

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Глобальна продовольча проблема та шляхи її вирішення»

Виконавець: Артемчук Анастасія Олександрівна,
група МEB-203М

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., професор, професор кафедри
міжнародних економічних відносин і бізнесу ФМВ
НАУ
Татаренко Наталія Олексіївна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Панікар Герман Юрійович

(підпис нормоконтролера)

Київ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Леся ПОБОЧЕНКО

«__» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Артемчук Анастасії Олександрівни

1. Тема роботи «Глобальна продовольча проблема та шляхи її вирішення» затверджена наказом ректора від «27» вересня 2022 р. № 1624/ст.
2. Термін виконання роботи: з 19 вересня 2022 року по 30 листопада 2022 року.
3. Вихідні дані до роботи: виробничо-технічні звіти за відповідний період часу та пояснювальні записки до них, наукова та навчально-методична література, законодавчі й нормативні акти України, періодичні видання, науково-методичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів
4. Зміст пояснювальної записки: глобальна продовольча проблема як виклик економічної глобалізації, глобальна продовольча проблема в системі соціально-економічних чинників, шляхи подолання глобальної продовольчої проблеми і посилення ролі України у її вирішенні.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 9 таблиць, 17 рисунків та 4 додатки.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 20 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	22.08.2022	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	29.08.2022	Виконано
3.	Розглянути глобальну продовольчу проблему як виклик економічної глобалізації	19.09.2022- 02.10.2022	Виконано
4.	Оцінити глобальну продовольчу проблему в системі соціально-економічних чинників	03.10.2022- 16.10.2022	Виконано
5.	Визначити та обґрунтувати шляхи подолання глобальної продовольчої проблеми і посилення ролі України у її вирішенні	17.10.2022- 26.10.2022	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.10.2022- 31.10.2022	Виконано
7.	Передати кваліфікаційну роботу для перевірки на плагіат	01.11.2022	Виконано
8.	Оформити кваліфікаційну роботу	02.11.2022- 11.11.2022	Виконано
9.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	12.11.2022	Виконано
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14.11.2022	Виконано
11.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	15.11.2022	Виконано

8. Дата видачі завдання: «29» серпня 2022 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Татаренко Н. О.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис випускника)

Артемчук А. О.
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Глобальна продовольча проблема та шляхи її вирішення»: 116 сторінок, 9 таблиць, 17 рисунків та 4 додатки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 77 найменувань на восьми сторінках.

Перелік ключових слів (словосполучень): ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА, МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ, ПРОДОВОЛЬСТВО, ПРОДОВОЛЬЧА СТРАТЕГІЯ.

Об'єкт дослідження: складові глобальної продовольчої проблеми.

Предмет дослідження: система механізмів забезпечення глобальної продовольчої безпеки в світі і в Україні.

Мета дипломної роботи: дослідження проблем та шляхів вирішення глобальної продовольчої проблеми.

Методи дослідження: в роботі використовувалися методи від абстрактного до конкретного, поєднання аналізу та синтезу, структурно-системного підходу, методу, причинно-наслідкових зв'язків, методи логічного й історичного, кількісно-якісного аналізу, статистичні методи, методи порівняльного аналізу та метод причинно-наслідкових, логічних та функціональних зв'язків і залежностей.

Отримані результати та їх новизна: на основі комплексного дослідження і системного підходу обґрунтовано теоретичні та методологічні засади формування системи продовольчої безпеки в умовах освоєння ринкових механізмів регулювання економіки.

Значущість виконаної роботи та висновки: науковою працею, що охоплює теоретичне обґрунтування продовольчої безпеки, розробку методологічних засад проблеми та механізмів формування і розвитку агропродовольчого комплексу.

Рекомендації щодо використання результатів: сформульовано принципи забезпечення системи продовольчої безпеки.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА ЯК ВИКЛИК ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	9
1.1. Масштаби продовольчої проблеми та її географічні аспекти.....	9
1.2. Причини загострення продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку.....	18
1.3. Досвід вирішення проблеми продовольчої безпеки в країнах світу.....	35
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2 ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ.....	45
2.1. Кореляція між моделлю соціально-економічного розвитку і рівнем вирішення продовольчої проблеми в країнах світу.....	45
2.2. Посилення конкурентоспроможності національних економік як шлях до подолання продовольчої проблеми.....	54
2.3. Продовольча проблема в контексті міжнародного поділу праці і міжнародної торгівлі.....	62
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ І ПОСИЛЕННЯ РОЛІ УКРАЇНИ У ЇЇ ВИРІШЕННІ.....	69
3.1. Сучасні глобальні стратегії вирішення продовольчої проблеми.....	69
3.2. Продовольча стратегія України та умови розвитку її продовольчого потенціалу.....	75
3.3. Напрями формування зовнішніх умов включення України в світову і регіональні продовольчі системи.....	85
3.4. Забезпечення Україні сприятливих умов і захисту торгівлі продовольством.....	95
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ.....	102
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109
ДОДАТКИ.....	117

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобальна продовольча проблема визначається спроможністю Землі прогодувати нинішнє і майбутні покоління планети. Поки що її потенціал не вичерпано. Проте, згідно з даними ФАО (продовольчої і сільськогосподарської організації ООН), нині на планеті голодують понад 500 млн. осіб, а ще 1 млрд. осіб постійно недоїдають. У сучасному світі продовольча проблема тісно пов'язана з іншими глобальними проблемами: демографічною, енергетичною, екологічною.

Наявність кризових симптомів у забезпеченні продовольством у світі нині залежить від загального стану світової економіки та міжнародних відносин, а не дисбалансів галузей. Однак існує і зворотна залежність: стан багатьох світових економічних процесів довгі роки визначався і продовжує залежати від ефективності функціонування світового ринку продовольства; стан вирішення продовольчої проблеми залежить від параметрів соціально-економічних моделей розвитку країн, їхньої економічної ефективності: крім того трансформація світогосподарських зв'язків по-різному впливає на вирішення продовольчої проблеми на глобальному та національному рівнях.

Якщо для глобального рівня характерно наростання загрози масштабної агропродовольчої кризи, то, зокрема, для України розрив наявних господарських зв'язків та логістичних ланцюжків поставок у світі може, навпаки, сприяти подальшому розвитку агропродовольчого сектору всередині країни та збільшення обсягів експорту продовольства до країн, що не приєдналися до санкційного тиску із боку держав Заходу.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження проблем та шляхів вирішення глобальної продовольчої проблеми.

Відповідно до поставленої мети виділяють **основні завдання**:

- дослідити масштаби продовольчої проблеми та її географічні аспекти;
- виявити причини загострення продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку;

- визначити особливості вирішення проблеми продовольчої безпеки в країнах світу;
- провести кореляцію між моделлю соціально-економічного розвитку і рівнем вирішення продовольчої проблеми в країнах світу;
- виявити особливості посилення конкурентоспроможності національних економік як шлях до подолання продовольчої проблеми;
- дослідити продовольчу проблема в контексті міжнародного поділу праці і міжнародної торгівлі;
- проаналізувати сучасні глобальні стратегії вирішення продовольчої проблеми;
- визначити продовольчу стратегію України та умови розвитку її продовольчого потенціалу;
- обґрунтувати напрями формування зовнішніх умов включення України в світову і регіональні продовольчі системи;
- дослідити особливості забезпечення Україні сприятливих умов і захисту торгівлі продовольством.

Об'єктом дослідження є складові глобальної продовольчої проблеми.

Предметом дослідження система механізмів забезпечення глобальної продовольчої безпеки в світі і в Україні.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення обґрунтування глобальної продовольчої безпеки в світі та Україні. В першому розділі при розкритті сутності та концептуальних понять обґрунтування продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку використовувалися методи від абстрактного до конкретного, поєднання аналізу та синтезу, структурно-системного підходу, методу, причинно-наслідкових зв'язків. В другому розділі роботи, в аналітичній частині, де досліджувалися та аналізувались показники посилення конкурентоспроможності національних економік як шлях до подолання продовольчої проблеми, використовувалися методи логічного й історичного, кількісно-якісного аналізу, статистичні методи, методи порівняльного аналізу. У завершальному третьому розділі основним науковим

методом слугував метод причинно-наслідкових, логічних та функціональних зв'язків і залежностей для розкриття ефективності формування зовнішніх умов включення України в світову і регіональні продовольчі системи.

Теоретичну основу роботи склали економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. Засадні теоретичні розробки провідних українських науковців зокрема, М. І. Арич, М. М. Бабица, С.О. Білої, О. М. Бородіна, В. М. Геєця, М. В. Заходима, Н. С. Коткова, О. В. Погорєлова, М. П. Сичевського, О. В. Черевко, О. В. Яковенко та ін., лягли в основу формулювання принципів дослідження. В роботі також використані теоретичні напрацювання викладачів кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу НАУ Татаренко Н. О., Набок І. І., Рички М. А., Побоченко Л.М., Прокоп'євої А. А., Сидоренко К. В., Румянцева А. П. При написанні роботи використовувались матеріали Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), СОТ, ЄС, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, а також національних та міжнародних аналітичних агентств.

Кваліфікаційна робота пройшла апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях. Результати дослідження були опубліковані:

– Артемчук А. О. Глобальні економічні проблеми та шляхи їх вирішення. Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: XIII міжнар. наук-практ. конфер., м. Київ, 26 травня 2022 р.: тези доп. – К., 2022. ФМВ НАУ. - стор. 156-158.

– Артемчук А.О. Шляхи вирішення глобальної продовольчої проблеми. Перспективи розвитку науки, освіти та суспільства в контексті євроінтеграції. Міжнар. наук-практ. конфер., м. Полтава, 7 жовтня 2022 р.: тези стор. 28-29.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел та додатків. В роботі розміщено 9 таблиць, 17 рисунків та 4 додатки. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 78 найменувань на восьми сторінках.

РОЗДІЛ 1

ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА ЯК ВИКЛИК ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Масштаби продовольчої проблеми та її географічні аспекти

Різні аспекти проблематики забезпечення стійкості соціально-економічного розвитку досліджувались у багатьох наукових працях зарубіжних та вітчизняних учених. Продовольство – найголовніший життєвий ресурс, оскільки за забезпеченістю ним населення можна об'єктивно оцінювати якість життя людей. Саме рівень та якість харчування населення характеризують ступінь соціально-економічного розвитку будь-якої країни та визначають здоров'я та тривалість життя людини, фізичне її існування. Наявність продовольства є базовим показником життєдіяльності людини, котрий багато в чому є чинником впливу на здоров'я наступних поколінь.

Щодо наукових досліджень трансформації продовольчих систем відповідно до глобальних викликів, пов'язаних зі швидкими технологічними зрушеннями, техногенними загрозами, змінами клімату тощо, то їм присвячена ціла низка наукових праць. Проте, незважаючи на широке визнання існування безлічі та багатогранності проблем у цій сфері, існує обмежена кількість досліджень, які містять кількісний аналіз зв'язків між особливостями впровадженої в країні соціально-економічної моделі та формуванням ефективної продовольчої системи. Наразі назріла необхідність зміни парадигми та підходів до окремих системотворчих елементів управління в економіці країни, що обумовлено загостренням продовольчої проблеми, і не лише пов'язаним із загрозливими постпандемічними та геополітичними викликами [9, с. 18]. У першу чергу, це вимагає аналітично-наукових розвідок щодо вибору найкращої моделі соціально-економічного розвитку для формування стійкої продовольчої системи в країнах світу і в Україні з урахуванням існуючих ризиків.

Для забезпечення достатньої кількості безпечних, різноманітних і доступних за ціною харчових продуктів, які задовольняють усі потреби в поживних речовинах,

необхідні більш стійкі продовольчі системи, які не мають негативний вплив на економічні, соціальні й екологічні засади продовольчої безпеки та раціонального харчування для майбутніх поколінь. Таким чином, продовольча безпека – це ступінь забезпеченості людини екологічно чистими та корисними продуктами харчування. У деяких визначеннях продовольчої безпеки вказується, що забезпеченість їжею повинна бути достатньою для того, щоб вести здоровий та активний спосіб життя [5, с. 69]. Еволюція концепцій продовольчої безпеки представлена на рис. 1.1.

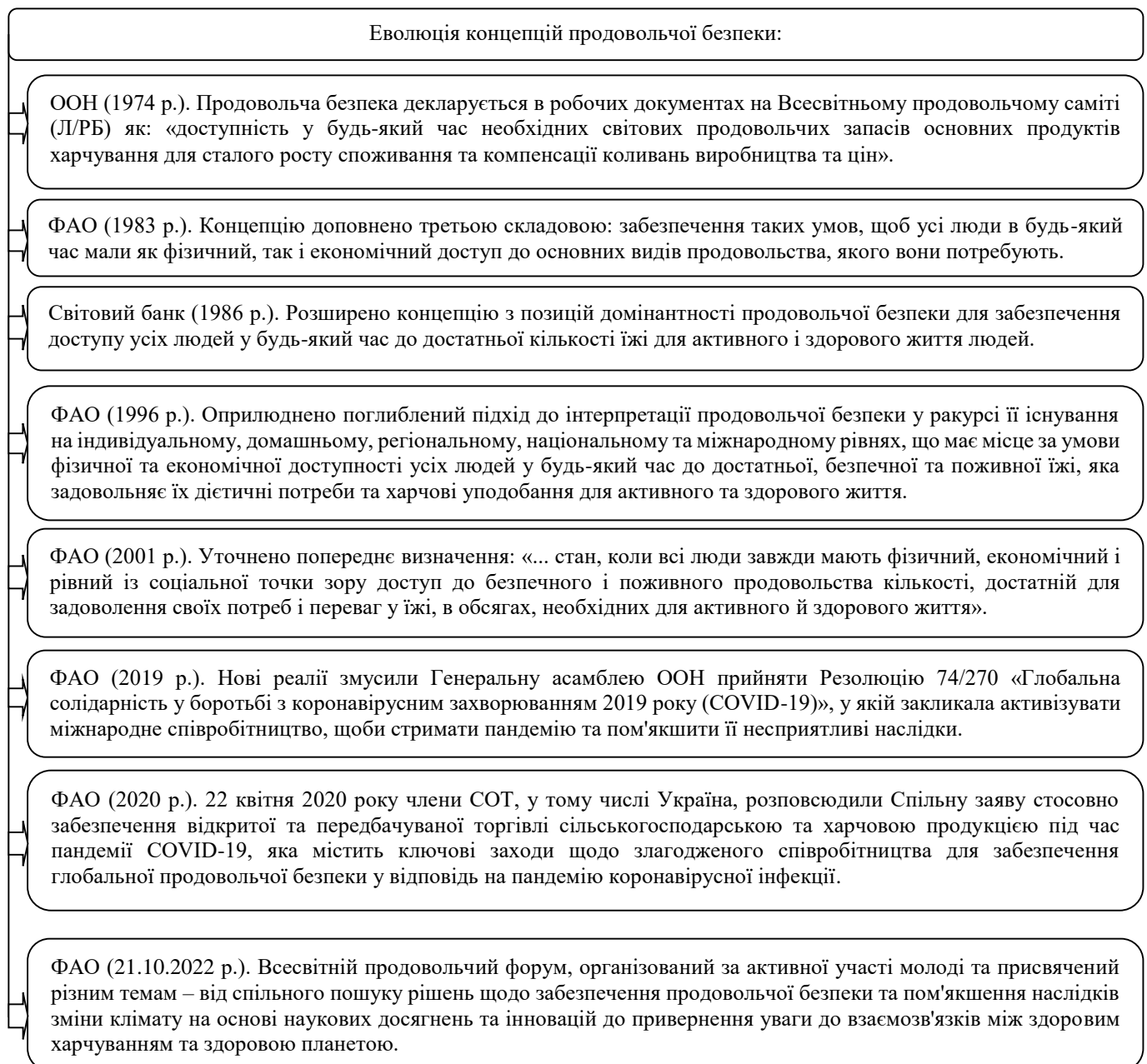

Рис. 1.1. Еволюція концепцій продовольчої безпеки

Джерело: Доповнено автором.

У разі відсутності хоча б одного з зазначених компонентів продовольча безпека опиняється під загрозою, що може призвести до продовольчої кризи. Саме тому дуже важливо вчасно реагувати на її прояви. Досягнення сталого розвитку поступово стає одним із найважливіших факторів, що визначають розвиток продовольчих систем на глобальному, національному та регіональному (локальному) рівнях. У світі відбувається поступова модифікація стратегічного управління розвитком продовольчих систем – від моделі продовольчого суверенітету до моделі рівного доступу до високоякісного продовольства всіх верств населення, притаманної розвиненим країнам [14, с. 21]. В основі такої моделі має бути продовольча система, яка є не просто високотехнологічною, а й відповідає вимогам екологічної безпеки. Продовольча безпека включає в себе чотири компоненти, які наведені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Компоненти продовольчої безпеки

Компоненти	Значення
Доступність	Наявність продуктів харчування в країні, регіоні, громаді тощо. Вона пов'язана з ефективністю виробництва. Доступність може стати проблемою, коли не вистачає необхідних ресурсів, таких як вода для зрошення, або коли земля, що використовується для виробництва продуктів харчування, стає непридатною для обробки
Доступ	Наявність достатньої кількості їжі нічого не означає, якщо до неї обмежений доступ. Справжня продовольча безпека означає, що люди мають ресурси, необхідні їм для отримання поживної їжі достатньої якості. Доступ до продовольства залежить від багатьох фізичних, соціальних і політичних чинників. Такі фактори, як ціни, близькість домогосподарств до постачальників та інфраструктура впливають на доступ до продуктів харчування
Використання	Не вся їжа має однакову чи достатню цінність. Для забезпечення продовольчої безпеки дуже важливо, щоб продовольство мало задовільну якість. Вкрай важливо, щоб їжа була достатньо поживною та здоровою, щоб забезпечити людей енергією, необхідною для їхньої повсякденної діяльності. Також дуже важливо, щоб люди мали необхідні знання та інструменти для правильного «використання» доступної їжі. Це включає наявність комунальних послуг для правильного вибору, приготування та зберігання продуктів, які є доступними
Стабільність	Доступ до продуктів харчування, їх наявність та використання залишаються відносно стабільними з часом. Важливо мінімізувати будь-які загрози цій стабільності. Загрози продовольчої стабільності включають стихійні лиха, зміну клімату, конфлікти та економічні чинники, такі як нестійкі коливання цін

Джерело: Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків: Вид-во «Точка». 2019. 311 с.

На прямий взаємозв'язок між розвитком продовольчої системи та екологічною стійкістю вказують автори доповіді ФАО «Стан справ у галузі продовольства та сільського господарства. Курс на скорочення втрат та псування продовольства» (2019 р.). Зокрема, у ньому йдеться: «у наступні десятиліття забезпечення населення світу харчуванням на екологічно стійкій основі ставатиме дедалі складнішим завданням» [57].

Варто відзначити, що 14 червня 2022 року Рада Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) схвалила дві тематичні стратегії, якими керуватиметься робота ФАО щодо зміни клімату та науки, технологій та інновацій протягом наступного десятиліття [76].

Стратегії розроблені для того, щоб сприяти реалізації Стратегічної рамки ФАО на 2022-2031 рр., яка спрямовує зусилля ФАО щодо трансформації агропродовольчих систем і сприяння продовольчому безпечному світу для всіх, як це передбачено Порядком денним зі сталого розвитку до 2030 року. Вони були схвалені в понеділок і вівторок у Римі на 170-й сесії виконавчого органу ФАО в період зростання кількості голодуючих і зростаючих загроз глобальній продовольчій безпеці. «Ці дві стратегії є надзвичайним результатом наших спільних зусиль», – сказав Раді генеральний директор ФАО Ц. Донгю [76].

«Стратегія зі зміни клімату керуватиме ФАО у наданні посиленої підтримки членам у їхніх прагненнях подолати зміну клімату в агропродовольчих системах, а також у виконанні Паризької угоди», – сказав Генеральний директор. «Стратегія науки та інновацій принесе користь мільярдам дрібних виробників та їхнім сім'ям, які терміново потребують найкращої доступної науки, технологій та інновацій, щоб зіграти свою роль у трансформації наших агропродовольчих систем» [76].

Дві тематичні стратегії стосуються всієї глобальної агропродовольчої системи, яка охоплює шлях їжі від ферми до столу, включно з вирощуванням, виловом, збиранням, обробкою, упаковкою, транспортуванням, розповсюдженням, торгівлею, купівлею, приготуванням, споживанням і утилізацією. з. Агропродовольчі системи також охоплюють нехарчові продукти, такі як лісове господарство та аквакультура, включаючи стале управління та збереження пов'язаних екосистем, а також усі види

діяльності, інвестиції та вибір, які відіграють важливу роль у забезпеченні нас такими харчовими та сільськогосподарськими продуктами, які нам потрібні.

Стійкі та продуктивні земельні та водні екосистеми є основою стійких агропродовольчих систем. Останні наукові дані Міжурядової групи експертів зі зміни клімату ООН (IPCC) підтверджують однозначні та безпрецедентні кліматичні ризики, з якими стикається планета через посилення хвиль спеки, сильних опадів і посух, пожеж і тропічних циклонів [76].

Екологічна стійкість продовольчої системи стає найважливішим завданням забезпечення не тільки продовольчої, а й національної безпеки, що, зокрема, підтверджується і необхідністю досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року. Наразі ми є свідками принципових змін у багатьох сферах суспільного життя, зокрема, відбувається трансформація продовольчої сфери, яка робить значний внесок у процес розвитку держав – від підвищення зайнятості та пом'якшення наслідків зміни клімату до поліпшення харчування та здоров'я громадян. Так зростає значення продовольчої системи для забезпечення людства повноцінним та екологічно чистим продовольством. Справді, проблеми продовольчого забезпечення населення, до яких належать недоїдання і переїдання (у вигляді надмірної ваги та ожиріння), є одними з найнагальніших питань, з якими світ стикається сьогодні.

Почастішання екстремальних погодних і кліматичних явищ уже завдало економічних збитків і наразило мільйони людей на гостру продовольчу безпеку та зниження безпеки води. Малі острівні держави, що розвиваються (SIDS), піддаються особливому ризику через підвищення температури океану, закислення океану та підвищення рівня моря [76].

Враховуючи вже відчутний вплив екстремальних погодних явищ на продовольчу безпеку, харчування та бідність, «терміновість вирішення проблеми зміни клімату значно зростає», – повідомили в Раді [76].

Глобальні агропродовольчі системи відповідають за приблизно третину загальних викидів парникових газів і є однією з головних жертв зміни клімату. Стратегія FAO щодо зміни клімату на 2022-2031 роки представляє їх як частину рішення. Передбачається, що агропродовольчі системи будуть стійкими,

інклюзивними, стійкими та адаптивними до зміни клімату та його наслідків, сприяючи економіці з низьким рівнем викидів, одночасно забезпечуючи достатню кількість безпечних і поживних продуктів для здорового харчування, а також інші сільськогосподарські продукти та послуги на даний момент. і майбутні покоління, не залишаючи нікого позаду [76].

Причому продовольча проблема буде стає все більш актуальною, оскільки, згідно з прогнозами ФАО, у найближчі десятиліття попит на продовольство зросте приблизно на 60% в умовах, коли обсяги природних ресурсів Землі, включно з водою, землею, енергією та сировиною, стають дедалі більш обмеженими [42, с. 25]. Узагальнюючи численні наукові дослідження, можна окреслити актуальні вектори трансформації продовольчої системи (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Логічний ланцюжок векторів трансформації завдань продовольчої системи
Джерело: Кулаковська Т. А. Методологія оцінки рівня продовольчої безпеки країни. Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса. 15-16 жовтня 2020р. С. 140-142.

Стратегія ФАО спрямована на вирішення широкого кола взаємопов'язаних проблем, включаючи втрату біорозмаїття, зпустелювання, деградацію землі та навколишнього середовища, потребу в доступній відновлюваній енергії, а також продовольчу та водну безпеку [76]. Він організований за трьома стовпами: глобальний і регіональний рівні (посилення глобальної та регіональної кліматичної політики та управління); рівень країни (спроможність країн, що розвиваються, щодо

кліматичних заходів); місцевий рівень (збільшення кліматичних заходів на місцях). Його керівні принципи включають розширення можливостей і залучення фермерів, тваринників, рибалок, аквакультуристів, корінного населення і людей, що залежать від оточуючих лісів, охоплення як традиційних передових практик, так і інновацій, а також спираючись на науково обґрунтовані дані.

Варто відзначити, що формування сучасної продовольчої системи визначається посиленням впливу запитів споживачів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Споживчі тренди, що зумовлюють розвиток продовольчої системи

Фактор впливу	Характеристика
Вимоги безпеки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Необхідність і важливість забезпечення й гарантування безпеки харчових продуктів. 2. Вміст у складі харчових продуктів не шкідливих для здоров'я інгредієнтів. 3. Дія спеціалізованих правил, норм і стандартів якості до харчових продуктів на глобальному ринку.
Вимоги здорового харчування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здорова їжа та інгредієнти. 2. Тенденції органічного харчування Clean food. 3. Свіжі або мінімально оброблені продукти.
Фортифікація харчових продуктів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення вмісту вітамінів і мікроелементів у харчових продуктах для покращення поживних якостей їжі та позитивного ефекту для здоров'я. 2. Нові комбінації продуктів; харчування згідно з життєвим стилем (спорт); продукти, що дозволяють бути «у формі». 3. Продукти з високою специфічною культурною цінністю.
Декарбонізація і «озеленення» виробництва	Досягнення цілей розвитку людства, зокрема: зменшити викиди парникових газів; захистити природні ресурси та навколишнє середовище, а також сприяти сталому використанню палива

Джерело: Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>

Для більшості країн, що розвиваються, і перехідних країн, які стикаються з продовольчою проблемою, така концепція глобалізації має негативні наслідки. Посушливий або холодний клімат, неродючі ґрунти, дефіцит води для зрошення, а також брак коштів для інвестицій роблять ці країни неконкурентоспроможними. Їх продукція завжди буде дорожчою від виробленої за сприятливих природно-

кліматичних умов і при великій кількості капіталу. Відмова від захисту власного сільського господарства та його підтримки через державні програми прирікає такі країни, в основному аграрні, або на голод, або на роль імпортерів продовольства. Зовнішня конкуренція не дає можливості піднятися на ноги сільському господарству країн, що розвиваються [33, с. 518].

Стратегія ФАО ґрунтується на науковій основі, надає пріоритет інноваційним рішенням та інклюзивності, а також визнає важливість збільшення як фінансів, так і інвестицій. ФАО розглядає науку та інновації як потужний двигун для трансформації агропродовольчих систем і подолання голоду та недоїдання. Але це має супроводжуватися сильними інституціями, належним управлінням, політичною волею, сприятливою нормативною базою та ефективними заходами для сприяння справедливості серед учасників. Було досягнуто важливих успіхів у низці наукових і технологічних галузей, у тому числі в біотехнології, аналітиці даних і ядерних методах у харчовій промисловості та сільському господарстві. Державно-приватні партнерства знаходяться на підйомі в дослідженнях і розробках. У той же час концентрація ринку посилила занепокоєння щодо нерівного доступу до ресурсів і знань як між країнами, так і всередині соціальних груп [76].

До того ж спрямованість людства до екологічно чистих технологій у межах концепції «зеленої економіки» поставила завдання щодо підвищення рівня глобальної продовольчої безпеки на більш високий рівень. Це спричинило значне збільшення світового виробництва та розподілу продовольства, особливо таких зернових, як пшениця, рис і кукурудза, внаслідок інтенсифікації сільського господарства. Інтенсифікація була досягнута шляхом поєднання високих темпів інвестицій у дослідження продовольчих культур, механізації та масового використання добрив, пестицидів і генетично покращених високоврожайних сортів продовольчих культур [51, с. 69].

Сільське господарство генерує від чверті до третини глобальних викидів парникових газів, здебільшого внаслідок розчищення земель для продовольчого обробітку, використання добрив і фермерського тваринництва, а також через утворення відходів. Крім того, майже чверть угідь постраждали від деградації, що

дорівнює 1% втрат у глобальній земельній площі щорічно – території, яка може виробляти 20 мільйонів тон зерна на рік [54]. Отже, збитки для навколишнього середовища при збереженні існуючих продовольчих систем є неминучими. Саме тому і виникає гостре питання: чи можна мінімізувати ці втрати, одночасно не скорочуючи виробництво продовольства?

Для відповіді на це питання важливо обґрунтувати наукові засади формування стійких продовольчих систем, що дасть змогу [40]:

- оперативно розраховувати наслідки прийняття рішень і виявити їх вплив на базові
- соціально-економічні показники розвитку країни;
- забезпечити збалансованість ресурсів, включно з бюджетними ресурсами та економічним ефектом від реалізації конкретних заходів;
- оцінити впливи як внутрішніх, так і зовнішніх процесів на розвиток держави, стан економіки загалом, а також її продовольче забезпечення;
- визначити довгострокові пріоритети діяльності держави у галузі соціально-економічного розвитку, координацію розробки та реалізації довгострокових стратегій і програм розвитку загалом та окремих регіонів і секторів економіки, їх відповідність цілям, термінам і заходам;
- реалізувати великомасштабні завдання та проєкти щодо формування стійкої продовольчої системи через взаємну узгодженість планів;
- консолідувати прийняті у процесі державного стратегічного управління рішення з бюджетними обмеженнями, що визначаються як на середньострокову, так і на довгострокову перспективу;
- збалансувати заплановані дії, що вимагають значних організаційних і ресурсних витрат (проєкти розміщення виробничих потужностей, логістичних інфраструктурних об'єктів, соціальних інституцій);
- проводити моніторинг реалізації прийнятих рішень.

З метою досягнення окреслених стратегічних завдань доцільно проаналізувати досвід розвинених країн щодо вибору моделі соціально-економічного розвитку

країни із забезпеченням стійкої продовольчої системи для задоволення внутрішніх запитів населення та можливостей інтернаціоналізації економіки [51, с. 69].

Отже, продовольство – найважливіший фонд життєвих функцій людства. Його дефіцит зазвичай сприймається як лихо, а відсутність – як катастрофа. Нестача та відсутність їжі підриває продовольчу безпеку та призводить до різних форм прояву продовольчої кризи: недоїдання, неповноцінного харчування або голоду. Після свого піку на початку цього року міжнародні ціни на продукти харчування повернулися до рівня, який востаннє спостерігався до війни в Україні. Проте ціни на більшість харчових продуктів залишаються високими та продовжують перебувати під тиском на підвищення через низку факторів, включаючи низькі співвідношення запасів до використання для деяких товарів, високі витрати на енергію та добрива, погану погоду в кількох ключових країнах-виробниках та пов'язані з цим ризики. до невирішеного конфлікту в Україні. Оскільки в більшості країн ціни на продовольство зросли на 10-30 відсотків порівняно з попереднім роком, зростання внутрішніх цін на продовольство викликає особливе занепокоєння, особливо для бідних, які витрачають більшу частку свого наявного доходу на їжу.

1.2. Причини загострення продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку

Глобальні проблеми протидіють зростанню світової економіки в цілому, проведенню реформ у системі міжнародних економічних відносин. У міжнародних відносинах особливе значення надається продовольчій проблемі. Вона є переплетінням інтересів окремої людини, соціальних груп, суспільства та світового співтовариства в цілому з приводу задоволення потреб людей у продуктах харчування.

Підходи до визначення причин виникнення глобальної продовольчої проблеми представлені у табл. 1.3.

Підходи до визначення причин виникнення глобальної продовольчої
проблеми

Представники наукового напрямку	Причини виникнення продовольчої проблеми
А. Сміт, А. Сен, А. да Ваал, М. Д. Кондратьєв, Шенген Фен	Неефективне державне управління.
Т. Мальтус, П. Ерліх, А. Шкок, К. Боулдінг, У. Фогт, Ф. Осборн, Г. Бутуль, Г. Тейлор, Л. Браун	Зростання населення, що випереджає виробництво продовольства; виснаження сільськогосподарських ресурсів.
Ф. Лапі, Дж. Коллінз, П. Россет, О. В. Ішханов, В. І. Власов, У. Бадьян, Махедр Дев, С. Р. Османі	Недостатність коштів для придбання їжі, бідність.
Т. Шульц, С. Кузнець, Л. Браун, Е. Екхольм, М. І. Туган-Барановський, А. Льюїс, М. О. Нартов, К. В. Васьківська, Л. Л. Гнатишин, П. К. Джоші	Брак знань для ефективного ведення сільського господарства.
З. І. Ільїна, Л. Н. Дейнека, В. Ф. Чешко, В. І. Глазко.	Зменшення площі та родючості орних земель, забруднення навколишнього середовища.
О. М. Чумаков, О. Т. Богомолів.	Неоліберальна модель глобалізації, несправедливість світових умов торгівлі продовольством.

Джерело: Кучечук Л. В. Глобальна продовольча проблема: причини виникнення та загострення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Випуск 5. С. 40-44.

Отже, систематизувавши та проаналізувавши різноманітні підходи науковців до вивчення глобальної продовольчої проблеми, можна підсумувати, що всі вищезгадані причини виникнення голоду та недоїдання мають вплив на загострення сучасної ситуації нестачі продовольства, але найбільш значущою є бідність, тобто нестача коштів для придбання їжі, а також існуюча система регулювання світового продовольчого ринку [27, с. 42].

Слід перш за все зазначити, що глобалізація, яка покликана спростити комунікації між країнами світу, продемонструвала свою нездатність вирішувати продовольчу проблему, так само, як і міжнародні організації – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) та СОТ. Загострення світової продовольчої кризи та формування негативних для споживачів прогнозів щодо подальшої цінової динаміки на ринку агропродукції актуалізують питання

забезпечення продовольчої безпеки для переважної більшості країн світу [42, с. 25]. І все частіше в економічній літературі постає питання про можливості її забезпечення силами самих цих країн.

Водночас, у науковій економічній літературі та політичному середовищі протягом останніх років ведеться гостра дискусія щодо вибору найбільш ефективної моделі соціально-економічного розвитку, здатної вирішити ці проблеми, незалежно від географічного розташування, кліматичних умов (у центрі уваги найбільш популярні об'єкти таких дискусій є американська і скандинавська (шведська) моделі). Вченими та практиками досліджуються головні феномени цих моделей соціально-економічного розвитку, фактори їх ефективності та проблеми, що призводять до формування кризових явищ у системі національного господарства. Зокрема, поширеною є теза про те, що здатність країн зменшувати рівень недоїдання в умовах зміни клімату значною мірою залежить від валового внутрішнього продукту та траєкторій економічного зростання [51, с. 69].

Аналіз наукових джерел показує, що сьогодні в різних країнах впроваджені різні моделі соціально-економічного розвитку, які відрізняються насамперед за критерієм втручання держави у процеси виробництва та перерозподілу національного багатства (Див.: Додаток Б), де представлена класифікація моделей соціально-економічних систем вирішення продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку за різними ознаками.

Демографічний вибух, що відбувається у світі (Китай, Індія, країни Африки та інші), призводить до чергового витку її актуалізації, а розвиток продуктивних сил неспроможний в повному обсязі забезпечити все населення світу продуктами харчування. На це впливають кризові ситуації, природні катаклізми, нерациональність і неефективність використання потенціалу сільського господарства.

Питання якості харчування залежить не тільки від громадянина, але й від виробника: які ним використовуються сировина, технології переробки та зберігання продукції, які терміни постачання споживачам. Разом все це впливає на стан здоров'я нації, її продуктивність, тривалість життя.

Зараз багато авторів підкреслюють необхідність якості харчування шляхом розширення асортименту продуктів, збільшення виробництва за допомогою державної підтримки з використанням інноваційних технологій. Інноваційні технології виробництва продукції харчування повинні забезпечувати наявність усіх складових повноцінного харчування: жирів, білків, вуглеводів, макро- і мікроелементів, амінокислот [19, с. 23].

Сьогодні загроза продовольчої кризи загострила серйозність ситуації в агропромисловому секторі. Серед найбільш значущих факторів і загроз продовольчої кризи можна вважати нестабільну ситуацію в країні, неврегульованість валютного ринку, значне підвищення цін на продукти харчування та комунальні послуги. Вирішення цих проблем, є першочерговими кроками до підвищення рівня життя населення та продовольчої безпеки.

Неможливість задовольняти потреби більшої частини населення країни в раціональному харчуванні визначається за рахунок наступних факторів: великий рівень диференціації доходів, низький рівень мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму, які розраховані тільки на мінімальне фізіологічне задоволення харчуванням без задоволення соціальних потреб. Низька платоспроможність населення негативно впливає на розвиток виробництва.

Проблема продовольчої безпеки також полягає в тому, що багато вітчизняних продуктів харчування виробляються з імпоротної сировини. Експерти вже бачать загрозу продовольчої кризи. Фактичні обсяги імпорту часто приховуються, «сірий» імпорт не враховується, тому важко визначити об'єктивну ситуацію із загрозою кризи. Якщо ми ретельно проаналізуємо всі загрози продовольчої безпеки, то зрозуміло, що єдиний захист від них – збільшення власного виробництва. Але головна загроза продовольчої безпеки полягає в тому, що населення не має стимулів займатися сільським господарством. Значною мірою вирішення проблем загрози продовольчої кризи залежить від потенціалу агропромислового сектору [6, с. 25].

У 2019 році до визначених факторів впливу на продовольчу безпеку додався ще один – пандемія COVID-19. Через пандемію COVID-19 під загрозою опинилися джерела коштів на існування приблизно мільярд людей. Втрата роботи та скорочення

доходів можуть призвести до зниження глобального попиту на деякі продовольчі товари. Крім того, втрата фінансових надходжень серйозно вплинула на можливість вразливих домогосподарств отримати доступ до необхідного продовольства. За прогнозами ФАО, у всьому світі внаслідок скорочення валового внутрішнього продукту через кризу, спричинену пандемією COVID-19, збільшення чисельності людей, які недоїдають, у країнах, які є чистими імпортерами продовольства, може становити від 14,4 до 80,3 млн осіб [73].

В цілому сучасні тенденції формування механізмів формування продовольчої безпеки концентруються довкола факторів виникнення загроз розвитку у сфері продовольчої безпеки відображено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Сучасні тенденції розвитку у сфері продовольчої безпеки

Джерело: узагальнено та систематизовано за даними ФАО.

Підводячи підсумок вищезазначеному та узагальнюючи результати досліджень ФАО [57], до основних факторів, що провокують зростання масштабів голоду та уповільнення роботи зі скорочення усіх форм неповноцінного харчування, слід віднести конфлікти, мінливість клімату та екстремальні його прояви, уповільнення економічного зростання та економічні спади, а також світові пандемії (COVID-19) (рис. 1.4).

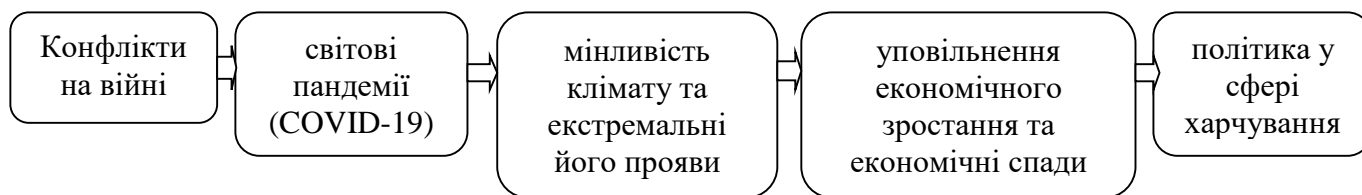

Рис. 1.4. Визначальні детермінанти сучасних тенденцій формування продовольчого потенціалу

Джерело: узагальнено та систематизовано за даними ФАО.

Їх негативний вплив ще більше посилюється високим рівнем нерівності, що зберігається. Крім того, мільйони людей у всьому світі страждають від відсутності продовольчої безпеки та неповноцінного харчування, оскільки не можуть дозволити собі здоровий раціон харчування. Кожен із цих факторів унікальний, але не виключає впливу інших факторів, оскільки всі вони негативно впливають на стан продовольчої безпеки та харчування, викликаючи множинні, взаємопоглиблюючі наслідки в багатьох елементах наших продовольчих систем [53, с. 10].

Конфлікти справляють негативний вплив практично на кожен аспект агропродовольчих систем, від виробництва та збору врожаю, його переробки та транспортування до забезпечення виробничими ресурсами, фінансування, збуту та споживання. Прикладами прямого впливу є знищення продовольчих активів та засобів для існування, що здатне викликати серйозні порушення та обмеження торгівлі товарами та послугами та їх руху, негативно позначаючись на наявності харчових продуктів, у тому числі високопоживних, та цінах на них. Крім того, конфлікти може стати причиною глибокої економічної рецесії, підштовхнути інфляцію, спровокувати безробіття, залишити без фінансування системи охорони

здоров'я та соціального захисту, що позначиться на наявності продовольства на ринках та його доступності, спричинить проблеми в плані харчування та здоров'я (рис. 1.5).

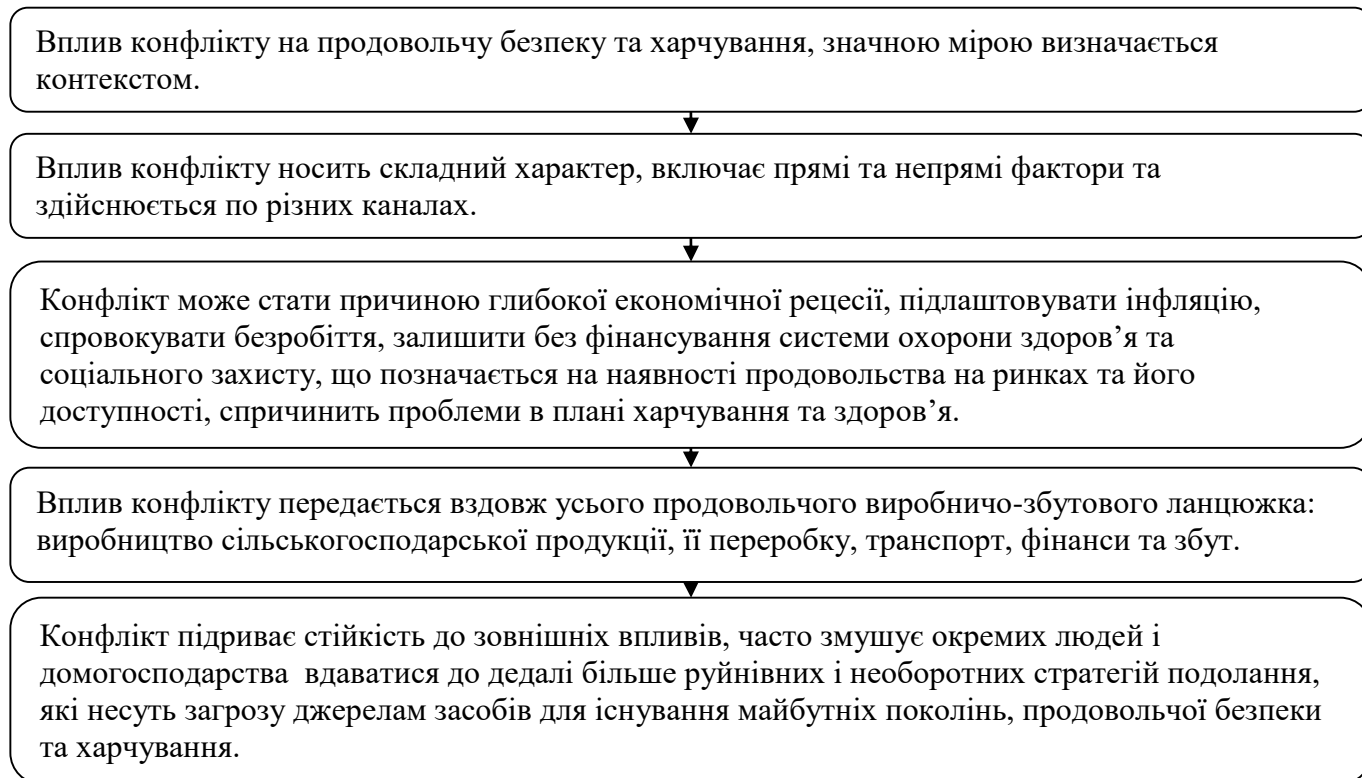

Рис. 1.5. Вплив конфліктів та війн на формування продовольчого потенціалу

Джерело: узагальнено та систематизовано за даними ФАО.

Мінливість клімату та екстремальні його прояви також спричиняють множинні, взаємопоглиблюючі наслідки для продовольчих систем. Ці чинники негативно впливають на продуктивність сільського господарства та впливають на імпорт продовольства, за рахунок якого країни намагаються компенсувати втрати внутрішнього виробництва. Пов'язані зі зміною клімату стихійні лиха можуть серйозно впливати на всі ланки продовольчих виробничо-збутових ланцюжків, викликаючи негативні наслідки зростання сектора, і навіть для продовольчого і непродовольчого агропромислового виробництва (рис. 1.6).

Мінливість клімату і схильність до впливу екстремальних кліматичних явищ, що ускладнюються, частішають і посилюються, загрожують підірвати і навіть повернути назад прогрес, досягнутий на шляху ліквідації голоду і неповноцінного

харчування [41, с. 10]. Проблема голоду значно загострилася у тих країнах, чия система сільського господарства особливо чутлива до опадів, температурних коливань та затяжних посух і де сільське господарство дає засоби для існування для значної частини населення.

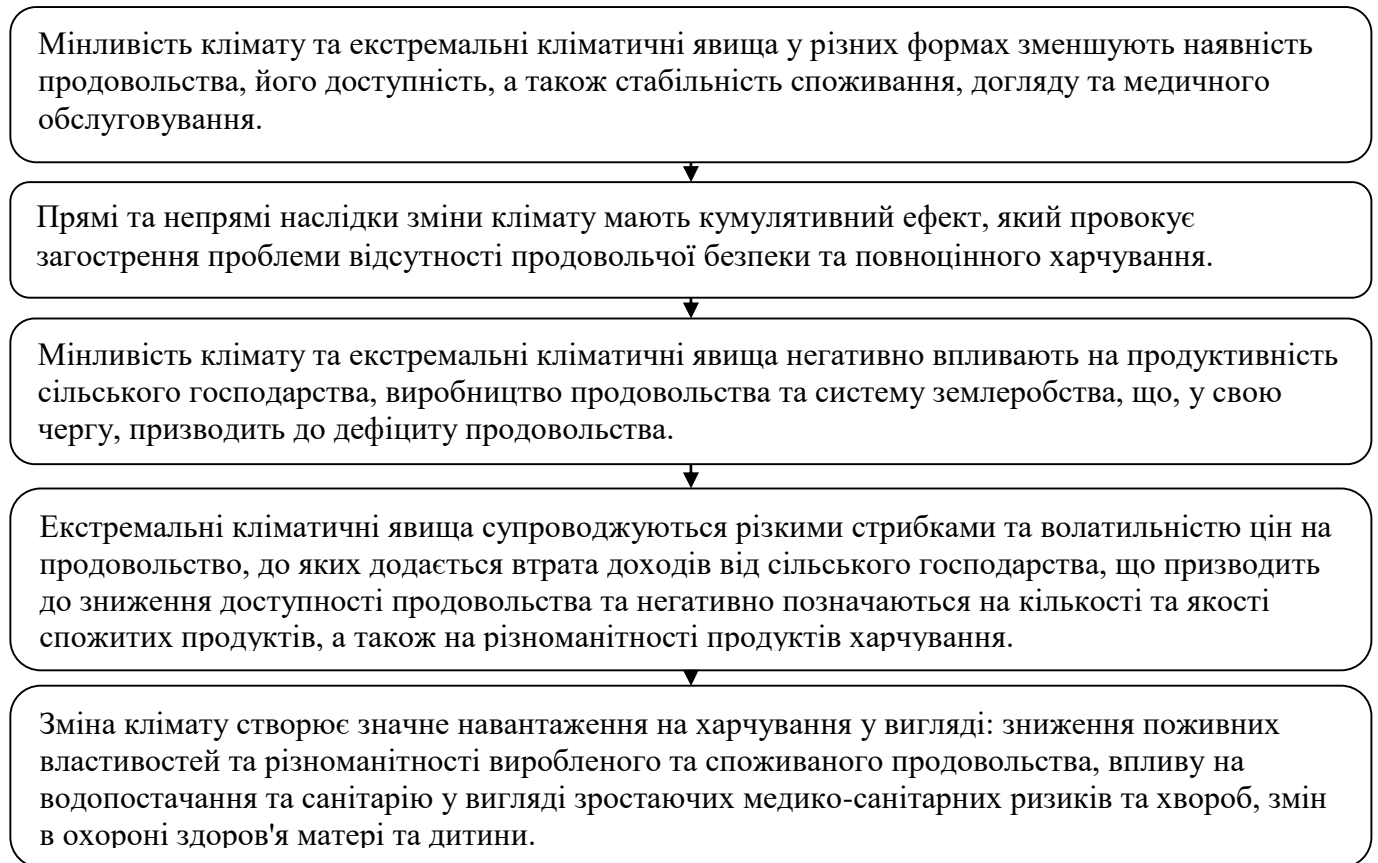

Рис. 1.6. Вплив мінливості клімату та екстремальних кліматичних явищ на формування продовольчого потенціалу

Джерело: узагальнено та систематизовано за даними ФАО.

У багатьох регіонах екстремальні явища стали сильнішими і виникають частіше, особливо там, де відзначається підвищення середніх температур: більше стало спекотних днів, а найспекотніші дні стають ще спекотнішими. З екстремальновисокими температурами пов'язуються підвищення смертності, зниження працездатності, врожайності та інші наслідки, що підривають продовольчу безпеку та харчування людей [40]. Водночас уповільнення зростання економіки та економічні спади – через те, що вони призводять до зростання безробіття та зниження

заробітків та доходів, – впливають на продовольчі системи за рахунок негативних наслідків у плані доступу населення до продовольства, зокрема економічної доступності здорових раціонів харчування. Це відбувається незалежно від того, чи спровоковані вони ринковими коливаннями, торговими війнами, політичними хвилюваннями чи глобальною пандемією, наприклад, COVID-19 (рис. 1.7).

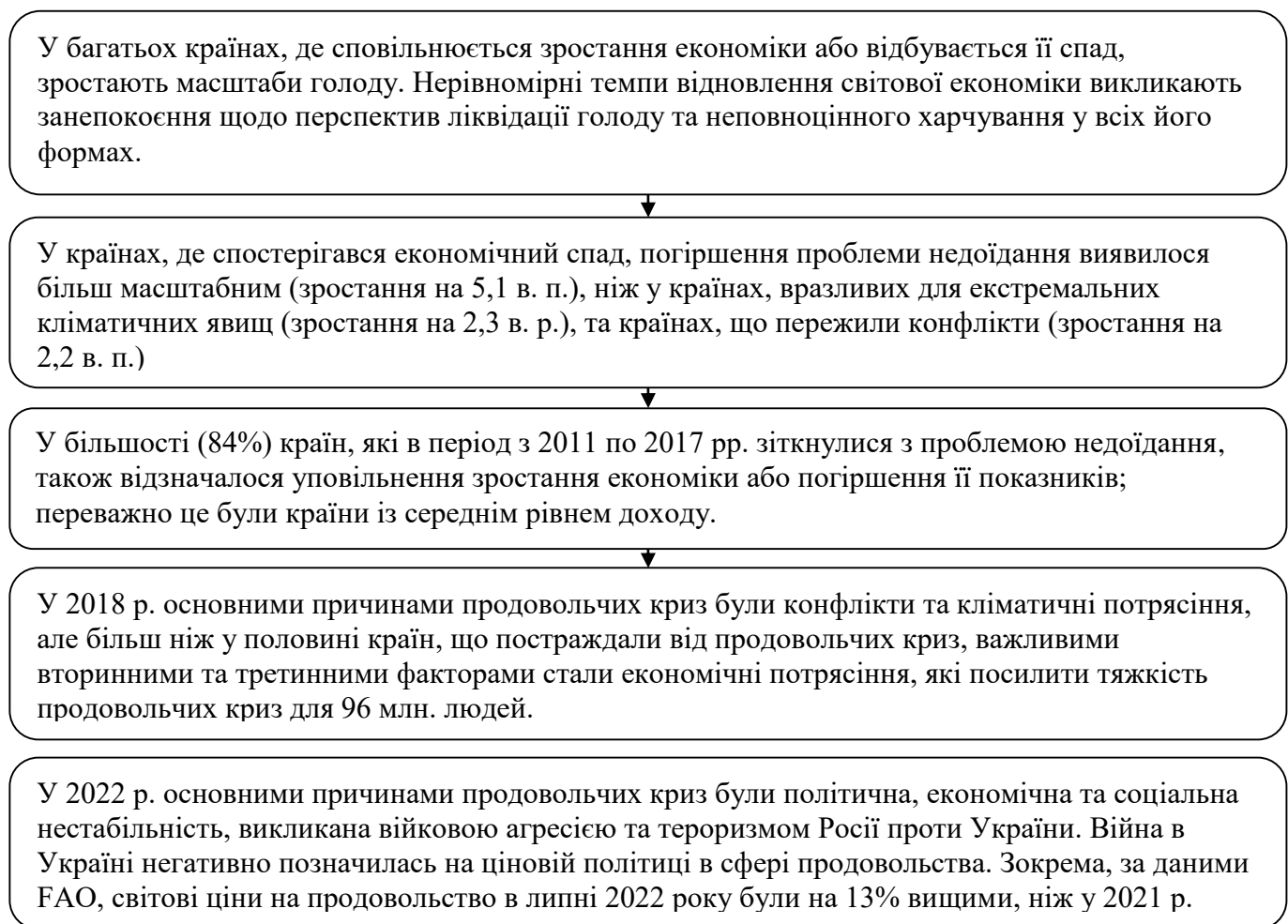

Рис. 1.7. Вплив уповільнення економічного зростання та економічних спадів на формування продовольчого потенціалу

Джерело: узагальнено та систематизовано за даними ФАО.

Економічна недоступність здорових раціонів харчування є результатом впливу чинників на доходи людей та на вартість поживних харчових продуктів у всіх ланках продовольчої системи. Цей фактор як такий діє всередині продовольчих систем, негативно впливаючи на продовольчу безпеку та харчування. Бідність та нерівність є

фундаментальними структурними факторами, що посилюють негативний вплив інших факторів. Їх вплив проявляється у всіх ланках продовольчих систем та середовищ, впливаючи на економічну доступність здорових раціонів харчування та показники продовольчої безпеки та харчування [52, с. 112].

Пандемія COVID-19 – це катастрофа, яка завдала величезної шкоди людству. Масштаби та тяжкість COVID-19 є безпрецедентними (рис. 1.8).

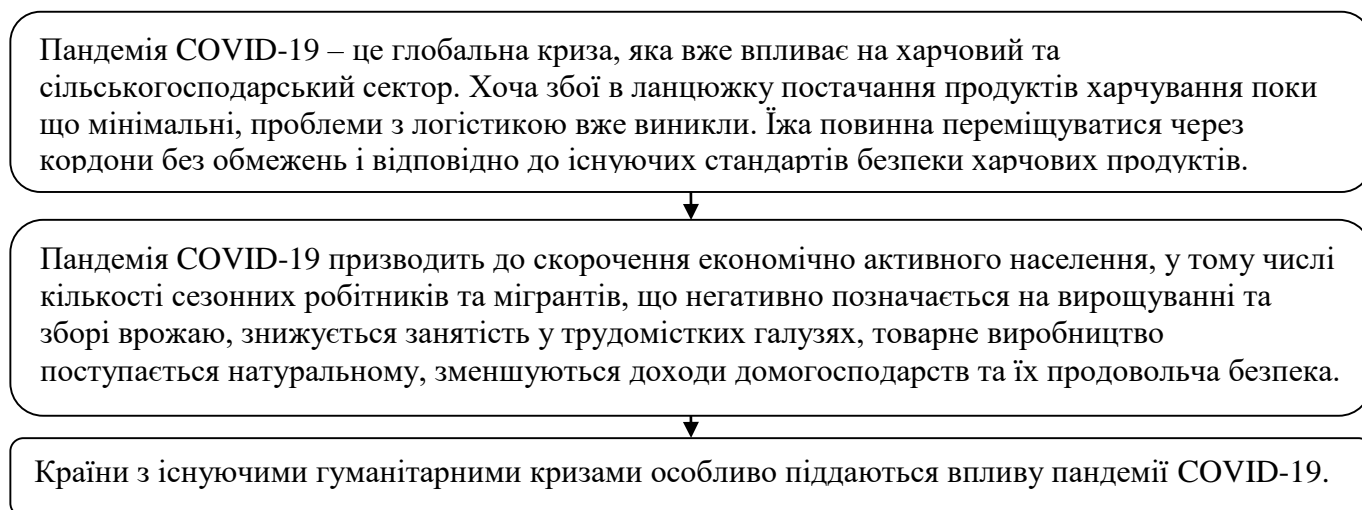

Рис. 1.8. Вплив пандемії COVID-19 на формування продовольчого потенціалу

Джерело: узагальнено та систематизовано за даними ФАО.

За оцінками Світового банку, економічні наслідки пандемії призвели до близько 100 мільйонів людей до бідності. Різке зростання безробіття, зниження доходів і подорожчання продуктів харчування вплинули на рівень доступу людей до продовольства як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються [54].

Пандемія COVID-19 стала загрозою для виробництва продовольства та попиту на нього та негативно вплинула на ситуацію з наявністю продовольства в деяких країнах. Якщо говорити про пропозицію, то спалах COVID-19 та заходи щодо стримування її поширення, такі як фізичне дистанціювання, призвели до збоїв у виробництві, переробці та збуті продовольчих товарів і, відповідно, до підвищення волатильності цін на продовольство та скорочення запасів деяких продовольчих товарів. Збої у функціонуванні продовольчих систем можуть призвести до втрати 451 мільйона (тобто 30%) робочих місць у продовольчих системах усього світу [72].

Крім впливу на продовольчі системи, визначені драйвери та фундаментальні структурні фактори послабили продовольчу безпеку та вплинули на зниження якості харчування за рахунок комплексного впливу на інші системи, включаючи екосистеми та системи охорони здоров'я.

Оскільки ці основні фактори негативно впливають на продовольчу безпеку та харчування, викликаючи множинні взаємно погіршення наслідків у всіх елементах продовольчих систем (а також через взаємодію між цими та іншими системами), підхід на основі продовольчих систем є невід'ємною складовою для кращого розуміння цих взаємозв'язків та визначення відправних точок до вжиття заходів, вкладених у їх вирішення [45, с. 205].

Варто відзначити, що країни пострадянського регіону діляться на дві групи щодо їхнього бачення продовольчої безпеки – група країн орієнтована на продовольче самозабезпечення та країни, що орієнтовані на цінності та політики ФАО. Основні економічні напрями формування продовольчого потенціалу в пострадянських країнах зосереджено у чотирьох напрямках – модернізація сільського господарства, торгові інтервенції, регулювання цін на продовольство, управління товарними запасами, що визначило основні форми та методи регулювання продовольчої безпеки в пострадянських країнах. Результати реалізації заходів продовольчої політики в пострадянських країнах свідчать про визначну роль у скороченні масштабів бідності загальноекономічного зростання, основним бенефіціаром якого виступає малозабезпечене населення, при цьому увага стала приділятися не калорійності харчування, а підвищенню його якості.

Одним із найважливіших елементів глобальної продовольчої проблеми є забезпечення продовольчої безпеки. Як комплексний показник оцінки рівня продовольчої безпеки багатьма дослідниками використовується індекс глобальної продовольчої безпеки (The Global Food Security Index – GFSI), який визначається за індикаторами, що характеризують рівень доступності та споживання продуктів харчування, наявність та достатність продовольства, рівень його якості та безпеки, ступінь схильності країни до впливу мінливого клімату, її сприйнятливості та адаптивності до ризиків, пов'язаних із природними ресурсами. Суттєвим недоліком

цього методу оцінки продовольчої безпеки є те, що поки що цей індекс розраховується тільки для 113 країн світу (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Індекс глобальної продовольчої безпеки у країнах топ-10 та 10 відстаючих країн у 2021 р.

Місце у рейтингу	Країна	Індекс глобальної продовольчої безпеки	Доступність	Наявність	Якість та безпека	Природні ресурси та стійкість
1	Ірландія	84,0	92,9	75,1	94,0	74,1
2	Австрія	81,3	90,5	75,2	91,2	65,7
3	Великобританія	81,0	91,1	72,7	89,6	69,0
4	Фінляндія	80,9	91,7	66,2	93,8	75,1
5	Швейцарія	80,4	89,0	76,9	86,4	65,1
6	Нідерланди	79,9	89,7	73,7	92,2	61,2
7	Канада	79,8	87,6	77,7	94,5	54,4
8	Японія	79,3	90,0	75,7	83,4	61,9
9	Франція	79,1	90,3	67,0	92,1	67,5
10	США	79,1	88,7	71,0	94,3	61,3
104	Сьєрра-Леоне	38,1	34,1	32,1	36,8	58,0
105	Замбія	38,0	29,0	40,4	42,0	46,4
106	Гаїті	37,8	27,8	40,2	44,2	45,2
107	Сирія	37,8	34,0	30,1	53,2	43,3
108	Ефіопія	37,6	24,5	47,5	41,6	39,4
109	Малаві	37,3	23,6	40,9	37,1	55,9
110	Судан	37,1	31,8	31,6	52,4	41,4
111	Мозамбік	35,9	42,9	30,4	33,8	35,2
112	Ємен	35,7	39,3	27,6	37,4	42,1
113	Бурунді	34,7	24,0	33,7	45,7	44,8

Джерело: The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2021. 240 pp.

Відповідно до даних табл. 1.2 доцільно відзначити:

1) після швидкого зростання в перші кілька років з моменту початку розрахунку індекси GFSI досягли в усіх країнах свого піку в 2019 р., а за останні два роки знизилися через пандемію COVID-19, зміни клімату та конфліктів;

2) зниження індексу GFSI спостерігалось у всіх регіонах та країнах з різними рівнями доходу. Однак, як і раніше, лідирують розвинені країни Європи, займаючи сім із десяти перших місць, як і десять років тому;

3) у групі країн з низьким індексом GFSI, як і раніше, домінують країни Африки на південь від Сахари, займаючи сім з десяти місць у нижній десятці рейтингу;

4) висока волатильність цін на продовольство мала значний вплив на доступність продовольства – 70 країн опустилися у рейтингу індексів GFSI у 2019 р. через зростання цін;

5) голод та затримка росту у дітей найбільшою мірою пов'язані з якістю та безпекою продуктів харчування. Населення з раціоном харчування, в якому не вистачає якісного білка та поживних мікроелементів, та обмеженим доступом до питної води, має найгірші показники стану продовольчої безпеки;

б) як основні фактори зростання індексів GFSI можна виділити забезпечення доступності продовольства, мінімізацію втрат і високу якість продуктів харчування, зменшення нестабільності виробництва та розширення доступу до ринків;

7) країни, що знаходяться в нижній десятці рейтингу індексів GFSI, часто не мали можливості підвищити стан продовольчої безпеки за рахунок інвестицій у НДДКР, систем соціального захисту, стратегії продовольчої безпеки, національної політики адаптації, планів управління ризиками та рекомендацій щодо харчування.

У спільній доповіді кількох міжнародних організацій за 2021 р. про стан справ у галузі продовольчої безпеки та харчування у світі зазначається, що в обстановці пандемії COVID-19 збільшилися масштаби голоду у світі. Жоден регіон світу не уникнув зростання кількості населення, яке страждає від голоду і не має доступу до достатньої кількості продовольства. Після п'яти років відносної стабільності показник поширеності недоїдання всього за один рік зріс на 1,5 п. п., досягнувши рівня приблизно 9,9%, що ще більше ускладнює завдання ліквідації голоду до 2030 р. У 2020 р. в умовах гострої відсутності продовольчої безпеки перебувало майже 12% населення світу – 928 млн. осіб, що на 148 млн. більше, ніж у 2019 р. Таку ситуацію можна назвати агропродовольчою кризою.

Наявність кризових явищ вважатимуться іманентним властивістю світової продовольчої системи. У нинішньому столітті можна виділити два періоди, які були визнані кризовими: з 2007 по 2011 р. та з 2020 р. по теперішній час. Причому в різних дослідженнях хронологічні рамки та періодизація агропродовольчих криз різняться, що зумовлено підходами вчених та практиків до визначення самого явища. В даний час, як і раніше, як основні риси агропродовольчої кризи виділяються різка зміна цін

на основні продовольчі товари, погіршення доступу до продовольства з боку малозабезпечених верств населення, зростання кількості голодуючих, а також руйнування дрібних і середніх товаровиробників [19, с. 23].

Особливістю сучасної агропродовольчої кризи є її поглиблення внаслідок пандемії COVID-19 в умовах загального уповільнення економічного зростання у світі, збільшення безробіття та зниження платоспроможності населення. За оцінками експертів на початковому етапі пандемії COVID-19 в агропродовольчій сфері в зоні ризику опинилися 35% зайнятих, у тому числі 21% у виробництві продовольчої сировини, по 60% – у переробці, обслуговуванні та розподілі продовольства, 40% – у транспортній сфері та 15% – у дослідженнях і розробках. Це призвело до зниження попиту на продовольство, особливо на перероблені продукти з високою доданою вартістю, що змінило обсяг і структуру споживання. Одночасно знижується інвестиційна активність в аграрній сфері загострювала виробничі проблеми фермерів, особливо в країнах, що розвиваються. Дослідниками відзначається підвищення у період ролі зовнішньої торгівлі у забезпеченні продовольством [33, с. 518]. Важливо наголосити, що міжнародними організаціями ще до 2022 р. наголошувалась на загрозі погіршення продовольчої безпеки для найменш захищених груп населення при зростанні цін через зниження рівня реальної заробітної плати та порушення балансу між нею та прибутком. Таких же висновків дійшли вчені, зазначаючи, що до кризових симптомів у продовольчій сфері в пандемічний період, що склалися до 2020 р., додалася так звана структурна вразливість.

У Глобальній доповіді про продовольчі кризи за 2021 р., підготовлену в рамках виконання Всесвітньої продовольчої програми, підкреслюються вражаюче високий ступінь тяжкості продовольчої кризи та велика кількість людей, які перебувають у кризі або в гіршому стані в 55 країнах/територіях, що зумовлено безперервними конфліктами. Економічні потрясіння, у тому числі пов'язані з наслідками пандемії COVID-19, а також екстремальними погодними умовами. Чисельність населення, яке перебуває у незадовільному стані, у 2020 р. склала 134,7 млн., що майже на 20 млн. більше, ніж у 2019 р. [37, с. 38]. Найкращим показником стану ринку продовольства

і наявності кризових явищ вважатимуться зміна ціни базові види продуктів харчування. Найбільш послідовно можна простежити цінову ситуацію щодо індексу продовольчих цін FAO [63, с. 177].

Фундаментальні причини зростання цін на продовольство доповнились геополітичними та природно-кліматичними обставинами. Спостерігалось зростання цін на ресурси для виробництва продовольчої сировини (енергоносії, мінеральні добрива). Введені обмеження на переміщення товарів різними країнами у лютому-березні 2022 р. розкрутили цінову спіраль, особливо на зернові та рослинні олії (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Індекс продовольчих цін у світі за 2004–2022 роки

Період	Індекс продовольчих цін	Індекс цін на м'ясо	Індекс цін на молочну продукцію	Індекс цін на зернові	Індекс цін на рослинні олії	Індекс цін на цукор
2004	65,6	67,6	69,8	64,0	69,6	44,3
2005	67,4	71,8	77,2	60,8	64,4	61,2
2006	72,6	70,5	73,1	71,2	70,5	91,4
2007	94,3	76,9	122,4	100,9	107,3	62,4
2008	117,5	90,2	132,3	137,6	141,1	79,2
2009	91,7	81,2	91,4	97,2	94,4	112,2
2010	106,7	91,0	111,9	107,5	122,0	131,7
2011	131,9	105,3	129,9	142,2	156,5	160,9
2012	122,8	105,0	111,7	137,4	138,3	133,3
2013	120,1	106,2	140,9	129,1	119,5	109,5
2014	115,0	112,2	130,2	115,8	110,6	105,2
2015	93,0	96,7	87,1	95,9	89,9	83,2
2016	91,9	91,0	82,6	88,3	99,4	111,6
2017	98,0	97,7	108,0	91,0	101,9	99,1
2018	95,9	94,9	107,3	100,8	87,8	77,4
2019	95,1	100,0	102,8	96,6	83,2	78,6
2020	98,1	95,5	101,8	103,1	99,4	79,5
2021	125,7	107,8	119,1	131,2	164,9	109,3
01.2022	135,6	112,1	132,6	140,6	185,9	112,7
02.2022	141,1	113,5	141,5	145,3	201,7	110,5
03.2022	159,7	119,3	145,8	170,1	251,8	117,9
04.2022	158,5	121,9	147,1	169,5	237,8	121,8

Джерело: The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. Safeguarding against economic slowdowns and downturns / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2019. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. 181 pp.

Зміни цін, що супроводжують поточну кризу з початку 2020 р., на думку Д. Шмідхубера та Б. Кіао, контрастують з подіями 2007–2008 рр., оскільки на початку кризового періоду, за винятком невеликого зростання міжнародних котирувань на

пшеницю та рис, ціни на більшість інших основних продуктів харчування фактично знизилися, особливо ціни на рослинні олії та цукор [20, с. 35]. Однак потім динаміка цін склалася як підвищувальна з безпрецедентно високою амплітудою. На базові види продовольства ціни досягли свого історичного максимуму. Так, тренд на ринку ресурсів не був односпрямованим. Внаслідок скорочення споживання через введені обмеження поширення COVID-19 у 2020 р. спостерігалось деяке зниження світових цін на енергоресурси та мінеральні добрива, яке повністю нівелювалось у 2021 р. суттєвим їх зростанням, яке продовжилось в перші місяці 2022 р. (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Світові ціни на виробничі ресурси, дол. США

Товар, одиниця виміру	У середньому протягом року			У середньому за квартал					У середньому протягом місяця		
	2019	2020	2021	01.03. 2021	04.06. 2021	07.09. 2021	10.12. 2021	01.03. 2022	02. 2022	03. 2022	04. 2022
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Енергоресурси											
Сира нафта в середньому за барель	61,4	41,3	69,1	59,3	67,1	71,7	78,3	96,6	93,5	112,4	103,4
Природний газ (Європа), за мільйон британських термічних одиниць	4,80	3,24	16,12	6,52	8,79	16,93	32,23	32,63	27,23	42,39	32,20
Природний газ (США), за мільйон британських термічних одиниць	2,57	2,01	3,85	3,43	2,91	4,32	4,74	4,62	4,66	4,88	6,53
Добрива											
Діамонійфосфат, за тонну	306,4	312,4	601,0	494,8	574,3	620,0	714,9	794,9	747,1	938,1	954,0
Фосфорит за тонну	88,0	76,1	123,2	89,8	107,5	136,5	159,1	174,8	172,5	178,8	249,5
Хлорид калію, за тонну	255,5	217,8	210,2	202,5	202,5	214,18	221,0	391,8	391,8	562,5	562,5
Потрійний суперфосфат за тонну	294,5	265,0	538,2	416,5	518,5	561,3	656,6	718,8	687,5	792,5	856,0
Сечовина, за тонну	245,3	229,1	483,2	317,6	351,0	435,7	828,5	821,0	744,2	872,5	925,0

Джерело: Global food security index 2021. URL:

<https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>

Чинники, що визначають середні світові ціни на продовольство, завжди складні і можуть бути як універсальними, так і специфічними для кожного товару та регіону. Зростання цін на нафту, що розпочалося у квітні 2020 р., призвело до зростання витрат на виробництво та транспортування продовольства, що в свою чергу вплинуло на збільшення цін на продовольство для кінцевого споживача.

Таке значне підвищення цін на базові ресурси для виробництва продовольчої сировини не дозволяє сподіватися на перелом цінового тренду на ринку продовольства та покращення базових показників глобальної продовольчої безпеки та системної проблеми в цілому.

Багатофакторна сутність продовольчої проблеми передбачає комплексний характер реагування на базові та поточні виклики. Парадигма трансформації продовольчих систем на теоретичному і декларативному рівнях, що склалася в період кризи, викликаної пандемією COVID-19, відповідає рішення цієї глобальної мети. Однак на практиці покращення показників економічної та фізичної доступності до продовольства в сучасних умовах стає важкодостижним.

Отже, поточна агропродовольча криза ускладнює глобальну продовольчу проблему. Найбільш явно його симптоматика проявляється у ринковому середовищі через зростання цін та порушення нормального функціонування глобальних ланцюжків поставок. Дестабілізація діяльності виробників сировинних та готових продовольчих товарів через дисбаланс ринку неминуче впливає сферу споживання, знижуючи можливості доступу до джерел харчування для вразливих верств населення. Нові виклики, що стоять перед світовим співтовариством щодо забезпечення продовольством населення, призвели до необхідності пошуку рішень у місцевому форматі, що вже виявилось у введенні заборони на експорт продовольства та його обмеження через розширене використання тарифних заходів. Саме Україні приділяється роль стабілізуючого механізму в системі забезпечення населення світу продовольством, який поки що не може бути реалізований внаслідок санкційного тиску на неї, що призвів до розриву традиційних логістичних ланцюжків. У цих умовах доцільно зосередитись на вирішенні внутрішніх проблем забезпечення продовольчої безпеки населення України, що у разі відновлення логістики

продовольства на світових ринках надалі дозволить їй знову відігравати найважливішу роль у вирішенні глобальної продовольчої проблеми.

Отже, ґрунтовний аналіз факторів впливу на рівень продовольчої безпеки країни дозволив встановити, що основними детермінантами сучасних тенденцій щодо формування продовольчого потенціалу є конфлікти та війни, світові пандемії (COVID-19), мінливість клімату та екстремальні його прояви, уповільнення економічного зростання та економічні спади, політика у сфері харчування. Відтак, розробка відповідних заходів щодо їх нівелювання або зменшення негативного впливу у комплексі, а не поодинокими заходами у окремій сфері чи галузі, та реалізація відповідних програм мають вирішальне значення у забезпеченні продовольчої безпеки будь-якої країни. Усі розглянуті фактори виникнення продовольчої проблеми можуть вирішуватись країною, якщо вона використовує свідомо сконструйовану політику щодо розвитку аграрного сектору.

1.3. Досвід вирішення проблеми продовольчої безпеки в країнах світу

Наслідки глобальної зміни клімату стають все більш відчутними. Це спонукає фахівців та науковців вносити зміни у структуру посівних площ з врахування культур у яких є високий адаптивний потенціал [4]. На сьогодні сучасні підприємства дуже активно використовують підходи стратегічного менеджменту та розробляють стратегії розвитку на декілька кроків уперед [5]. Стратегічний менеджмент – це управлінська діяльність з опрацювання і реалізації рішень, направлених на повне та ефективне використання наявних ресурсів, спрямованих на отримання перспективних завдань, поставлених перед підприємством [5]. Це є базою, що під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників породжує появу адаптації на ринку конкуренції.

За останні десятиліття продовольчі системи забезпечували постачання різноманітних харчових продуктів, необхідних для населення світу, що швидко зростає та все більше переміщається до міст. Проте багато продовольчих систем не змогли забезпечити постачання безпечних та поживних харчових продуктів для

повноцінного харчування населення всього світу, оскільки три мільярди людей не могли навіть дозволити собі здорових раціонів харчування ще до настання пандемії COVID-19 [45, с. 195]. Більше того, зростає частка населення світу, раціон якого складається із висококалорійних харчових продуктів і напоїв, що містять багато жирів, цукрів і/або солі. Нездатність продовольчих систем забезпечити домогосподарствам достатній доступ до харчових продуктів, що сприяють формуванню здорових раціонів харчування – особливо в умовах ведення заходів, спрямованих на стримування поширення безперервної пандемії COVID-19 – робить актуальним, як ніколи, заклик до перетворення продовольчих систем, щоб здорові раціони доступними для всіх [47, с. 43]. Невідкладна необхідність цього перетворення є одним з головних питань, пов'язаних з вирішенням найскладніших проблем у галузі сталого розвитку, зокрема, з вирішенням проблем ліквідації голоду, відсутності продовольчої безпеки та неповноцінного харчування у всіх його формах до 2030 року [6, с. 25].

Ряд факторів, що впливають на продовольчі системи, здійснюють все більш значний негативний вплив на стан продовольчої безпеки та харчування у всьому світі. Основними такими факторами є конфлікти, пандемія COVID-19, мінливість клімату та екстремальні його прояви, а також уповільнення зростання економіки та економічні спади, вплив яких посилюється злиднями та нерівністю. Разом з тим, трансформація продовольчих систем у напрямі забезпечення їх стійкості до впливу визначених факторів та реалізація стимулів до забезпечення економічно доступних здорових раціонів харчування на принципах стійкості та інклюзивності, є потужною рушійною силою у забезпеченні ліквідації голоду, продовольчої безпеки і повноцінного харчування, а також відновлення необхідних темпів задля своєчасного досягнення ЦУР2 [12, с. 45].

Однією із головних проблем, що обмежують можливості успішної модернізації продовольчих систем, є той факт, що глобальні, національні та регіональні заходи політики, стратегії, законодавчі механізми та інвестиції не є комплексними, а роз'єднані за окремими напрямками проблеми.

У цілому можна виділити шість можливих напрямів (рис. 1.9), реалізація яких сприятиме модернізації продовольчих систем для вирішення проблем негативного впливу визначальних детермінант формування продовольчого потенціалу. Кожен із цих напрямів сформульований з урахуванням ключових рекомендацій ФАО.

Рис. 1.9. Напрями трансформації продовольчих систем з метою нівелювання негативного впливу визначальних детермінант формування продовольчого потенціалу

Джерело: Погорелова О. В. Модернізація продовольчих систем з метою забезпечення продовольчої безпеки та якісного харчування. Економіка та держава. 2022. № 4. С. 53-61.

Розробка та реалізація гуманітарних програм у постраждалих від конфліктів та війн регіонах. Переважна більшість населення, яке недоїдає, проживає у країнах, де

відбуваються конфлікти та війни. Тому обов'язково необхідно забезпечити, щоб інвестиції та заходи, спрямовані на вирішення найнагальніших проблем відсутності продовольчої безпеки та неповноцінного харчування, здійснювалися одночасно з заходами, спрямованими на зниження рівня конфліктів, та узгоджувалися з роботою довгострокового плану за напрямками соціально-економічного розвитку [21, с. 305]. В умовах конфліктів та війн відбувається порушення роботи продовольчих систем на різних етапах, що ускладнює доступ людей до якісного продовольства.

Програми надзвичайної продовольчої допомоги, надзвичайна допомога у забезпеченні чистою водою, якісне медичне обслуговування та санітарія, а також заходи щодо підтримки джерел засобів для існування – такі типові механізми кризового реагування та механізми соціального захисту, що реалізуються для забезпечення мінімальних рівнів продовольчої безпеки та харчування.

Під час пандемії COVID-19 країни, де тривають конфлікти та війни, особливо постраждали. Наприклад, у зв'язку з обмеженнями на пересування часто було складно надавати біженцям та внутрішньо переміщеним особам гуманітарну допомогу та інші види підтримки, необхідної для забезпечення достатнього доступу до поживних харчових продуктів. Якщо структурними причинами конфліктів є конкуренція за природні ресурси, зокрема за продуктивні земельні, лісові, рибні та водні ресурси, це може викликати глибоку економічну кризу. Необхідні заходи політики, забезпечені інституційними та правовими реформами, мають бути спрямовані на ліквідацію цих причин і на пом'якшення, а де можливо – на запобігання їх впливу на продовольчі системи, продовольчу безпеку та на економіку в цілому. Особливо в умовах затяжних криз, коли можливі тривалі періоди низьких рівнів конфліктів та довгий час перебування населення далеко від місць проживання, критично важливо зберігати виробництво продовольства та сільське господарство, підтримувати продовольчі товаропровідні ланцюжки та забезпечувати доступ людей до поживних харчових продуктів та здорових раціонів харчування [15, с. 265].

Пандемія COVID-19 ще більше ускладнила ситуацію у вирішенні проблем продовольчої безпеки, посилюючи нерівність і погіршуючи життя та благополуччя, зокрема сільського населення. Пандемія COVID-19 ще більше поглибила проблему

структурної нерівності, оскільки її наслідки значно більшою мірою позначаються на виробничому та репродуктивному потенціалі сільських жінок та на їх можливостях заробітку, а пандемія не лише звужує їх економічні можливості та доступ до повноцінних харчових продуктів, а й збільшує їхнє навантаження. Тому, розробляючи заходи реагування, слід враховувати роль жінок у агропродовольчих системах і належним чином забезпечити задоволення їх численних потреб, пов'язаних з їх функціями щодо підтримки продовольчої безпеки своїх сімей як виробників сільгосппродукції, які управляють фермерськими господарствами, переробників, торговців, найманих працівників та підприємців [19, с. 23].

Суттєві можливості перетворення продовольчих систем відкриває задіяння можливостей молоді. Підвищення їх професійних навичок та активної особистої участі, слідування зразкам поведінки інших та наставництва є однією з головних умов для розкриття їх підприємницьких та новаторських можливостей. Як правило, причиною вимушеної міграції молоді є економічний застій та відсутність можливостей зайнятості у сільських районах. Тому в контексті роботи плану щодо збільшення інвестицій необхідно здійснювати конкретні заходи, спрямовані на розширення доступу молоді до продуктивних ресурсів, ринків, формування та підтримання зв'язків, а також на забезпечення участі молоді у прийнятті рішень. Також необхідно вирішувати питання, що стосуються соціальних норм, які можуть перешкоджати використанню нових можливостей сільською молоддю, особливо тих, що належать до вразливих груп.

У разі успішної роботи за визначеним напрямом можна домогтися зменшення масштабів крайньої злиднів та структурної нерівності за рахунок прискореного перетворення продовольчих систем, що відповідає інтересам як найбільш вразливих верств, так і всього населення. Зміна споживчої поведінки та харчового раціону на такий, що є корисним для здоров'я людини та позитивно впливає на стан навколишнього середовища. Доступ до поживних харчових продуктів та здорових раціонів харчування не визначається виключно вартістю та економічною доступністю. Структура раціонів харчування визначається багатьма складовими продовольчого середовища, а такі чинники, як: культура, мова, кулінарна практика, знання,

структура споживання, харчові переваги, вірування та цінності визначають те, з яких джерел отримують харчові продукти, як вони виробляються та споживаються. Структури раціонів харчування постійно змінюються, надаючи як позитивний, так і негативний вплив на здоров'я людей і стан довкілля [29, с. 71]. При цьому притаманні більшості продовольчих систем приховані втрати у плані здоров'я людей та стану довкілля ігноруються. Оскільки вони не вимірюються, їх не враховують при формуванні продовольчих цін, що загрожує стійкості продовольчих систем. Тому, виходячи зі специфіки умов та існуючих моделей споживання у тій чи іншій країні, необхідно сформулювати заходи політики, закони та інвестиції, націлені на створення більш здорового продовольчого середовища та на наділення споживачів необхідними правами і можливостями для забезпечення поживних, здорових та безпечних раціонів харчування при меншому шкідливому впливі на довкілля [17, с. 221].

Реклама та зростання пропозиції харчових продуктів глибокої переробки призвели до збільшення вживання нездорових раціонів, шкідливих для людей різного віку. Реклама заміників грудного молока сприяє відмові матерів від грудного вигодовування. Великі харчові компанії націлюють свої збутові стратегії в основному на молодь, при цьому також швидко розширюється дрібне місцеве виробництво висококалорійних харчових продуктів, що мають мінімальну поживну цінність. В результаті цих змін у всіх регіонах світу, показники надмірної ваги та ожиріння у дітей зростають такими ж (або випереджальними) темпами, як і показники зниження недостатньої ваги [33, с. 518].

Формулювання узгодженого комплексу заходів політики та інвестицій починається з поглибленого аналізу ситуації з урахуванням її специфіки для більш глибокого розуміння контексту країни, у тому числі характеру та інтенсивності основних факторів, що впливають на продовольчі системи, та сучасного стану продовольчої безпеки та харчування, а також для виявлення відповідних суб'єктів, установ та механізмів загального керівництва. Аналіз ситуації з урахуванням її специфіки дозволить оцінити, яке поєднання напрямків роботи з перетворення продовольчих систем є найбільш придатним (з урахуванням характеру впливу на ці системи основних факторів відсутності продовольчої безпеки та неповноцінного

харчування), а також які заходи політики та інвестиції найкраще включати до комплексу заходів [13].

Рекомендовані кроки в рамках всього процесу, спрямованого на модернізацію продовольчих систем щодо забезпечення нівелювання негативного впливу нарощування синергії та узгодженості при формулюванні та здійсненні політики у всіх секторах з акцентом на інвестиції більш стратегічного характеру як з боку державного, так і приватного секторів. Це означає, що від розрізнених вузьковідомчих рішень необхідно відмовитись. Потрібні цілісні комплекси заходів політики, інвестицій та законодавства, сформовані за конкретними напрямками модернізації, що будуть враховувати регіональну специфіку та забезпечать можливість безпосередньо вирішувати проблеми продовольчої безпеки і якісного харчування.

Під узгодженістю політики розуміється таке становище, коли реалізація заходів в одній галузі не підриває роботу в інших сферах, а там, де це можливо, відбувається підвищення ефективності роботи в декількох областях, стосовно всіх задіяних систем, а каталізатори відіграють одну з ключових ролей у отриманні максимальних позитивних результатів та мінімізації негативних наслідків трансформації. Дотримання цих умов матиме критично важливе значення для формування багатогалузевих комплексів модернізуючих заходів політики, інвестицій та законодавства, внаслідок яких приймаються рішення, що відповідають інтересам усіх заінтересованих сторін та зводяться до мінімуму компроміси [33, с. 518].

Варто відзначити, що значний вплив на забезпечення ефективної продовольчої політики в Україні має ЄС. Зокрема, сторони Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС співпрацюють із метою сприяння розвитку сільського господарства та сільських територій, зокрема, через поступове зближення відповідних політик і законодавства, а також поступового зближення національного регулювання у відповідності до регулювання й стандартів ЄС.

Співробітництво між Україною та ЄС в галузі сільського господарства та розвитку аграрних регіонів стосується питань сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій, підвищення

інституційно-адміністративного потенціалу на центральному та місцевому рівнях, сприяння розвитку сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, обміну знаннями та кращими практиками у сфері аграрної політики розвитку, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору, ефективності й прозорості ринків, поширення знань, сприяння розробці та запровадженню інновацій, сприяння гармонізації питань, що розглядаються в рамках міжнародних організацій [75].

Зокрема, Україна та ЄС домовились про реалізацію політики підвищення якості сільськогосподарської продукції через відповідні заходи в галузі стандартизації, вимог до виробництва й схем контролю якості. Аграрні компанії мають отримати ширші можливості для співпраці та обміну знаннями, досвідом і технологіями (особливо у сфері органічного землеробства та біотехнологій) із відповідними компаніями та профільними агенціями в ЄС. Також адаптація стандартів аграрної продукції та інфраструктури аграрних ринків дозволить полегшити доступ продукції українських аграрних компаній на ринок ЄС.

Згідно Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС домогосподарства мають можливість споживати аграрну продукцію кращої якості, зокрема, через підвищення екологічних стандартів її виробництва. Також розвиток сільського господарства може мати позитивний вплив на зростання зайнятості та добробуту місцевих громад в аграрних регіонах країни. Держава має можливість модернізувати державну аграрну політику відповідно до вимог законодавства ЄС та поліпшити планування, розробку та запровадження відповідних політик та механізмів підтримки на різних рівнях, а також провести інтеграцію сільськогосподарської політики та політики розвитку аграрних регіонів. Водночас, розвиток стандартів та інфраструктури аграрного ринку буде вимагати додаткового фінансування з державного бюджету та посилення інституційної спроможності відповідних державних органів [75].

На основі вище проведеного дослідження обґрунтуємо напрями трансформації продовольчих систем щодо забезпечення нівелювання негативного впливу визначальних детермінант формування продовольчого потенціалу:

– розробка та реалізація гуманітарних програм у постраждалих від конфліктів та війн регіонах;

- зміцнення несприйнятливості найбільш уразливих верств населення до впливу негативних економічних зовнішніх факторів;
- підвищення стійкості до зміни клімату на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства; заходи по зниженню вартості харчових продуктів на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства;
- зміна споживчої поведінки та харчового раціону на такий, що є корисним для здоров'я людини та позитивно впливає на стан навколишнього середовища;
- вирішення проблем структурної нерівності через здійснення інклюзивних заходів з урахуванням інтересів бідних верств населення.

Виходячи з міжгалузевого характеру заходів, необхідних для перетворення продовольчих систем, досягнення продовольчої безпеки та покращення якості харчування, найважливіше значення для дієвого їх перетворення має узгодженість заходів політики та інвестицій для агропродовольчих, екологічних систем, систем охорони здоров'я, соціального захисту та інших систем, наприклад, освіти, енергетики, торгівлі та фінансів. Узгодженість необхідна не лише для дієвого формулювання, але й ефективної та прискореної реалізації комплексів заходів, що потребує застосування багатосторонніх механізмів загального керівництва та відповідних інституцій / установ. Важливо відзначити, що для системних перетворень, окрім доступу до виробничих та фінансових ресурсів, необхідно розробити, створити відповідні технології, дані та інновації, так звані «каталізатори» процесів перетворень, та забезпечити доступ до них.

Висновки до розділу 1

Масштабне розширення продовольчих систем за останні кілька десятиліть справило значний екологічний вплив на природні ресурси Землі. За даними Світового банку наразі 71% глобального водокористування використовується для продовольчої діяльності. Сільське господарство генерує від чверті до третини глобальних викидів парникових газів, здебільшого внаслідок розчищення земель для продовольчого обробітку, використання добрив і фермерського тваринництва, а також через утворення відходів. Крім того, майже чверть угідь постраждали від деградації, що

дорівнює 1% втрат у глобальній земельній площі щорічно – території, яка може виробляти 20 мільйонів тон зерна на рік.

Ще однією причиною загострення продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку. Пандемія COVID-19 загрожує цілою низкою серйозних наслідків для виробництва продовольства та попиту на нього, що може негативно вплинути на ситуацію з наявністю продовольства в деяких країнах. Якщо говорити про пропозицію, то спалах COVID-19 та заходи щодо стримування його поширення, такі як фізичне дистанціювання, призвели до збоїв у виробництві, переробці та збуті продовольчих товарів і, відповідно, до підвищення волатильності цін на продовольство та скорочення запасів деяких продовольчих товарів. Збої у функціонуванні продовольчих систем можуть призвести до втрати 451 млн (тобто 30%) робочих місць у продовольчих системах усього світу.

Особливості вирішення проблеми продовольчої безпеки в країнах світу полягають у розробці та реалізації гуманітарних програм у постраждалих від конфліктів та війн регіонах; зміцненні несприйнятливості найбільш уразливих верств населення до впливу негативних економічних зовнішніх факторів; підвищенні стійкості до зміни клімату на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства; заходи по зниженню вартості харчових продуктів на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства; зміні споживчої поведінки та харчового раціону на такий, що є корисним для здоров'я людини та позитивно впливає на стан навколишнього середовища; вирішенні проблем структурної нерівності через здійснення інклюзивних заходів з урахуванням інтересів бідних верств населення. Причиною вимушеної міграції молоді є економічний застій та відсутність можливостей зайнятості у сільських районах. Тому в контексті роботи плану щодо збільшення інвестицій необхідно здійснювати конкретні заходи, спрямовані на розширення доступу молоді до продуктивних ресурсів, ринків, формування та підтримання зв'язків, а також на забезпечення участі молоді у прийнятті рішень. Також необхідно вирішувати питання, що стосуються соціальних норм, які можуть перешкоджати використанню нових можливостей сільською молоддю, особливо тих, що належать до вразливих груп.

РОЗДІЛ 2

ГЛОБАЛЬНА ПРОДОВОЛЬЧА ПРОБЛЕМА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ

2.1. Кореляція між моделлю соціально-економічного розвитку і рівнем вирішення продовольчої проблеми в країнах світу

Важливість дослідження причин і факторів ефективності різних моделей соціально-економічного розвитку у контексті вирішення глобальної продовольчої проблеми витікає з компаративного аналізу досвіду різних країн світу. саме для цього цілою низкою вчених-економістів в основу дослідження проблеми покладається гіпотеза про те, що головним показником ефективності соціально-орієнтованої моделі економіки є постановка на державному рівні відповідної мети і спроможність держави забезпечити досягнення цілей сталого розвитку на основі забезпечення соціального добробуту та високого рівня продовольчої безпеки населення. Саме така спрямованість зумовлює справедливий розподіл національного багатства, що забезпечує високий рівень доходів населення, а отже, і високий рівень заощадження та споживання. Як відомо, споживання та заощадження за своєю природою – це пряме та потенційне інвестування. а інвестиції є основою розвитку національного господарства. Отже, координуючи процеси виробництва й розподілу, – зауважує М. П. Сичевський, – держава формує і спрямовує інвестиційні потоки на стратегічно важливі сфери розвитку, які є джерелом сталого розвитку національних соціально-економічних систем [45, с. 194].

Для підтвердження висновків щодо ефективності функціонування тієї або іншої моделі ринкової економіки та визначення рівня втручання уряди у процеси виробництва й розподілу національного багатства О. А. Ніконенко було виділено три групи країн [34, с. 121].

Перша група – це країни з ліберальним типом національної економіки (США, Канада, Великобританія). Друга група – це країни з соціально орієнтованою ринковою економікою та активною участю держави у процесах господарювання і

розподілу національного доходу (Швеція, Німеччина, Польща). Третя група країн – це країни з гібридною моделлю управління, в яких відбувається формування соціально орієнтованих інституцій національної економіки (Україна, Білорусь, Казахстан). Висунута гіпотеза підтверджується оцінкою основних макроекономічних індикаторів розвитку системи національного господарства в різних країнах з різними моделями соціально-економічного розвитку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Показники ефективності функціонування країн з різними типами моделей соціально-економічного розвитку

Група	Країни	ВВП на душу населення, тис дол. США	Темп приросту ВВП на душу населення, %	Чистий рух капіталу, млрд дол. США	Індекс легкості ведення бізнесу	Індекс глобальної продовольчої безпеки
1	США	58,51	96,17	-59,14	6	11
	Великобританія	48,11	103,22	25,2	23	6
	Канада	41,81	89,32	-50	8	12
2	Швеція	41,26	95,27	-1,13	22	7
	Німеччина	51,62	96,50	4,71	10	13
	Польща	14,59	97,33	-8,14	40	25
3	Україна	3,12	96,89	0,95	64	54
	Білорусь	6,22	99,20	-1,32	49	23
	Казахстан	10,96	96,14	-5,9	25	32
ЄС		31,00	93,94	х	х	х
СВІТ		10,52	95,61	х	х	х
Середнє значення групи	1	49,48	96,24	-27,98	12	10
	2	35,82	96,37	-1,52	24	15
	3	6,77	97,41	-2,09	46	36,33
Відхилення ЄС	1	18,48	-2,30	х	х	х
	2	4,83	-2,43	х	х	х
	3	-24,23	-3,48	х	х	х
Відхилення СВІТ	1	38,96	-0,63	*	х	х
	2	25,30	-0,76	х	х	х
	3	-3,75	-1,80	х	х	х

Джерело: The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2021. 209 pp.

Для проведення оцінки результативності різних моделей соціально-економічного розвитку національних економік та ефективності їх функціонування, обрано такі індикатори:

- валовий внутрішній продукт з урахуванням паритету купівельної спроможності – визначення масштабів національних соціально-економічних систем і рівня їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку;

- темпи приросту валового внутрішнього продукту на душу населення у % (для аналізу реальних резервів розвитку національної соціально-економічної системи);

- прямі іноземні інвестиції – визначення рівня інвестиційної привабливості національної економіки для іноземного інвестора;

- індекс легкості ведення бізнесу – розраховується Світовим банком як додатковий показник простоти ведення підприємницької діяльності та базується в основному на кількості процедур, термінах проведення операцій, а також їхній вартості;

- індекс Джині – показник ступеня розшарування суспільства країни;

- індекс глобальної продовольчої безпеки.

Згідно з отриманими результатами дослідження середній рівень ВВП на душу населення, який є мірою індивідуального доходу та характеризує доступність їжі в країнах першої групи становить 49,48 млрд дол. США; другої групи – 35,38 млрд дол. США; а третьої – 6,77 млрд дол. США. Слід зазначити, що середнє значення показника у світі становить 10,52 млрд дол. США, для ЄС – 31 млрд дол. США. У першій групі країн мінімальне значення аналізованого показника належить Канаді (41,81 млрд дол. США), а у другій групі – Польщі (14,59 млрд дол. США) [68, с. 98].

Перше місце за обсягами валового внутрішнього продукту з урахуванням паритету купівельної спроможності країн, вибраних для аналізу, займає США зі значенням 58,51 млрд дол. США на душу населення; друге місце – Німеччина (51,62 млрд дол. США); третє місце відповідно Великобританія (48,11 млрд дол. США). Примітним для цього показника є те, що перше і друге місця розділили країни із ліберальною та соціально орієнтованою системами національного господарства. З аналізу видно, що цей показник в Україні становить найнижче значення – 3,12 млрд

дол. США, що нижче, ніж середній показник у світі, на 39%, та складає лише п'яту частину цього показника в ЄС [75].

Аналіз темпів приросту ВВП на душу населення свідчить про його падіння майже в усіх країнах. Проте темпи падіння для країн першої групи є значно більшими, ніж в інших групах. Щодо країн другої групи, спостерігається значний розрив від рівня 3,5 (Німеччина) до рівня 2,77 (Польща) – розрив становить 0,73 пунктів відповідно. У середньому глобальна економічна система скоротилась на 4,39%, а економіка ЄС – на 6,06%. За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що найбільша кількість ресурсів і резервів для підтримки високих темпів зростання національних соціально-економічних систем з обраних для аналізу країн має Великобританія (єдина країна з усіх аналізованих, що показує ріст ВВП на душу населення – 3,22% у 2020 р.) [75].

Згідно з отриманими результатами дослідження, показники відкритості бізнесу та індексу легкості ведення бізнесу свідчать про те, що в країнах першої та другої груп створено умови для зниження рівня тіньової економіки. Вони обумовлені ефективною нормативно-правовою базою, що дозволяє легко керувати бізнес-процесами та контролювати результати виробничо-господарської діяльності підприємств. Це сприяє створенню сприятливого інвестиційного клімату та формуванню прошарку середнього класу, який є активним учасником всіх господарських та інвестиційних процесів у системі національної економіки. При цьому слід зазначити, що у країнах другої групи, головним чином завдяки розвитку підприємництва, створено систему перерозподілу національного багатства найбільшою мірою, що сприяє формуванню середнього класу.

У країнах третьої групи показники легкості ведення бізнесу знаходяться нижче рівня країн першої та другої груп. Найгірше значення цього показника спостерігається в Україні (64), Білорусі (49), а найкраща ситуація в Казахстані (25).

Наступним важливим показником, що характеризує ефективність національної соціально-економічної системи, є індекс Джині, який свідчить про соціальне розшарування жителів країни. Трійку країн з найнижчим показником становлять: Білорусь – 25,4, Україна – 26,6, і Казахстан – 27,5 [75].

Найбільш оптимальними для життя країнами згідно з цим показниками є країни другої групи, де значення коливаються від 25,86 (Швеція) до 33,22 (Польща). Середні значення за групами країн такі: перша група – 36,32; друга група – 29,50; третя група – 34,10 [75].

Для з'ясування, наскільки країна успішно формує продовольчі системи та вирішує внутрішні проблеми продовольчої безпеки, зокрема, порівнюючи з іншими країнами світу, доцільно скористатися Індексом глобальної продовольчої безпеки (Global Food Security Index, GFSI), який дозволяє відстежити основні проблеми економічної доступності, фізичної наявності та якості продовольства. За розрахунками 2020 р. видно що Україна, попри значний аграрний потенціал, відстає як за рейтингом, так і за складовими інтегрального індексу від країн як ліберального, так і соціально орієнтованого типу розвитку. У трійку лідерів входять країни з ліберальним і соціально орієнтованим типом: Великобританія (6 місце), Швеція (7 місце), США (11 місце) [13]. Індекс розкриває серйозні виклики, пов'язані з продовольчою безпекою, і висвітлює можливості для зміцнення глобальної продовольчої системи.

Зростання внутрішніх цін на продукти харчування залишається високим у всьому світі. Інформація за період з червня по вересень 2022 року свідчить про високу інфляцію майже в усіх країнах із низьким і середнім рівнем доходу; 84,2% країн з низьким рівнем доходу, 88,9% країн із доходом нижче середнього та 93% країн із рівнем доходу вище середнього мають рівень інфляції вище 5%, причому в багатьох інфляція виражається двозначним числом. Частка країн з високим рівнем доходу та високою інфляцією цін на продукти харчування зросла до 87,5% [77].

Після початку війни в Україні торгівельна політика, нав'язана країнами, різко зросла. Глобальна продовольча криза частково погіршилася через зростання кількості обмежень на торгівлю продуктами харчування, які вводяться країнами з метою збільшення внутрішньої пропозиції та зниження цін. Станом на 21 жовтня 2022 року 20 країн запровадили 25 заборон на експорт продуктів харчування, а вісім запровадили 12 заходів щодо обмеження експорту [77].

Звіт Конференції ООН з торгівлі та розвитку щодо Чорноморської зернової ініціативи свідчить про збільшення кількості відправлень суден після підписання Ініціативи 22 липня 2022 року [77]. Хоча поставки все ще приблизно на 40-50% нижчі за довоєнний рівень, ініціатива допомогла знизити ціни на продукти харчування. Однак існує занепокоєння щодо загрози подальших перебоїв у чорноморській торгівлі, якщо ініціатива не буде відновлена.

Ціни на добрива впали в третьому кварталі 2022 року, але залишаються на історично високих рівнях. Зниження цін відображає слабкий попит, оскільки фермери скорочують внесення добрив через високу вартість; доступність добрив є найнижчою з 2008/09. Підвищення цін на енергоносії та політичні заходи, такі як обмеження експорту, сприяли обмеженню глобальної доступності добрив [77].

Війна в Україні змінила глобальні моделі торгівлі, виробництва та споживання товарів таким чином, що утримуватиме ціни на високому рівні до кінця 2024 року, загострюючи продовольчу безпеку та інфляцію.

Високі ціни на продукти харчування спровокували глобальну кризу, яка заганає мільйони людей у крайню бідність, посилюючи голод і недоїдання. Згідно зі звітом Світового банку, пандемія COVID-19 призвела до значного регресу в глобальному скороченні бідності. Тепер зростання цін на продовольство та енергію, викликане кліматичними потрясіннями та конфліктом, призупинило відновлення. Згідно зі звітом FAO-WFP, кількість людей, які відчують гостру нестачу продовольства і потребуватимуть термінової допомоги, може зрости до 222 мільйонів людей у 53 країнах і територіях [77].

Згідно з документом МВФ, додаткові витрати від 5 до 7 мільярдів доларів необхідні для надання допомоги вразливим домогосподарствам у 48 країнах, які найбільше постраждали від вищих імпортних цін на продукти харчування та добрива. Щоб подолати гостру продовольчу безпеку, потрібно додатково 50 мільярдів доларів.

У рамках комплексної глобальної реакції на триваючу кризу продовольчої безпеки Група Світового банку надає до 30 мільярдів доларів протягом 15 місяців у таких сферах, як сільське господарство, харчування, соціальний захист, водопостачання та зрошення. Це фінансування включатиме зусилля, спрямовані на

заохочення виробництва продуктів харчування та добрив, покращення продовольчих систем, сприяння розширенню торгівлі та підтримку вразливих домогосподарств і виробників [77]:

Проект вартістю 125 мільйонів доларів США в Йорданії спрямований на посилення розвитку сільськогосподарського сектора шляхом підвищення його стійкості до зміни клімату, підвищення конкурентоспроможності та залучення, а також забезпечення середньострокової та довгострокової продовольчої безпеки.

Проект у Болівії вартістю 300 мільйонів доларів США сприятиме підвищенню продовольчої безпеки, доступу до ринку та запровадженню кліматично розумних методів сільського господарства [77].

Позика в розмірі 315 мільйонів доларів США на підтримку Чаду, Гани та Сьєрра-Леоне з метою підвищення їх готовності проти відсутності продовольчої безпеки та підвищення стійкості їхніх продовольчих систем [77].

Проект екстреної продовольчої безпеки та підтримки стійкості на суму 500 мільйонів доларів США для підтримки зусиль Єгипту щодо забезпечення бідним і вразливим домогосподарствам безперебійного доступу до хліба, сприяння зміцненню стійкості країни до продовольчих криз і підтримку реформ, які допоможуть покращити результати харчування [77].

Позика в розмірі 130 мільйонів доларів для Тунісу, спрямована на зменшення впливу війни в Україні шляхом фінансування життєво важливого імпорту м'якої пшениці та надання екстреної підтримки для покриття імпорту ячменю для виробництва молочної продукції та насіння для дрібних фермерів для майбутнього посівного сезону [77].

Програма стійкості продовольчих систем для Східної та Південної Африки вартістю 2,3 мільярда доларів США допомагає країнам Східної та Південної Африки підвищити стійкість продовольчих систем регіону та здатність долати зростаючу відсутність продовольчої безпеки. Програма покращить міжвідомчу реакцію на продовольчу кризу, а також сприятиме середньо- та довгостроковим зусиллям щодо стійкого сільськогосподарського виробництва, сталого розвитку природних ресурсів,

розширення доступу до ринку та більшої уваги до стійкості продовольчих систем у розробці політики [77].

У травні 2020 р. Група Світового банку та президентство G7 спільно скликали Глобальний альянс з продовольчої безпеки, який має на меті каталізувати негайну та узгоджену відповідь на глобальну кризу голоду, що розгортається [77].

Керівники ФАО, МВФ, Групи Світового банку, ВПП і СОТ оприлюднили Другу спільну заяву щодо глобальної продовольчої безпеки та кризи харчування, в якій зазначено, що значного прогресу було досягнуто в чотирьох ключових сферах: надання негайної підтримки вразливим сприяння торгівлі та міжнародному постачанню продовольства, збільшення виробництва та інвестиції в стійке до клімату сільське господарство [77].

Отже, отримані результати свідчать, що найкращою соціально-економічно розвиненою країною є Великобританія, найменш – Україна. Крім того, результати дослідження показали, що країни, які були віднесені до найнижчого рівня сталого соціально-економічного розвитку, мали найнижчий рівень досягнення продовольчої безпеки. Отож формування стійкої продовольчої системи є пріоритетною сферою, якій слід приділяти найбільшу увагу уряду. Це підтверджується тим, що в групі країн, які мають найвищий рівень сталого соціально-економічного розвитку, досягається високий рівень забезпечення продовольчої безпеки. Більше того, за результатами слід наголосити, що в країнах, де приділяється значна увага досягненню ключових індикаторів сталого розвитку, пріоритетами визнано такі сфери, як соціальний розвиток з акцентом на підтримку освіти, наукових розробок та інновацій. Насправді дослідження та розробки могли б прискорити розвиток інших сфер, як-от технології, які можуть сприяти створенню нових робочих місць.

Інакше кажучи, існує зв'язок між усіма факторами сталого соціально-економічного розвитку. Так, досвід Великобританії, яка у 2019 р. на законодавчому рівні прийняла рішення підтримувати заходи боротьби зі змінами клімату, зокрема досягнути нетто – нульових викидів парникових газів до 2050 р. в усіх сферах економіки, у тому числі і в агропродовольчому комплексі, показує результативність таких заходів і їх позитивний вплив на досягнення високого рівня продовольчої

безпеки. Для України вибір найкращої моделі соціально-економічного розвитку гальмується відсутністю на поточний момент уніфікованих та унормованих стратегічних документів галузевого спрямування на засадах сталого розвитку з узгодженням інтересів основних стейкхолдерів і врахуванням національних пріоритетів у процесі стратегування. Велика кількість розрізнених неузгоджених за часом і вузьким горизонтом планування нормативних документів перешкоджає повноцінній реалізації стратегічних завдань стійкого соціально-економічного розвитку держави. Це потребує впровадження доктрини соціально-економічного розвитку на засадах сталого розвитку, який є взаємозалежним і взаємопов'язаним з роллю та функціями держави. Події усього періоду незалежності України довели недосконалість одного лише ринкового регулювання, оскільки, покладаючись лише на «невидиму руку ринку», досягти реальних організаційно-технологічних перетворень поки що не вдалося [16].

Обґрунтування факторів та оцінка показників ефективності соціально-економічного прогресу країн з різними соціально-економічними моделями розвитку дозволили виявити засадничі підвалини досягнення сталого розвитку продовольчої системи. Кількісне представлення відповідних факторів стало доказовою базою того, що країни, які були віднесені до найнижчого рівня сталого соціально-економічного розвитку, мають найнижчий рівень досягнення продовольчої безпеки. Отже, збереження екосистем і майбутнє благополуччя людського населення безпосередньо залежать від структурної трансформації продовольчої системи до сталого та стійкого стану. Нинішня структура продовольчої системи знаходиться в центрі зв'язку глобальних проблем, що тягнуться від бідності до погіршення стану навколишнього середовища, успішність вирішення яких залежить від основних принципів моделі соціально-економічного розвитку країн.

Збільшення виробництва харчових продуктів, необхідного для задоволення очікуваних потреб у найближчому майбутньому, не може бути досягнуто за допомогою простої екстраполяції поточних тенденцій у виробництві та споживанні. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про те, що головним фактором прискорення сталого розвитку національної соціально-економічної системи у

довгостроковій перспективі є вибір траєкторії руху до соціально орієнтованої економіки шляхом активної підтримки з боку держави вітчизняного агропродовольчого сектору. При цьому важливим є забезпечення відповідності економічного відродження тваринництва й рослинництва (базису продовольчої системи) Цілям сталого розвитку. Головним фактором ефективності ліберальної та соціально орієнтованої моделей розвитку є більш справедлива система розподілу національного багатства, що сприяє формуванню широкого прошарку середнього класу і забезпечує його платоспроможний попит і можливості зміцнення здоров'я та благополуччя. Враховуючи те, що економічне зростання країни базується на економічному базисі регіонів як підсистеми національної економіки, важливим є дослідження особливостей стратегічного управління розвитком продовольчих систем регіону як процесу зміни соціально-економічної системи, спрямованого на підвищення добробуту населення, що забезпечує стійкість системи у сучасному та майбутньому, а також сприяє посиленню конкурентоспроможності всієї країни.

2.2. Посилення конкурентоспроможності національних економік як шлях до подолання продовольчої проблеми

На початку 2021 року індекс продовольчих цін на продовольчу та сільськогосподарську організацію (FAO), який відстежує щомісячні зміни цін, почав демонструвати значне зростання порівняно з попередніми роками та в січні 2022 року досяг історичного максимуму. Подібні тенденції зафіксовані для зернових та рослинних олій. Наприклад, у січні 2022 року ціни на зернові зросли на 33%, тоді як ціни на рослинну олію підскочили на 80% порівняно з січнем 2020 року. У березні 2022 року обидва вони зросли ще на 33% порівняно з січнем 2022 року, в результаті чого індекс цін на зернові досяг найвищого рівня, перевищивши рекордні ціни 2007/08 та 2010/11 років. Огляд світового ринку зернових культур представлений у табл. 2.2.

Огляд світового ринку зернових культур [77]

Показники	2020/2021 рр.	Оцінка 2021/2022 рр.	Прогнозування 2022/2023 рр.	Зміна: 2022/2023 рр. порівняно з 2021/2022 рр.
	Млн. тонн			%
СВІТОВИЙ БАЛАНС				
Виробництво	2776,9	2800,8	2784,5	-0,6
Торгівля	479,3	475,4	462,8	-2,6
Загальне використання	2760,7	2791,6	2788,2	-0,1
Споживання	1166,4	1179,2	1191,3	1,0
Експорт	1038,6	1046,3	1033,7	-1,2
Інше використання	555,6	566,2	563,2	-0,5
Кінцеві запаси	833,2	850,1	846,6	-0,4
ПОКАЗНИКИ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ				
Споживання їжі на душу населення:				
Світ (кг/рік)	149,6	149,7	149,8	0,0
LIFDC (кг/рік)	156,0	155,1	155,3	0,1
Співвідношення запасів снів до використання (%)	29,8	30,5	29,6	
Співвідношення запасів до зникнення основних експортерів (%)	18,4	19,8	20,4	
ІНДЕКС ФАО ЦІН НА ЗЕРНОВІ (2014- 2016=100)	2020	2021	Січень-травень 2022 р .	Зміна: січень-травень 2022 р. порівняно з січнем-травнем 2021 р. %
	103	131	160	25,8

Джерело: Офіційний сайт The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>

Виходячи з початкових прогнозів ФАО щодо світового виробництва зернових у 2022 році та використання у 2022/23 роках, світові запаси зернових скоротяться на 0,4 відсотка нижче початкового рівня до 847 мільйонів тонн. За поточних прогнозів використання та запасів співвідношення світових запасів зернових до споживання впаде з 30,5 відсотка у 2021-2022 рр. до 29,6 відсотка у 2022/23, найнижчого рівня з 2013/14. Серед основних зернових найбільшим очікується скорочення запасів

кукурудзи. Прогнозується, що запаси ячменю та рису також зменшаться, а запаси пшениці та сорго, ймовірно, зростуть. Очікується, що світова торгівля зерновими впаде до трирічного мінімуму, який оцінюється в 463 мільйони тонн, що на 2,6 відсотка нижче рівня 2021-2022 рр.. Це очікуване зниження відображає ймовірне скорочення світової торгівлі фуражними зернами та пшеницею, тоді як перспективи щодо рису залишаються позитивними. Середній індекс цін на зернові ФАО у травні склав 173,4 пункту, досягнувши нового історичного максимуму та на 39,7 пункту (29,7 відсотка) вище значення попереднього року. Зниження поставок і невизначеність на ринку, а також зростання цін на енергоносії та сировину, ймовірно, утримають світові ціни на зернові на високому рівні принаймні протягом першої половини сезону 2022/23 [77].

Світові ринки пшениці починають сезон 2022/23 з великою часткою невизначеності. Наслідки війни, що триває в Україні, зміни торговельної політики в кількох країнах і високі міжнародні ціни значною мірою впливатимуть на перспективи ринку пшениці. За результатами сезону міжнародні ціни на пшеницю знаходяться на рівні, який не досягався з 2008 року обмежена глобальна доступність через скорочення врожаю в деяких основних країнах-експортерах і призупинення експорту іншими, включаючи Україну (великий експортер) та Індію (експортер, що розвивається), а також проблеми з поставками на 2022/23 рр. також додають тиску.

Прогнозується, що світове виробництво пшениці в 2022 році впаде з рекордного рівня 2021 року на 0,8 відсотка, досягнувши 771 мільйона тонн, що стане першим падінням за чотири роки. Річне падіння виробництва в Австралії, Індії, Марокко та Україні, швидше за все, перевищить очікуване зростання в Канаді, Ісламській Республіці Іран та Російській Федерації [77].

У першій половині 2021-2022 рр. через глобальні пропозиції світові ціни на пшеницю зросли на 23% [77]. До травня 2022 року світові ціни на пшеницю були на 55 відсотків вищими за значення в травні 2021 року і лише на 12 відсотків нижчими за рекордно високий рівень, досягнутий у лютому 2008 року. Ціна в Перській затоці, яка встановлює еталонну ціну для світових ринків пшениці, становила в середньому 521 долар США за тонну в травні 2022 року, 76 відсотків вище свого значення у травні

2021 року [77]. Відображаючи ці тенденції, окрім очікуваного скорочення виробництва у 2022 році в деяких основних країнах-експортерах, включаючи Україну (через збої, пов'язані з війною), Австралію, Індію та Сполучені Штати Америки (Сполучені Штати), ф'ючерси на пшеницю на Чиказькій біржі Торгівля (СВОТ) для найближчих поставок перевищила рекорд 2008 року в березні та в травні 2022 р., встановивши новий історичний максимум. Дані щодо виробництва пшениці у світі представлені у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка виробництва пшениці у світі (млн. тонн) [77]

Країни	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Зміна: 2022 рік порівняно з 2021 роком, %
Європейський Союз	126,7	138,9	138,7	-0,2
Китай (материк)	134,3	137,0	136,9	-0,1
Індія	107,9	109,6	105,5	-3,7
Російська Федерація	85,9	76,1	83,5	9,8
Сполучені Штати Америки	49,8	44,8	47,0	4,9
Канада	35,2	21,7	31,2	43,9
Австралія	33,3	36,3	28,0	-23,0
Пакистан	25,2	27,3	26,5	-2,9
Аргентина	17,6	22,1	21,0	-5,0
Україна	24,9	32,2	20,0	-37,8
Туреччина	20,5	17,7	19,0	7,3
Сполучене Королівство	9,7	14,0	13,5	-3,3
Казахстан	14,3	11,8	13,5	14,3
Інші країни	91,6	87,5	86,6	-1,0
Увесь світ	776,7	776,8	770,8	-0,8

Джерело: Офіційний сайт The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>

Варто відзначити, що ФАО прогнозує зниження світового виробництва пшениці на 0,8% у річному обчисленні у 2022 році на рівні 770,9 млн тонн, що стане першим падінням після трьох послідовних років зростання. У Північній Америці через місяці сухої погоди 70 відсотків площі озимої пшениці в Сполучених Штатах на початку травня 2020 р. перебували в умовах посухи. Отже, очікується, що рівень врожайності в США знизиться, що призведе до зниження виробництва озимої (основної культури пшениці) приблизно на 8 відсотків у 2022 році. Тим не менш, очікується, що загальне виробництво пшениці в країні все ще зросте на 5 відсотка до

47,1 мільйона тонн цього року, завдяки очікуванням великого весняного врожаю, який з лишком компенсував би скорочення зимового врожаю. У Канаді сіють основний урожай ярої пшениці, і прогнозується, що загальна площа посівів зросте, оскільки очікується, що фермери зароблять на переважаючих високих цінах. Враховуючи ймовірне повернення до трендової врожайності після зниження рівня через посуху у 2021 році, загальне виробництво пшениці оцінюється на рівні 31,2 мільйона тонн, що на 44 відсотки вище, ніж у минулому році [77].

Війна в Україні суттєво вплинула на перспективи виробництва пшениці в Європі. Відображаючи збої в сільськогосподарських роботах, спричинені війною, різке скорочення посівної площі та врожайності призвело до скорочення виробництва пшениці на 38 відсотків у річному обчисленні у 2022 році. У Європейському Союзі (ЄС) прогноз виробництва пшениці встановлений на рівні 138,7 млн тонн, що майже не змінюється на річній основі, причому очікується помірне щорічне збільшення площ під пшеницею для протидії ймовірному падінню врожайності через стійка сухість у південних областях. Очікується, що наприкінці 2022 р., порівняно з 2021 р., виробництво пшениці у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії залишиться майже без змін на рівні 13,5 мільйонів тонн [77].

Упродовж 2022 р. в Азії виробництво пшениці в Індії прогнозується на рівні 105,5 мільйона тонн, що майже на 4 відсотки нижче рекордного врожаю, зібраного в 2021 році. Незважаючи на посівну площу вище середнього, мотивовано підвищенням державних закупівельних цін і сприятливою погодою на початку року, прогнозований спад цього року спричинений не по сезону високими температурами в березні та квітні, що призвело до нижчої, ніж очікувалося, врожайності та локальних втрат врожаю. У Пакистані виробництво пшениці в 2022 р. прогнозується на рівні 26,5 млн тонн. У Китаї, незважаючи на несприятливі погодні умови в деяких районах, очікується в 2022 р., що виробництво пшениці залишиться на рівні 2021 року та буде вище середнього на рівні 137 мільйонів тонн. У Близькій Східній Азії погодні умови були загалом сприятливими, за винятком деяких східних районах, які постраждали від посухи. У провідному виробнику, Туреччині, незважаючи на скорочення посівів, частково пов'язане зі зростанням витрат на виробництво, очікується, що сприятлива

погода протягом сезону посівів підвищить врожайність, і виробництво може зрости до 19 мільйонів тонн у 2022 році, приблизно на 1 мільйон тонн більше, ніж у 2022 році.

У Північній Африці перспективам виробництва пшениці перешкоджає тривалий дефіцит опадів у кількох країнах. Нижча за середню кількість опадів була особливо помітною в Марокко, де скорочення загальної кількості посівів і очікуване різке падіння врожайності лежать в основі прогнозу майже на 67-відсоткове падіння виробництва порівняно з минулорічним виробництвом. Сухі, але менш суворі умови також спостерігаються в Алжирі, де очікується, що врожай буде нижчим за середній [77].

У Південній півкулі триває посів пшениці 2022 року. В Австралії, виходячи з невеликого скорочення посівних площ і ймовірного зниження врожайності з надзвичайно високих рівнів у 2021 році, урожай 2022 року попередньо прогнозується на рівні 28 мільйонів тонн, що на 23 відсотки нижче минулорічного рекорду, але все ще вище середнього. У Південній Америці зростання вартості ресурсів розглядається як протидія високим цінам на пшеницю та спричиняє невелике скорочення посівних площ в Аргентині, що призведе до очікуваного 5-відсоткового зниження виробництва пшениці у 2022 році з рекордно високого рівня 2021 року. Ранні плани посіву в Південній Африці вказують на помірне зростання посівів, що сприяло високим цінам, і прогнозується, що виробництво залишиться на рівні минулого року [77].

Навпаки, очікується, що в Африці зростання імпортного попиту з боку кількох країн збільшить закупівлі пшениці на континенті в 2022/23 році до 54,0 мільйонів тонн, що на 5,0 відсотка (2,6 мільйона тонн) більше від розрахункового рівня на 2021/22 роки. Збільшення значною мірою пояснюється прогнозом 32-відсоткове (1,5 мільйона тонн) збільшення імпорту Марокко до рекордного рівня в 6,2 мільйона тонн, щоб компенсувати очікуване значне падіння внутрішнього виробництва. У Єгипті, найбільшому в світі імпортері пшениці, закупівлі прогнозуються на рівні 13 мільйонів тонн, що трохи більше, ніж у 2021/22 рр., щоб поповнити запаси з п'ятирічного найнижчого початкового рівня. Останніми місяцями уряд Єгипту вжив заходів для відкриття шляхів імпорту з нових джерел, включаючи Аргентину та Індію.

Прогнозується, що імпорт пшениці також дещо зросте для Алжиру, другого за величиною імпортера пшениці в Африці та п'ятого у світі, а також для Ефіопії, Мавританії, Судану та Туніс, кожен з яких покладається на імпорт для задоволення внутрішніх потреб у пшениці. Прогнозується, що Нігерія, найбільш густонаселена країна та третій за величиною імпортер пшениці в Африці, імпортує 6,2 мільйона тонн, що незначно менше, ніж у 2021/22. У Латинській Америці та Карибському басейні загальний імпорт пшениці в 2022/23 роках, за прогнозами, залишатиметься близьким до рівня 2021/22 року – 23,8 млн тонн. Згідно з прогнозом рекордного виробництва, попит з боку Бразилії, провідного імпортера пшениці в регіоні, дещо знизиться до 6,3 мільйона тонн, що на 3,1 відсотка менше, ніж у 2021/2022 роках. Імпорт Мексики, другого за величиною імпортера пшениці в регіоні, ймовірно, залишиться на рівні минулого сезону в 3,3 мільйона тонн [77].

Перший прогноз ФАО щодо світової торгівлі пшеницею (включно з пшеничним борошном у пшеничному еквіваленті) у 2022/23 р. (липень/червень) прив'язаний до 188,9 млн тонн, що на 3,2 млн тонн (1,7 відсотка) менше від очікуваного рекордного рівня поточного сезону. Через значну частину прогнозованого скорочення світової торгівлі у 2022/23 роках експорт України, головного експортера пшениці, за прогнозами, впаде майже на 50 відсотків (на 9 мільйонів тонн) порівняно з попереднім сезоном, виходячи з припущення, що пов'язаний із війною триватиме збі в експорті.

Основні порти України заблоковані Російською Федерацією з кінця лютого 2022 року, внутрішня інфраструктура була пошкоджена. Ймовірно, Україна продовжить експортувати невеликі обсяги пшениці залізницею через європейські кордони, але невідомо, коли вона зможе відновити експорт зі своїх портів. Для інших великих країн-експортерів менші обсяги експортних поставок через річне падіння виробництва також вплинули на скорочення експорту з Австралії, Індії та, меншою мірою, Аргентини. В Індії заборона на експорт пшениці (запроваджена в травні 2022 року) також обмежує поставки в 2022/23 роках після того, як країна значно збільшила свою частку ринку в 2021/22 році, на тлі зниження експорту з України, високих внутрішніх поставок після рекордного виробництва в 2021 р. та

конкурентоспроможні ціни, які допомогли відкрити торгівлю з новими ринками, зокрема Єгиптом і В'єтнамом. Проте винятки із заборони на експорт для попередніх договірних зобов'язань, міжурядових продажів і цілей продовольчої безпеки, як очікується, підтвердять прогноз експорту в 7 мільйонів тонн у 2022/23 рр., що залишається значно вищим за середній експорт Індії за останні п'ять років [77].

Прогнозується, що експорт зі Сполучених Штатів Америки впаде трохи нижче минулорічного зниження, оскільки внутрішні поставки залишаються обмеженими. Щоб компенсувати ці очікувані падіння, прогноуються більші поставки для Канади та Російської Федерації у 2022/23 рр., виходячи з очікуваного зростання виробництва. З огляду на велику пропозицію та географічну близькість до кількох ринків України, очікується, що Європейський Союз збільшить експорт у 2022/23 р. до 38 мільйонів тонн, що, якщо це буде реалізовано, зробить його найбільшим експортером пшениці у світі. З боку імпорту, прогнозований менший імпорт до Азії здебільшого пояснюється прогнозованим падінням глобального попиту на пшеницю. На регіональному рівні загальний імпорт пшениці Азією становить 99,3 мільйона тонн, що майже на 6 відсотків менше, ніж у 2021/22 роках. Прогнозується, що закупівлі пшениці Ісламською Республікою Іран у 2022-2023 роках скоротяться на 57 відсотків (4,5 мільйона тонн) порівняно з рекордним рівнем 2021-22 років виробництво відновилося після зниження рівня минулого сезону, але, як і раніше, залишатиметься значно вищим за п'ятирічний середній показник, враховуючи важливість пшениці. Очікується, що неконкурентоспроможні ціни на пшеницю порівняно з іншими зерновими призведуть до зменшення імпорту пшениці Китаєм (материкова частина) у 2022/23 рр., за прогнозами, на 15 відсотків (1,7 мільйона тонн) від їх рекордний рівень у 2021/22 рр., але все ще значно вище середнього, щоб задовольнити високий попит на корми. Частково компенсуючи це очікуване зниження, прогнозується більший імпорт для Іраку в 2022/23 рр., щоб компенсувати другий рік поспіль падіння внутрішнього виробництва та поповнити запаси з низького рівня минулого сезону. Імпорт Індонезії та Туреччини, найбільших і третіх за величиною імпортерів в Азії, ймовірно, залишиться стабільним на рівні 10,8 млн тонн і 9 млн тонн відповідно [77].

Війна в Україні загострила існуючу напругу на ринку сільськогосподарської продукції. З кінця 2021 року ціни на такі товари, як зерно та рослинні олії, досягли рекордних значень, перевищивши навіть рівні світової кризи цін на продовольство більше десяти років тому. Через вторгнення російських військ в Україну ціни на продовольчу продукцію зросли. Це, перш за все, вплинуло на країни, які залежні від імпорту продовольчої продукції (країни Близького Сходу та Північної Африки (MENA), а також на південь від Сахари, які значною мірою залежать від російської та української пшениці. Збої в експорті з Чорноморського регіону та високі ціни ще більше дестабілюють продовольчу безпеку в цих регіонах. Проте очікується, що глобальний попит на пшеницю буде задоволено в 2023 році, оскільки такі країни, як Австралія, Бразилія та США, збільшать експорт, щоб заповнити дефіцит, залишений Росією та Україною. Важко передбачити, що станеться після 2022 року, оскільки це визначатиметься розвитком поточного конфлікту на додаток до сільськогосподарських основ у ключових регіонах попиту та пропозиції. Глобальні продовольчі системи та конкурентоспроможні структури міжнародної торгівлі, зокрема, є ключовими для боротьби з кризами та пом'якшення ризиків дефіциту продовольства. Таким чином, збої в одних регіонах-експортерах можна компенсувати експортом з інших. Однак це вимагає більшої співпраці в міжнародній торгівлі.

2.3. Продовольча проблема в контексті міжнародного поділу праці і міжнародної торгівлі

Зростання вартості продуктів харчування викликає занепокоєння та страждання в усьому світі. Індекс цін на продовольство ФАО досяг рекордного номінального максимуму в березні 2022 року, а в квітні незначно знизився. Більше за все, зростання вартості виробництва продуктів харчування, спричинене стрімким зростанням цін на добрива, енергоносії та інші ресурси, викликає багато тривоги, оскільки підвищує споживчі ціни, що загрожує продовольчій безпеці. З іншої точки зору, стрибок цін на вхідні ресурси викликає питання про те, чи можуть світові фермери дозволити собі

купувати їх, оскільки це може негативно вплинути на продуктивність і, отже, на глобальне постачання продовольства в сезоні 2022/23 років і в подальшому.

Як правило, періоди високих цін на продовольство вважаються благом для виробників, особливо в країнах, які постачають продукцію на міжнародний ринок, підвищуючи прибутковість фермерів. Однак такі періоди, як правило, короткочасні, коли цінові стимули викликають реакцію пропозиції, чому сприяють безперервні сезони врожаю в північній і південній півкулях, які швидко повертають продовольчі ринки до рівноваги. Це часто траплялося протягом останніх двох десятиліть, але сьогодні різні сили, схоже, змовляються затягнути нинішню кризу, ставлять під сумнів те, чи реагування на поставку може бути швидким і достатнім. Сільськогосподарські сектори є дуже енергоємними та значною мірою залежать від викопного палива. Значна частина сьогоднішніх потрясінь припадає на 2021 рік, коли ціни на енергоносії почали різко зростати, додаючи витрати виробників. Але вищі ціни на енергоносії мають набагато більш згубний вплив, підвищуючи вартість ключових азотних добрив, які в основному виробляються з природного газу і є, безумовно, найважливішою поживною речовиною для сільського господарства у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур. У зв'язку із війною в Україні маржа глобальних виробників продуктів харчування (зернових культур і худоби) у світі скорочується.

Сільськогосподарські ресурси відіграють важливу роль у забезпеченні того, щоб глобальні запаси продовольства відповідали потребам зростаючого населення. Ці ресурси включають добрива (отримані з викопного палива або видобуті із землі), енергію (переважно похідні викопного палива) для механізованого вирощування та елементарної обробки сільськогосподарських культур для основного споживання, корми для розведення худоби, пестициди та насіння (чисте або сертифіковане для забезпечення ця культура може реалізувати свій повний потенціал урожайності).

Вторгнення Російської Федерації (найбільшого постачальника газу та добрив у світі) в Україну в лютому 2022 р. спричинило додатковий тиск на ціни, причому котирування цін відображають тенденцію до зростання вартості природного газу. У результаті ціни на добрива, незважаючи на витрати на енергію, пестициди, корми та

насіння, можуть значно знизити маржу виробників, роблячи комерційне вирощування деяких культур нерентабельним і змушуючи фермерів переходити на менш затратні культури. Повідомляється про такий сценарій у Сполучених Штатах Америки, де очікується, що посіви сої – культури, яка не потребує азоту – досягнуть рекордних рівнів у 2022/23 роках, головним чином за рахунок кукурудзи, яка дуже інтенсивно вирощується [77].

Незважаючи на те, що аналітики приділяють велику увагу питанню добрив, це не єдиний ресурс, необхідний для виробництва врожаю. Залежність сільськогосподарських секторів від викопних джерел енергії зростає в усьому світі, або безпосередньо у формі нафти та нафтопродуктів (бензин, дизельне паливо та мастильні матеріали), або опосередковано через природний газ і вугілля для виробництва агрохімікатів і, зрештою, електроенергії. У випадку останнього, електроенергія є основним джерелом, необхідним для виробництва кормових інгредієнтів, наприклад, шляхом подрібнення насіння олійних культур для виробництва олійної муки та помелу зерна для виробництва кормів (наприклад, гранул, борошна та комбікормів). Коли справа доходить до переробки харчових продуктів, електроенергія також займає значну роль у графіку витрат. Електроенергія використовується для перемелювання зернових культур на борошно, подрібнення насіння олійних культур на рослинні олії, виробництва обробленого м'яса та молочних продуктів (наприклад, сухого молока), а також сушіння, консервування та охолодження багатьох харчових продуктів, що швидко псуються. Вищі ціни на енергоносії також призводять до зростання транспортних, дистрибуційних і роздрібних витрат, що знову відобразиться на підвищених споживчих цінах на продукти харчування. У Додатку В показано зростання цін на викопне паливо, що є ще однією причиною зростання цін на продукти харчування.

Виробництво кормів і насіння потребує тих самих ресурсів, що й сільськогосподарські культури (добрива та енергія), що видно з паралельної тенденції зростання їх котирувань. Хоча орієнтовні ціни на насіння здаються нестабільними, багато в чому це пов'язано із сезонним попитом, який виникає під час посівних періодів. Навпаки, синтетичні пестициди, які різною мірою вимагають викопного

палива як для їх приготування, так і для виробництва, не поділяють тенденцію зростання цін на сировину. Враховуючи їх відносну високу вартість одиниці гектара, основною причиною може бути компроміс із пестицидами для інших ресурсів, які вважаються більш важливими для продуктивності та прибутковості [77].

Зовсім не випадково, що ціни на продукти харчування зростають через вищі витрати на виробництво та перспективу дефіциту пропозиції внаслідок меншого використання вхідних ресурсів. Війна в Україні значною мірою сприяє обом чинникам підвищення цін – Російська Федерація ввела експортні обмеження на добрива, тоді як перспективи українських поставок зерна та соняшникової олії обмежені знищенням або блокадою її основних чорноморських портів. Все більше країн почали захищатися від інфляційних наслідків вищих цін на продукти харчування, а також захищати власну продовольчу безпеку, запроваджуючи обмеження на експорт або прямі заборони, що посилює тенденцію до зростання міжнародних цін на продукти харчування. Ці фактори обмежують перспективи суттєвого падіння цін на міжнародні продовольчі товари. Еталонний показник – Індекс цін на продовольство ФАО (FFPI) – зареєстрував найвищий місячний стрибок у березні 2022 року, піднявшись на 13 відсотків з лютого до рекорду 160 балів. У квітні 2022 року FFPI впав на 1 відсоток, але залишається на критично високому рівні. Слід підкреслити, що за звичайних обставин високі ціни на продовольство, як правило, надають фермерам високу норму прибутку, спонукаючи їх інвестувати в ініціативи підвищення продуктивності, які в кінцевому підсумку збільшують пропозицію [77]. Однак це не є нормальними обставинами, і реакція пропозиції на врівноваження ринків більше не може бути забезпечена, доки добрива та інші ресурси залишаються надто дорогими та дефіцитними для закупівлі. Очікується, що ця ситуація прокладе шлях до рекордного світового імпорту продовольства в розмірі 1,8 трильйона доларів США в 2022 році, який значною мірою обумовлений цінами, приблизно перевищивши історичний максимум минулого року.

У регіонах, що розвиваються, та, які є чистими імпортерами продовольства (NFIDCs), багато з яких знаходяться в Африці (44 із 77 класифікованих країн), у 2021 році спостерігалось помітне зростання рахунків за вхідні ресурси (Додаток Д).

Енергоносії та добрива домінували в графіку імпорту, що призвело до більш ніж 50-відсоткового збільшення їхніх загальних витрат на імпорт з 2020 по 2022 рік. У відсотковому вираженні країни Африки на південь від Сахари (SSA) спостерігали ще більш різке зростання витрат на вхідні ресурси, при цьому зростання перевищувало 60 відсотків між 2020 і 2022 роками. Це являє собою подвійний тягар для цих країн, з вищими витратами як на продукти харчування, так і на сільськогосподарські ресурси [77].

Швидке зростання вартості імпортованих продуктів харчування призводить до зниження доступності продуктів харчування та обмеження доступу до продуктів харчування в бідних країнах і країнах, що залежать від імпорту продуктів харчування, що в кінцевому підсумку призведе до подальшого зростання голоду та недоїдання. Тому пропонується дозволити відповідним країнам компенсувати деякі додаткові витрати, щоб впоратися зі швидким зростанням рахунків за імпорт продуктів харчування. Таке втручання – відоме як Механізм фінансування імпорту продовольства (FIFF) – було б особливо важливим для країн з низьким рівнем доходу в контексті ймовірного продовження поточної тенденції зростання світових цін на продовольство.

Як перший крок, відповідні країни будуть обмежені нетто-імпортерами продовольства. Деталізація, перетин між чистими торговельними позиціями та рівнями доходів визначає країни, які мають право на фінансування FIFF. Отриманий список країн-бенефіціарів остаточно ранжується за зміною (реалізованого) імпорту продовольства на душу населення між 2020 і 2021 роками [77].

Виходячи з їхнього доходу та статусу чистих імпортерів продовольства, 61 країна матиме право взяти участь у FIFF, що полегшить доступ до їжі для 1,77 мільярда людей у всьому світі. Остаточний проект практичної реалізації FIFF, ймовірно, буде визначатися численними факторами, які стосуються характеру та умов фінансових інструментів Фонду. Обумовленість може бути розроблена як «автоматичний стабілізатор» для утримання потреб закладу у фінансуванні. Наприклад, відповідність вимогам може бути пов'язана із зобов'язанням виділяти певний відсоток державних витрат на сприяння стійкій продуктивності сільського

господарства, щоб допомогти забезпечити нижчі потреби в імпорті харчових продуктів у майбутньому та обмежити майбутні потреби у фінансуванні. FIFF сприятиме наявності продуктів харчування всередині країни та забезпечуватиме доступ до їжі та підтримку засобів до існування сільських громад. Виходячи з поточного плану, повна компенсація збільшення вартості імпорту продовольства між 2020 і 2021 роками вимагатиме фінансування в розмірі максимум 25,3 мільярда доларів США. Незважаючи на те, що ФАО розробила пропозицію та може контролювати її виконання, однак фактичне фінансування буде в руках міжнародної фінансової організації, такої як Міжнародний валютний фонд (МВФ).

Висновки до розділу 2

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити відповідні висновки:

Головним фактором прискорення сталого розвитку національної соціально-економічної системи у довгостроковій перспективі є вибір траєкторії руху до соціально орієнтованої економіки шляхом активної підтримки з боку держави вітчизняного агропродовольчого сектору. При цьому важливим є забезпечення відповідності економічного відродження тваринництва й рослинництва (базису продовольчої системи) Цілям сталого розвитку. Головним фактором ефективності ліберальної та соціально орієнтованої моделей розвитку є більш справедлива система розподілу національного багатства, що сприяє формуванню широкого прошарку середнього класу і забезпечує його платоспроможний попит і можливості зміцнення здоров'я та благополуччя. Враховуючи те, що економічне зростання країни базується на економічному базисі регіонів як підсистеми національної економіки, важливим є дослідження особливостей стратегічного управління розвитком продовольчих систем регіону як процесу зміни соціально-економічної системи, спрямованого на підвищення добробуту населення, що забезпечує стійкість системи у сучасному та майбутньому, а також сприяє посиленню конкурентоспроможності всієї країни.

Війна в Україні загострила існуючу напругу на ринку сільськогосподарської продукції. З кінця 2021 року ціни на такі товари, як зерно та рослинні олії, досягли рекордних значень, перевищивши навіть рівні світової кризи цін на продовольство більше десяти років тому. Через вторгнення російських військ в Україну ціни на продовольчу продукцію зросли. Це, перш за все, вплинуло на країни, які залежні від імпорту продовольчої продукції (країни Близького Сходу та Північної Африки (MENA), а також на південь від Сахари, які значною мірою залежать від російської та української пшениці. Збої в експорті з Чорноморського регіону та високі ціни ще більше дестабілізують продовольчу безпеку в цих регіонах. Проте очікується, що глобальний попит на пшеницю буде задоволено в 2023 році, оскільки такі країни, як Австралія, Бразилія та США, збільшать експорт, щоб заповнити дефіцит, залишений Росією та Україною. Важко передбачити, що станеться після 2022 року, оскільки це визначатиметься розвитком поточного конфлікту на додаток до сільськогосподарських основ у ключових регіонах попиту та пропозиції. Глобальні продовольчі системи та конкурентоспроможні структури міжнародної торгівлі, зокрема, є ключовими для боротьби з кризами та пом'якшення ризиків дефіциту продовольства. Таким чином, збої в одних регіонах-експортерах можна компенсувати експортом з інших. Однак це вимагає більшої співпраці в міжнародній торгівлі.

У регіонах, що розвиваються, та, які є чистими імпортерами продовольства (NFIDCs), багато з яких знаходяться в Африці (44 із 77 класифікованих країн), у 2021 році спостерігалось помітне зростання рахунків за вхідні ресурси. Енергоносії та добрива домінували в графіку імпорту, що призвело до більш ніж 50-відсоткового збільшення їхніх загальних витрат на імпорт з 2020 по 2022 рік. У відсотковому вираженні країни Африки на південь від Сахари (SSA) спостерігали ще більш різке зростання витрат на вхідні ресурси, при цьому зростання перевищувало 60 відсотків між 2020 і 2022 роками. Це являє собою подвійний тягар для цих країн, з вищими витратами як на продукти харчування, так і на сільськогосподарські ресурси.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ І ПОСИЛЕННЯ РОЛІ УКРАЇНИ У ЇЇ ВИРІШЕННІ

3.1. Сучасні глобальні стратегії вирішення продовольчої проблеми

На світовому ринку зернових та продовольства, за інформацією ФАО [55], п'ять місяців поспіль триває зниження цін на тлі поліпшення прогнозів щодо виробництва пшениці, відновлення експорту з чорноморських портів України. Збільшення пропозиції на світовому ринку ріпакової олії, пальмової олії з Південно-Східної Азії, соняшникової олії з України та зменшення попиту на неї має також знижувальний вплив на ціни у світі. На ринку молочної продукції основними драйверами зниження цін є скорочення попиту з боку імпортерів вершкового масла й сухого молока та збільшення постачань молочної продукції з Нової Зеландії з початком нового сезону виробництва молока. Зменшення закупівель імпортерами та збільшення пропозиції обсягів постачань м'яса птиці, яловичини та баранини на експорт позначилося на зниженні світових цін на м'ясо в цілому. Серед основних чинників зниження світових цін на цукор можна виокремити збільшення граничного обсягу експорту цукру в Індії та зниження цін на етанол у Бразилії, завдяки чому зросло використання цукрової тростини для виробництва безпосередньо цукру.

Світовий банк працює з країнами над підготовкою нових проектів на суму 12 мільярдів доларів США на наступні 15 місяців для реагування на кризу продовольчої безпеки. Очікується, що ці проекти підтримають сільське господарство, соціальний захист для пом'якшення наслідків підвищення цін на продовольство, а також проекти водопостачання та зрошення, причому більшість ресурсів спрямовуватиметься до Африки та Близького Сходу, Східної Європи та Центральної Азії та Південної Азії. Крім того, існуючий портфель Світового банку включає невикористані залишки в розмірі 18,7 мільярда доларів США в проектах, які безпосередньо пов'язані з проблемами продовольчої безпеки та безпеки харчування, охоплюючи сільське

господарство та природні ресурси, харчування, соціальний захист та інші сектори. Загалом це становитиме понад 30 мільярдів доларів, доступних для впровадження для вирішення проблеми продовольчої безпеки протягом наступних 15 місяців. Ця відповідь спиратиметься на весь спектр інструментів фінансування Банку та доповнюватиметься аналітичною роботою [16].

У сучасних економічних реаліях Україні потрібна нова система стратегічного управління, заснована на балансі ресурсів для реалізації довгострокових цілей при вирішенні оперативних завдань, що відповідає всім викликам і загрозам національній безпеці. Адже сучасні умови невизначеності наслідків глобальних загроз пандемії, змін клімату й геополітичної нестабільності вимагають зміни підходів до державного планування соціально-економічного розвитку та забезпечення національної безпеки, зокрема у сфері забезпечення продовольчої безпеки й формування продовольчої системи на засадах сталого розвитку.

Україна є одним із глобальних лідерів на ринку продовольства, тому тематика сталого розвитку національних продовольчих систем знаходиться у фокусі дискурсу не тільки у наукових колах, а й на найвищому державному рівні. В Україні у 2021 році відбулись серії дискусій у межах національного діалогу щодо трансформації продовольчих систем, за результатами яких напрацьовано план дій щодо стійких продовольчих систем. А у вересні 2021 року на Саміті ООН з продовольчих систем у Нью-Йорку (США) Президент України наголосив на пріоритеті формування національних шляхів розвитку стійких продовольчих систем до 2030 р. [19, с. 22].

Вже на 12-ий день після початку повномасштабної війни Російської Федерації проти України на виконання доручення Президента Уряд країни сформував пакет рішень, які мають підтримати український бізнес під час війни. Як повідомив зазначав прем'єр-міністр країни Д. Шмигаль: від сплати ЄСВ звільнені ФОП першої та другої групи на час воєнного стану та протягом року після його завершення; звільнені підприємства та фізичні особи-підприємці третьої групи від сплати ЄСВ за найманих

працівників, які були призвані до лав ЗСУ, інших збройних формувань (в т. ч. територіальної оборони) [11, с. 79].

Також уряд та місцева влада активно вживають додаткових заходів, аби стабілізувати ціни на товари першої необхідності. Кабінет Міністрів ухвалив рішення, яке дозволяє обласним військовим адміністраціям спільно з Нацполіцією та Держлікслужбою здійснювати контроль за цінами на соціально значущі продукти харчування, ліки та паливо. Підвищення стійкості до зміни клімату на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства. Те, як ми виробляємо продовольство та використовуємо наші природні ресурси, може допомогти забезпечити благополуччя у кліматичному відношенні майбутнє, де люди та природа зможуть співіснувати та процвітати. Це важливо не тільки тому, що продовольчі системи залежні від впливу стану навколишнього середовища та погіршення кліматичних явищ, але й тому, що самі продовольчі системи впливають на стан навколишнього середовища та є одним із важливих факторів зміни клімату. Центральне місце у цій роботі займають пріоритети, що передбачають захист природи, раціональне використання на засадах стійкості існуючих систем виробництва та постачання продовольства, а також відновлення природного середовища [16].

Для реалізації цих рішень необхідно розширення партнерської взаємодії та масштабне довгострокове фінансування, зокрема: для виконання комплексної програми зменшення небезпеки стихійних лих та управління в таких умовах; заходів політики в області адаптації до зміни клімату; заходів короткострокового, середньострокового та довгострокового характеру, спрямованих на пом'якшення впливу зміни клімату та екстремальних його проявів.

Заходи по зниженню вартості харчових продуктів на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства. Забезпечення доступності безпечних та поживних харчових продуктів та зниження їх вартості – насамперед для підвищення економічної доступності здорових раціонів харчування – потребує здійснення відповідних заходів на всіх ланках ланцюг створення вартості продовольства. Цей напрямок передбачає формування узгодженого комплексу заходів політики та інвестицій для всіх ланок – від виробництва до споживання – націленого на

підвищення ефективності та скорочення втрат та харчових відходів продовольства, які мають допомогти у досягненні цих цілей [51, с. 69]. Зокрема, крім інвестицій в інновації, наукові дослідження та поширення знань і досвіду для підвищення продуктивності, заходи стимулювання слід націлювати на диверсифікацію виробництва у продовольчому та продовольчому секторах: вирощування більш поживних видів продовольства, включаючи фрукти, овочі, бобові та олійні, а також продуктів тваринного походження та біозбагачених культур. В інших ланках ланцюга створення вартості продовольства поживні якості харчових продуктів та напоїв можна підвищити за рахунок збагачення основних харчових продуктів при післязбиральній переробці відповідно до міжнародних рекомендацій. Виробники харчової продукції та підприємства роздрібної торгівлі також можуть змінювати рецептуру своєї продукції для виключення з харчової продукції трансжирних кислот промислового виробництва та зниження вмісту насичених жирів, цукрів та солі. Біозбагачення використовується як економічно ефективний захід, спрямований на скорочення дефіциту поживних мікроелементів при збільшенні наявності (і зниження вартості) поживних харчових продуктів. Біозбагачення харчових продуктів є однією з дієвих стратегій забезпечення поживними мікроелементами всього населення (наприклад, загальне йодування солі, а також збагачення пшеничного або кукурудзяного борошна джерелами заліза та фолієвої кислоти).

Високий рівень нерівності серйозно обмежує шанси людей на подолання голоду, відсутності продовольчої безпеки та неповноцінного харчування у всіх його формах. Необхідні заходи політики, інвестиції та закони, створені задля вирішення проблем структурної нерівності, із якими стикаються вразливі групи населення як у сільських, так і у міських районах, при цьому необхідно також покращити їм доступ до виробничих ресурсів та нових технологій. Більша частина бідного населення проживає у сільських районах, де показники злиднів утричі вищі, ніж у міських.

Після створення національної системи контролю за харчовими продуктами важливо переконатися, що вона впроваджується належним чином, працює ефективно, має потенціал і здатність постійно вдосконалюватися та може адаптуватися до

досягнень науки й техніки. Ключем до успіху є визначення очікуваних результатів, встановлення, спілкування та досягнення відповідних цілей.

Варто відзначити, що ВООЗ прагне зменшити навантаження на здоров'я, економічне та соціальне навантаження, пов'язане з FBD, шляхом консультування та допомоги державам-членам щодо зменшення впливу та посилення моніторингу неприйнятних рівнів хімічної, мікробіологічної та фізичної небезпеки. Зокрема, роль ВООЗ у стратегії може бути відображена в наступних сферах [78]:

1. Прискорення глобальних дій для справедливого покращення безпеки харчових продуктів і включення безпеки харчових продуктів до порядку денного охорони здоров'я та розвитку ВООЗ разом з іншими агенціями виступатиме за посилення інвестицій у безпеку харчових продуктів шляхом розробки глобального обґрунтування інвестицій та надання технічних консультацій країнам, які хочуть покращити свої системи безпечності харчових продуктів, особливо ті, які мають найбільший тягар FBD або слабші системи контролю харчових продуктів. ВООЗ також підтримуватиме, забезпечуватиме аналітику та створюватиме глобальні системи моніторингу для встановлення показника безпеки харчових продуктів для кількісної оцінки внеску цієї сфери в досягнення ЦСР. Крім того, ВООЗ буде організовувати та використовувати різні глобальні форуми та кампанії з безпеки харчових продуктів, харчування, продовольчих систем та охорони здоров'я, щоб заохотити політичний діалог з державами-членами, організаціями ООН, академічними колами, приватним сектором, громадянським суспільством та іншими недержавними суб'єктами з метою інтеграції безпеки харчових продуктів у своїх планах дій і політиках. Зокрема, ВООЗ спиратиметься на результати Саміту ООН з продовольчих систем, щоб гарантувати, що безпека харчових продуктів є частиною шляху трансформації країн [78].

2. Узагальнення доказів та створення нормативних вказівок ВООЗ. Варто відзначити, що ВООЗ разом із ФАО узагальнюватиме докази, координуючи наукові поради та дослідження, пов'язані з безпечністю харчових продуктів та харчуванням; реалізуватиме подальше посилення своєї ролі в Кодексі Аліментаріус для забезпечення надійного, стабільного та передбачуваного фінансування наукових

консультацій Кодексу; і регулярно оновлюватиме оцінки глобального навантаження на FBD. Синтезовані докази будуть надалі переведені в міжнародні стандарти та нормативні вказівки щодо безпечності харчових продуктів для інформування при виробленні політики. Тим часом, ґрунтуючись на ініціативах щодо системи вимірювання організаційного впливу ВООЗ, ця організація відстежуватиме еволюцію та зміни ризиків безпеки харчових продуктів з часом і оцінюватиме впроваджені рішення з точки зору темпів впровадження, економічної ефективності, впливу на здоров'я, зменшення ризику та ін. [78].

3. Розширення технічного співробітництва та посилення потенціалу ВООЗ надаватиме та регулярно оновлюватиме інструменти діагностики та практичні рекомендації, щоб допомогти країнам у впровадженні стратегії. Підтримка буде пристосована до потреб країн і може варіюватися між початковими діями (такими як розробка національних планів дій щодо безпечності харчових продуктів) і подальшими діями (такими як оцінка національних систем контролю харчових продуктів, генерація даних про дослідження та спостереження, пов'язані з цим). до FBD та оцінка національного тягара хвороб харчового походження). ВООЗ також активно поширюватиме інформацію про безпеку харчових продуктів, проводитиме технічне навчання та семінари для цільових аудиторій, включаючи споживачів та молодь, а також підтримуватиме та створюватиме інструкції для FBO та компетентних органів як у звичайних, так і в екстрених ситуаціях [78].

4. Розвиток партнерства та сприйняття глобальної співпраці. Стратегічно ВООЗ прагнучиме гармонізувати зусилля та формувати майбутній порядок денний безпеки харчових продуктів разом із ключовими партнерами, такими як ФАО, МЕБ та ЮНЕП, застосовуючи підхід One Health для покращення національної та глобальної безпеки харчових продуктів. Технічно ВООЗ активно співпрацюватиме з мережею співпрацюючих центрів для підтримки з різних аспектів безпеки харчових продуктів. Більше того, ВООЗ надалі встановлюватиме та зміцнюватиме існуючі відносини з усіма зацікавленими сторонами, включаючи міжнародні організації як у системі ООН, так і за її межами через численні ініціативи з безпеки харчових продуктів (наприклад, INFOSAN, Цільовий фонд Кодексу та STDF), НУО, а також

приватний сектор, підтримувати їхню участь у стимулюванні позитивної політики та змін у поведінці щодо безпеки харчових продуктів [78].

Таким чином, ВООЗ забезпечить багатосторонні форуми для діалогу, що дозволить державам-членам обмінюватися знаннями та досвідом, пов'язаними з оцінкою ризиків безпеки харчових продуктів, управлінням ризиками, інформуванням про ризики та розбудовою потенціалу. Вищезгадані чотири виміри тісно взаємопов'язані. Таким чином, ВООЗ також зосередиться на зміцненні власного потенціалу та спроможності в усіх чотирьох сферах для підтримки держав-членів у реалізації стратегії.

3.2. Продовольча стратегія України та умови розвитку її продовольчого потенціалу

З початком продовольчої реформи у 90-х роках ХХ ст. у продовольчій сфері відбулися помітні позитивні структурні зрушення. Разом з тим, з'явилися і негативні наслідки від такої трансформації, зокрема через відсутність механізмів правового, економічного та соціального спрямування. Так, зменшилися обсяги виробництва продукції, знизилася продуктивність праці й ефективність продовольства, виникла загроза продовольчій та економічній безпеці держави в усіх сферах, а особливо в механізмах правового, економічного та соціального спрямування. Так, зменшилися обсяги виробництва продукції, знизилася продуктивність праці й ефективність продовольства, виникла загроза продовольчій та економічній безпеці держави в усіх сферах, а особливо в продовольчій [52, с. 110]. Сьогодні в Україні відбуваються кардинальні зміни в економіці, під впливом глобальних процесів і регіональних особливостей формуються нові моделі економічного розвитку. Зростає значення продовольчої сфери та конкурентоспроможності її продукції на зовнішніх та внутрішніх ринках. Тому низка вітчизняних вчених-економістів особливу увагу приділяють економічному розвитку, економічному зростанню, формуванню нових моделей господарювання, які були б найбільш оптимальними та ефективними в умовах ринкової економіки [43, с. 98].

Перехід економіки нашої країни, заснованої на домінуванні суспільної власності на засоби виробництва, до економіки, заснованої на приватній власності, безперечно, вимагає серйозних наукових досліджень в області механізму детінізації доходів продовольчого потенціалу України на всіх його рівнях. З урахуванням стислих термінів даного переходу, стає зрозумілою трудомісткість, важливість і новизна вирішення цієї виключно складного завдання.

Загальновідомо, що ринкова економіка є системою, невід'ємною умовою якої є, так зване, ринкове саморегулювання, засноване на автоматичному впливі попиту і пропозиції, впливу цінової конкуренції на обсяги виробництва і продаж товарів та послуг, мотивацію робітників і рівень споживання. Однак світовий і вітчизняний досвід показав, що саморегулювання в умовах зростаючої монополізації виробництва необхідних суспільству споживчих вартостей далеко не всебічне, не може обходитися без певного державного регулювання. Тому жодна країна з ефективно працюючою та соціально-орієнтованою економікою не може функціонувати в умовах розвитку ринку без регулюючої ролі держави.

Теоретичні моделі ринкових відносин розрізняються між собою перш за все обсягом і роллю держави в регулюванні економічних відтворювальних процесів і соціальних відносинах в суспільстві. Аналіз дозволяє встановити загальну тенденцію, коли економічні реформи супроводжуються посиленням ролі держави у виробленні та проведенні економічної політики, коли свої регулюючі функції держава виконує за допомогою адміністративних і економічних методів регулювання.

Аналіз сучасної ситуації продовольства дозволяє виділити кілька основних проблем, що впливають на рівень продовольчої безпеки України. До них слід віднести:

- зниження рівня залежності від імпорту до прийняттого показника продовольчої безпеки,
- захист внутрішнього продовольчого ринку від імпортованих зарубіжних продовольчих товарів,
- забезпечення нормативного рівня споживання основних видів продуктів продовольства на душу населення [41, с. 17].

Крім того не слід забувати, що при відсутності в країні будь-якої цінової політики і не виправдано високого диспаритету цін на продовольчу продукцію, видача навіть безвідсоткових кредитів веде тільки до нарощування кредиторської заборгованості з подальшим банкрутством всій галузі. Важливість розробки стратегії сталого розвитку продовольства, відповідного механізму детінізації доходів продовольчого потенціалу України визначається загальним розумінням об'єктивних причин, за якими продовольчий сектор економіки не може розвиватися за законами вільної конкуренції і ринкових принципів.

Отже, перехід на ринкові відносини надзвичайно негативно вплинув на економічний механізм в сільському господарстві та продовольчих підприємствах, головним чином через порушення еквівалентних відносин між галузями, через диспаритет цін на їх продукцію. Проте, не дивлячись на складну соціально-економічну ситуацію в сільському господарстві, є чимало товаровиробників, які не тільки адаптувалися до ринкових умов, але і успішно продовжують розвиватися. Розвиваються процеси кооперації та інтеграції, створюються великі агрофірми, холдинги та інші продовольчі підприємства. У цих господарюючих суб'єктах широко впроваджуються прогресивні технології, на базі сучасного обладнання модернізуються виробництва, але, на жаль, на базі імпортних технологій і обладнання.

Крім того не слід забувати, що при відсутності в країні будь-якої цінової політики і не виправдано високого диспаритету цін на продовольчу і промислову продукцію, видача навіть безвідсоткових кредитів веде тільки до нарощування кредиторської заборгованості з подальшим банкрутством всій галузі. Важливість розробки стратегії сталого розвитку продовольства, відповідного механізму детінізації доходів продовольчого потенціалу України визначається загальним розумінням об'єктивних причин, за якими продовольчий сектор економіки не може розвиватися за законами вільної конкуренції і ринкових принципів. Про це досить переконливо свідчить світовий досвід функціонування сільського господарства на різних континентах і країнах в різних природно-кліматичних поясах, якісними характеристиками продовольчих угідь і рівнем розвитку продуктивних сил. Тому всі

розвинені країни всіляко підтримують своє продовольче виробництво, забезпечуючи тим самим продовольчу безпеку і незалежність від імпорту продовольчих товарів.

Отже, перехід на ринкові відносини надзвичайно негативно вплинув на економічний механізм в сільському господарстві та продовольчих підприємствах, головним чином через порушення еквівалентних відносин між галузями, через диспаритет цін на їх продукцію. Проте, не дивлячись на складну соціально-економічну ситуацію в сільському господарстві, є чимало товаровиробників, які не тільки адаптувалися до ринкових умов, але і успішно продовжують розвиватися. Розвиваються процеси кооперації та інтеграції, створюються великі агрофірми, холдинги та інші продовольчі підприємства. У цих господарюючих суб'єктах широко впроваджуються прогресивні технології, на базі сучасного обладнання модернізуються виробництва, але, на жаль, на базі імпортних технологій і обладнання.

Державна продовольча політика є складовою частиною державної соціально-економічної політики, спрямованої на сталий розвиток сільських територій. Під стійким розвитком сільських територій доцільно розуміти їх стабільний соціально-економічний розвиток, збільшення обсягу виробництва продовольчої продукції, підвищення ефективності сільського господарства, досягнення повної зайнятості сільського населення та підвищення рівня його життя, раціональне використання земель.

Положення в продовольчому секторі впливає на соціально-економічний розвиток усієї української економіки. Специфічність ролі, відведеної сільському господарству, з одного боку, обумовлюється виробництвом продуктів харчування як основи життєдіяльності людей та відтворення робочої сили, з іншого боку, виробництвом сировини для інших галузей економіки. Тобто, сутнісно, рівень розвитку сільського господарства багато в чому визначає рівень економічної безпеки країни.

Розвиток продовольства на сьогоднішній день є одним із основних пріоритетів соціально-економічної політики та продовольчої політики держави. Аналізуючи проблеми розвитку продовольства, необхідно розглядати їх у комплексі із

вирішенням проблем продовольчої безпеки, зайнятості у сільській місцевості, підвищенням рівня доходів зайнятих в продовольчому виробництві. У зв'язку з цим продовольча політика має бути спрямована на формування розвинених продовольчих ринків, надійне продовольче забезпечення країни, розвиток продовольчого виробництва та збереження ресурсного потенціалу [42, с. 24].

Стратегічними завданнями продовольчої політики у економічній сфері є формування ефективного конкурентоспроможного продовольчого виробництва; у соціальній сфері – підвищення якості життя сільського населення, розвиток соціальної інфраструктури сільської місцевості; в екологічній сфері – виробництво екологічно чистих продуктів харчування та збереження природних ресурсів для продовольчого виробництва на основі підвищення його технологічного рівня та впровадження ресурсозберігаючих технологій [49, с. 57].

Зростає роль державних, галузевих виробництв і асоціацій, об'єднань підприємств [65, с. 61] Саме держава, як єдиний власник і суб'єкт, має створювати певну систему господарювання, виконувати базові і надбудовні функції. Саме ці дві функції складають систему економічного механізму і органів державного управління суспільним господарством.

Таким чином. вдосконалення механізму детінізації доходів продовольчого потенціалу України має здійснюватися за такими напрямками:

- повинні бути створені умови для ефективної роботи підприємств будь-яких форм власності та обсягів виробництва. Держава забезпечує правову базу, виступає як регулюючий і контролюючий орган, розробником загальних правил і стандартів господарської діяльності, здійснює необхідну підтримку продовольчого сектора економіки;

- податкова система повинна бути реформована в сторону зменшення обсягів податкового навантаження на продовольство, кількості податків і конкретизації податкової бази;

- вдосконалення цінової політики та вирішення проблеми ціноутворення на продукцію сільського господарства повинні вирішуватися на науковій основі з урахуванням реальної можливості для всіх товаровиробників та забезпечити

розширене відтворення продовольчих товарів з урахуванням вартості земельної ренти. Отримані на цій основі ціни будуть забезпечувати стабільність і позитивну динаміку розвитку сільського господарства країни;

- інвестиційне стимулювання продовольства. Відновлення ефективної роботи підприємств на основі реалізації нововведень у технічній базі, на нашу думку, слід здійснювати на безоплатній основі;

- соціальна політика у сільській місцевості повинна бути спрямована на забезпечення селян житлово-побутовими послугами на рівні, які будуть не нижчими рівня міського населення. До них відносяться: опалення, електроенергія, вода і каналізація, житло, дороги, культурні та спортивні споруди і об'єкти та ін.;

- зовнішньоекономічні відносини необхідно вдосконалювати в напрямку розробки заходів заохочувального характеру для розвитку експорту і обмежувальних заходів на імпорту продукції в достатньому обсязі виробленої продукції в країні;

- ціноутворення має визначальне значення на всі боки розширеного відтворення: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Наукове обґрунтування системи цін покликане забезпечити такі умови виробництва, коли досягнуто повне задоволення суспільних і особистих потреб [55].

Варто відзначити, що існуючий рівень цін на практично всі види продовольчої продукції не покриває всіх витрат, пов'язаних з їх виробництвом. Тому, вдосконалення механізму детінізації доходів продовольчого потенціалу України неможливо без підвищення обґрунтування цін на будь-які види продукції продовольства. Саме відсутність наукового обґрунтування цін на продовольчу продукцію призвело до серйозної фінансової кризи в продовольчій сфері.

У зв'язку з вищевикладеним, потрібна підвищена увага до вивчення ринку як системи соціально-економічних відносин в Україні та особливо в продовольчому секторі, де умови виробництва і трудового процесу в значній мірі відрізняються від всіх інших секторів економіки. Варто відзначити, що ефективність функціонування продовольства в основному визначається рівнем розвитку найважливішої його частини – сільського господарства.

Стабілізація і підвищення ефективності продовольства сприятиме розвитку комплексу конкретних організаційно-економічних заходів, що реалізуються як на рівні самих товаровиробників, так і на макроекономічному рівні. Йдеться про заходи щодо фінансового оздоровлення, цінової та кредитної політики, інвестування будівництва нових виробничих об'єктів, оптимізації витрат на продовольчу продукцію з метою зниження її собівартості [43, с. 130].

Запропоновані заходи сприятимуть створенню сприятливого середовища для розвитку підприємництва, підвищенню інвестиційної привабливості бізнесу продовольчої сфери, розвитку державно-приватного партнерства продовольства. Наразі існує головна проблема у розвитку продовольчого ринку України – необхідність фінансового оздоровлення продовольчих організацій, багато з яких знаходяться в критичному фінансовому стані. З цією метою доцільно реалізувати такі заходи щодо формування продовольчого ринку та ринкових відносин в Україні: фінансове оздоровлення, що включає досудову санацію і застосування процедури антикризового управління; використання різних моделей приватизації та продовольчої інтеграції (продаж, безоплатна передача, оренда); оптимізація чисельності та складу органів державного управління продовольства; створення і розвиток великих продуктових компаній (холдингів), які об'єднують економічні інтереси учасників декількох галузей; розвиток агрокомбінату, які функціонують безпосередньо в сільській місцевості і мають повний цикл виробництва, переробки та фірмової торгівлі.

Сучасна продовольча політика включає як загальні напрями, і специфічні підходи до її проведення з урахуванням конкретних регіональних соціально-економічних умов. Продовольча політика є одним із напрямків державної соціально-економічної політики, орієнтованої на стабільний соціально-економічний розвиток сільських територій, збільшення обсягу виробництва продовольчої продукції, підвищення ефективності сільського господарства, зростання рівня зайнятості сільського населення та підвищення рівня його життя, раціональне використання земельних ресурсів. Таким чином, можна стверджувати, що пріоритетною метою

продовольчої політики є підвищення ефективності продовольчого виробництва та захист інтересів представників продовольчого ринку [16].

Продовольчу політику можна розглядати із двох точок зору. По-перше, як систему заходів, вкладених у створення організаційно-економічних умов взаємодії суб'єктів продовольчої сфери економіки. І, по-друге, як сам процес та механізм їх реалізації. З приводу системи заходів продовольчої політики слід сказати, що вони впливають із політики, а чи не заздалегідь встановлюються у ній. У цьому плані забезпечується єдність продовольчої політики та економіки. Серед найбільш значних заходів щодо реалізації продовольчої політики можна назвати:

- надання бюджетних коштів виробникам продовольчої продукції;
- застосування особливих податкових режимів щодо продовольчих товаровиробників;
- здійснення закупівлі, зберігання, переробки та поставок продовольчої продукції, сировини та продовольства для державних та муніципальних потреб;
- регулювання ринку продовольчої продукції, сировини та продовольства, у тому числі митно-тарифне та нетарифне регулювання;
- антимонопольне регулювання ринків продовольчої продукції, сировини та продовольства та низку інших [10, с. 31].

Продовольчу політику не можна обмежувати лише системою розроблених заходів, які у прийнятих рішеннях і законах. Сучасна продовольча політика пов'язана з розробкою та реалізацією економічної стратегії та тактики ефективного розвитку всього продовольства відповідно до вимог об'єктивних економічних законів.

Основними цілями державної продовольчої політики у сучасних умовах є: підвищення конкурентоспроможності та якості вітчизняної продовольчої продукції; забезпечення сталого розвитку сільських територій, зайнятості сільського населення, підвищення його життя; збереження та відтворення використовуваних у продовольчій діяльності природних ресурсів; розвиток інфраструктури ринку продовольчої продукції, сировини та продовольства; підтримання паритету цін на продовольчу продукцію та цін на промислову продукцію, що використовується продовольчими товаровиробниками; стимулювання інвестицій та інновацій у сфері

сільського господарства. Проте протягом останніх років продовжується тенденція зниження інноваційної активності у сфері продовольчої науки. Щороку залишаються незатребуваними безліч інноваційних розробок. Основною причиною цього є низький рівень платоспроможності багатьох підприємств продовольчої сфери, які просто не можуть дозволити собі витратити кошти на закупівлю нового обладнання, техніки. У зв'язку з цим у системі продовольчої політики необхідно приділяти більше уваги стимулюванню освоєння наукових досягнень, як продовольчої науки, так виробників продовольчої сфери. Процес стимулювання освоєння наукових досягнень має охоплювати всі етапи, починаючи від розробки та апробації інноваційних ідей та проектів та закінчуючи їх впровадженням у виробництво. Це дозволить здійснити технологічне оновлення, удосконалювати технології виробництва та переробки продовольчої продукції. Основну увагу необхідно приділяти активізації діяльності продовольчих наукових організацій, розширенню переліку наукових досліджень щодо найбільш пріоритетних напрямів розвитку науки [17, с. 158].

Україна має суттєві стратегічні переваги завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу, що загалом може стати основою для стрімкого економічного зростання держави. Натомість ряд перепон стоять на заваді реалізації власного потенціалу. Україна повинна посилити свої позиції на світовій та регіональній арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення – головній меті державної політики [3].

В контексті досягнення економічної візії місією Національної економічної стратегії є створення можливості для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного громадянина України через інноваційне випереджальне економічне зростання з урахуванням Цілей сталого розвитку та необхідності досягнення кліматичної нейтральності не пізніше 2060 року. Метою Національної економічної стратегії є створення можливостей для українців як громадян, українців як підприємців та інвесторів [3].

Завдання Національної економічної стратегії [3]:

– формування іміджу надійного торговельно-економічного партнера шляхом участі в діяльності міжнародних економічних організацій (зокрема Світова організація торгівлі, ОЕСР, Чорноморського банку торгівлі та розвитку, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Міжнародної ради по зерну);

– забезпечення проведення стимулюючої та дорадчої аграрної політики;

– забезпечення гравців ринку якісною інфраструктурою (земля, зрошувальні системи, фінанси, освіта та наука, транспорт, потужності зберігання);

– створення умов для виробників щодо можливості забезпечення доступними матеріально-технічними ресурсами;

– збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору;

– сприяння розвитку та повноцінному забезпеченню ринку для функціонування переробки;

– оптимізація збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;

– забезпечення виробництва та експорту безпечної та здорової сільськогосподарської та харчової продукції.

Україна – один з глобальних центрів продовольчої безпеки, світовий лідер з постачання продуктів харчування з високою доданою вартістю та технологічно інтенсивних сервісів для агропромислового сектору.

Отже, продовольчий ринок – це система економіко-правових відносин між виробниками продовольчої продукції, техніки, матеріалів, засобів виробництва та її споживачами стосовно товарного обміну, які виникають шляхом укладення і виконання договорів купівлі-продажу, інших цивільно-правових правочинів за волевиявленням продавців і покупців на добровільних узгоджених умовах і за визначеними цінами. Основою продовольчого ринку виступає товарне сільськогосподарське виробництво, головним засобом виробництва якого є природні ресурси, насамперед, землі продовольчого призначення. Продовольчий ринок виконує активну управлінську роль координатора економічних процесів з метою задоволення потреб масового споживача продовольчої продукції України.

3.3. Напрями формування зовнішніх умов включення України в світову і регіональні продовольчі системи

Продовольчий сектор був і залишається основою для забезпечення продовольчої безпеки держави та її економічного розвитку – 17% ВВП України припадає на продовольчу галузь. У 2020 році в продовольчому секторі було зайнято 3,26 млн працюючих, що склало 19,9% усіх зайнятих в економіці. 2021 рік для продовольчого сектору був не дуже результативним. Аналіз динаміки та структури продовольчої продукції (табл. 3.1) доводить, що у 2021 році спостерігається незначне зниження загального обсягу продукції – 8,81% [74].

Таблиця 3.1

Аналіз динаміки та структури продовольчої продукції в Україні (млн. грн)

Основні показники	2019		2020		2021		Відхилення	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	+, -	%
Всього	671294	100	680982	100	612122	100	-59172,5	91,19
У т.ч. продукція рослинництва	529348	78,85	538706	79,11	473377	77,33	-55970,5	89,43
продукція тваринництва	141947	21,15	142277	20,89	138745	22,67	-3202	97,74
У т.ч. підприємства	437999	65,25	449806	66,05	395718	64,65	-42280,9	90,35
У т.ч. фермерські господарства	73181,7	16,7	79053,0	17,6	65771,8	16,6	-7409,9	89,87
Господарства населення	233295	34,75	231176	33,95	216404	35,35	-16891,6	92,76

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Протягом останніх років у структурі продовольчої продукції переважає продукція рослинництва, її питома вага коливається в межах від 77,33 до 79,11% (рис.3.1).

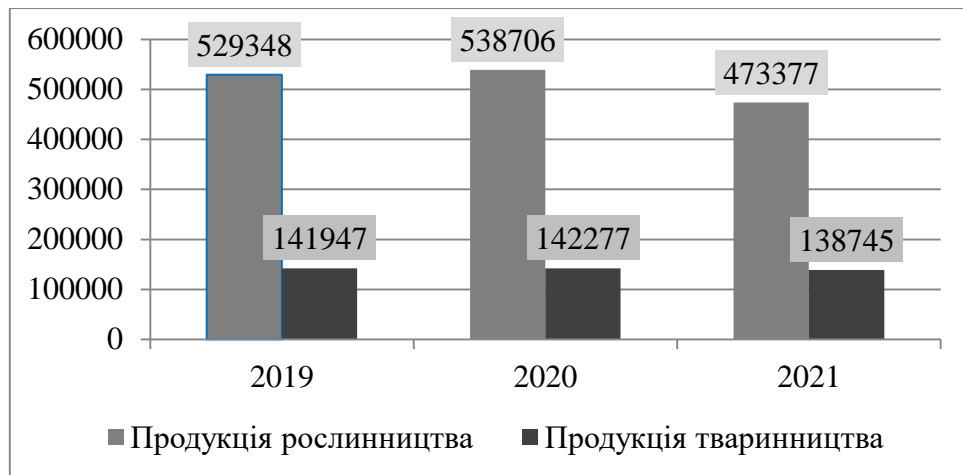

Рис. 3.1. Динаміка збуту продовольчої продукції України (млн. грн)

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Так, упродовж 2019-2021 рр. відбулося скорочення обсягу реалізованої продукції рослинництва в продовольчому секторі економіки України на 55971 млн. грн або на 10,57%. Також за 2019-2021 рр. відбулося зменшення обсягу реалізованої продукції тваринництва на 3202 млн. грн або на 2,26%.

Структура реалізованої продовольчої продукції України представлена на рис.3.2.

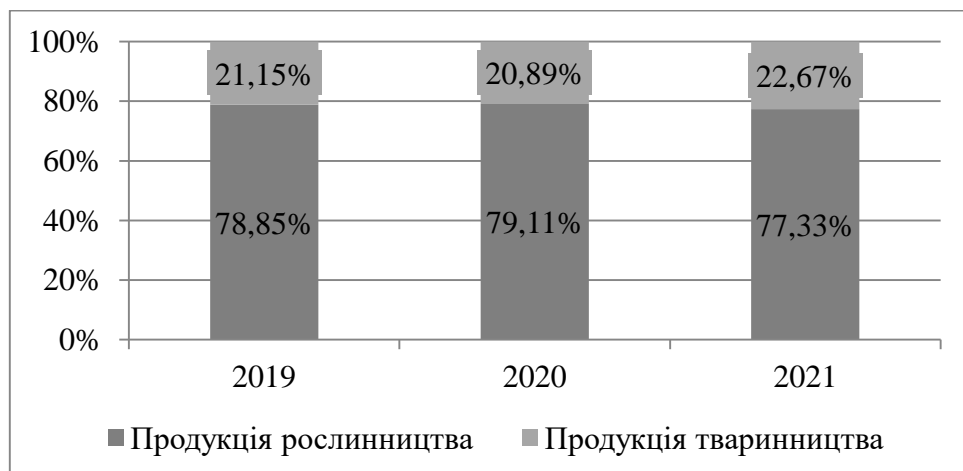

Рис. 3.2. Структура збуту продовольчої продукції України (%)

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Так, у структурі збуту продовольчої продукції в Україні найбільша частка належить реалізації продукції рослинництва (78,85% у 2019 р., 79,11% у 2020 р. та 77,33% у 2021 р.).

Якщо проаналізувати показник збуту продовольчої продукції в Україні у розрізі категорій виробників, то можна зробити висновок, що виробництво продовольчої продукції найбільше зосереджено у підприємствах та фермерських господарствах (рис. 3.3).

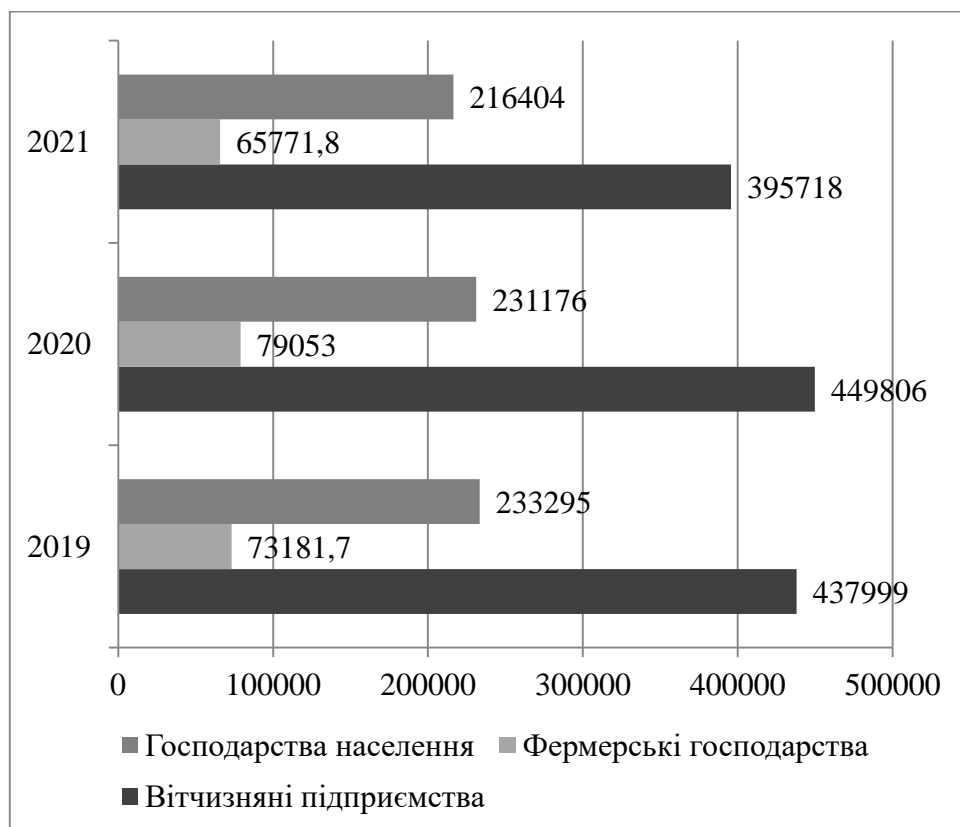

Рис. 3.3. Розподіл збуту продовольчої продукції в Україні (млн. грн)

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Треба зазначити, що значну питому вагу продукції виробляють й господарства населення. Питома вага продукції, виробленої населенням зростає і у 2021 році склала 35,35%.

На сучасному етапі розвитку економіки України спостерігається позитивна динаміка зростання вітчизняного продовольчого сектора. Визначено, що найбільш суттєвими досягненнями у 2013-2021 роках є: нарощування обсягів валової продовольчої продукції (рис. 3.4), найбільші піки зростання якої зазначалися у 2014 та 2016 роках.

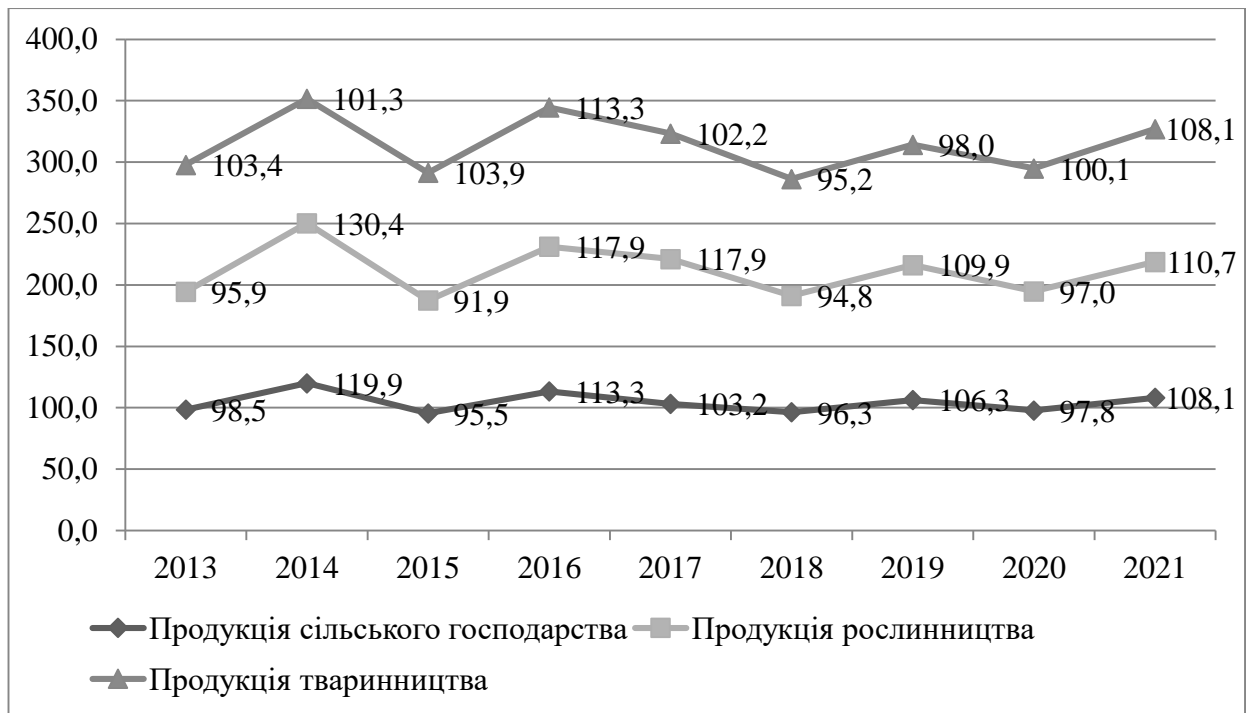

Рис. 3.4. Динаміка індексів виробництва продовольчої продукції в Україні у 2013–2021 роках, у % до попереднього року

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Нині ще важко дати всебічну оцінку впливу пандемії на економіку, зокрема і продовольчий сектор. Проте можна, виходячи із загальних міркувань, говорити про короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий вплив, що необхідно враховувати при розробці як антикризової продовольчої політики, так і стратегії розвитку продовольчого комплексу з метою забезпечити стійкість продовольчих систем до різноманітних шоків, викликаних пандемією.

Отримані результати та методику їх розрахунку рекомендується використовувати для прогнозування впливу змін в державному регулюванні розвитку продовольчого сектора на економічну безпеку держави та для ідентифікації рівня впливу окремих чинників-індикаторів або складових елементів моделі розвитку продовольчого сектора економіки України.

Графічна інтерпретація отриманих даних відображена на рис. 3.5.

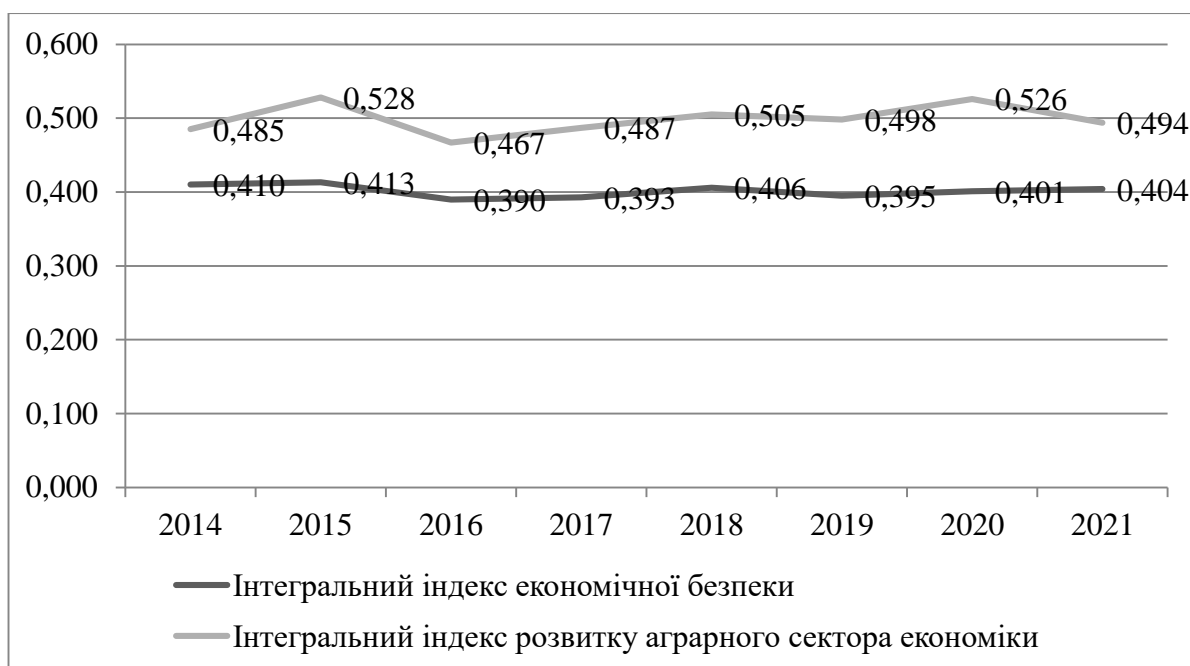

Рис. 3.5. Графічна інтерпретація інтегральних індексів розвитку продовольчого сектора економіки та економічної безпеки України

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

У результаті щорічного нарощення експортного потенціалу галузі в 2021 р. продовольчий експорт досяг 34,5% загального експорту, а з урахуванням продовольчої продукції – 41,0%.

Капітальні інвестиції за п'ять останніх років зросли в 3,5 рази, що є найбільшим приростом серед усіх галузей економіки (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка макроекономічних показників продовольчого сектору

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1	2	3	4	5	6	7
Обсяг виробництва с.-г. продукції у постійних цінах 2011 р., млрд грн	194,9	252,9	251,4	239,5	254,6	249,2
У т.ч.:						
продовольчі підприємства	94,1	117,5	119,9	113,0	123,0	118,8
фермерські господарства	12,0	19,1	19,2	18,9	22,1	21,7
господарства населення	100,8	116,3	112,4	107,6	109,5	108,6
Капітальні інвестиції, % до загальних по економіці	6,1	7,1	8,6	11,0	14,1	14,3
Частка с.г. у валовій доданій вартості, %	8,4	9,7	11,7	14,2	13,5	12,1
Частка с.г. у загальному експорті, %	14,3	21,2	25,2	31,8	35,3	34,5
Чисельність зайнятих у с.г., тис. осіб	3094,5	3577,5	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7
Чисельність найманих працівників, тис. осіб	724,8	652,1	596,0	569,4	583,4	565,1

1	2	3	4	5	6	7
Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників, грн	1472,0	2340,0	2556,0	3309,0	4195,0	6057,0
Продуктивність праці у с.-г. п-вах на одного зайнятого у с.г., у постійних цінах 2011 р., тис. грн	132,7	201,2	227,8	223,3	275,3	271,5
Витрати на оплату праці та відрахування на соц. заходи в структурі витрат, %	12,3	10,4	9,8	7,3	6,6	6,1

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Економічні досягнення продовольчого сектору мали б позитивно впливати як на доходи власників продовольчого бізнесу, так і зайнятих (самозайнятих, найманих працівників) у галузі. З огляду на те, що організаційна структура продовольчого сектору України дуже неоднорідна і представлена виробниками, які суттєво різняться за цілями функціонування, характером діяльності, власністю й умовами користування засобами виробництва, доступом до фінансових та інших ресурсів, використанням власної і залученої праці, подальший аналіз провадитиметься по корпоративному та індивідуальному секторах.

В Україні функціонує понад 14 тис. продовольчих підприємств. Це юридичні особи різних організаційно-правових форм, зокрема, приватні й державні підприємства, господарські товариства, виробничі кооперативи та інші (продовольчі підприємства), в яких зайнято близько 500 тис. найманих працівників. До сектору корпоративних підприємств також відносяться 34 тис. фермерських господарств, зареєстрованих юридичними особами. В них зайнято майже 100 тис. осіб, $\frac{2}{3}$ з яких – наймані працівники [74].

Варто відзначити, що в продовольчій сфері основна увага має бути приділена виробництву якісної продукції як засобу підвищення імунітету населення від несприятливих факторів зовнішнього середовища, а також галузям, за якими у нас ще не досягнуто критеріїв продовольчої незалежності. Це виробництво яловичини, молока, овочів та фруктів. За цими галузями істотна частка імпорту. Крім того, важливо розвивати конкуренцію на продовольчому ринку шляхом формування кооперативної торгівлі та збуту, щоб підвищити доступність для споживача продукції

малих підприємств та фермерських господарств. Необхідно забезпечити пріоритетний розвиток малого та середнього бізнесу продовольчої сфери, формування сектору малоформатної, кооперативної торгівлі з використанням цифрових платформ як альтернативи великим торговим мережам. Необхідна біологізація сільського господарства, розробка та освоєння ресурсозберігаючих технологій, що менш залежать від постачання зовнішніх ресурсів, що використовують насамперед внутрішні можливості агробіоценозів і тому більш стійких до зовнішніх стресів. Все це вимагає нових зусиль щодо розвитку продовольчої науки та освіти [74].

Проведемо прогнозування доходів держави від реалізації продукції продовольчого сектору в Україні на основі побудови лінійного тренду (рис. 3.6).

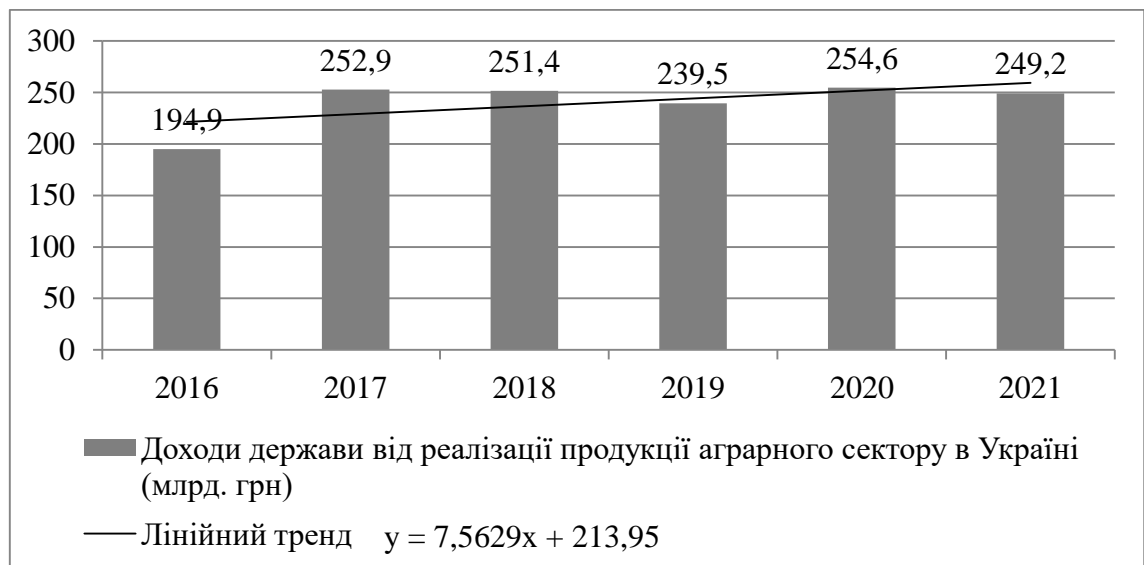

Рис. 3.6. Трендова модель прогнозування доходів держави від реалізації продукції продовольчого сектору в Україні (млрд. грн)

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Так, на основі лінійного тренду запланованого обсягу доходів держави від реалізації продукції продовольчого сектору в Україні ($y=7,5629x+213,95$) визначимо прогнозні показники:

$$y_{2023}=7,56297+213,95=266,9 \text{ млрд. грн.};$$

$$y_{2024}=7,56298+213,95=274,5 \text{ млрд. грн.};$$

$$y_{2025}=7,56299+213,95=282,0 \text{ млрд. грн.}$$

Так, на основі трендового прогнозування доходів держави від реалізації продукції продовольчого сектору в Україні упродовж 2023-2025 рр. плануємо збільшення обсягу доходів на 15,1 млрд. грн або на 5,66%.

Проведемо прогнозування доходів продовольчого сектору на основі багатофакторні регресії (рис. 3.7).

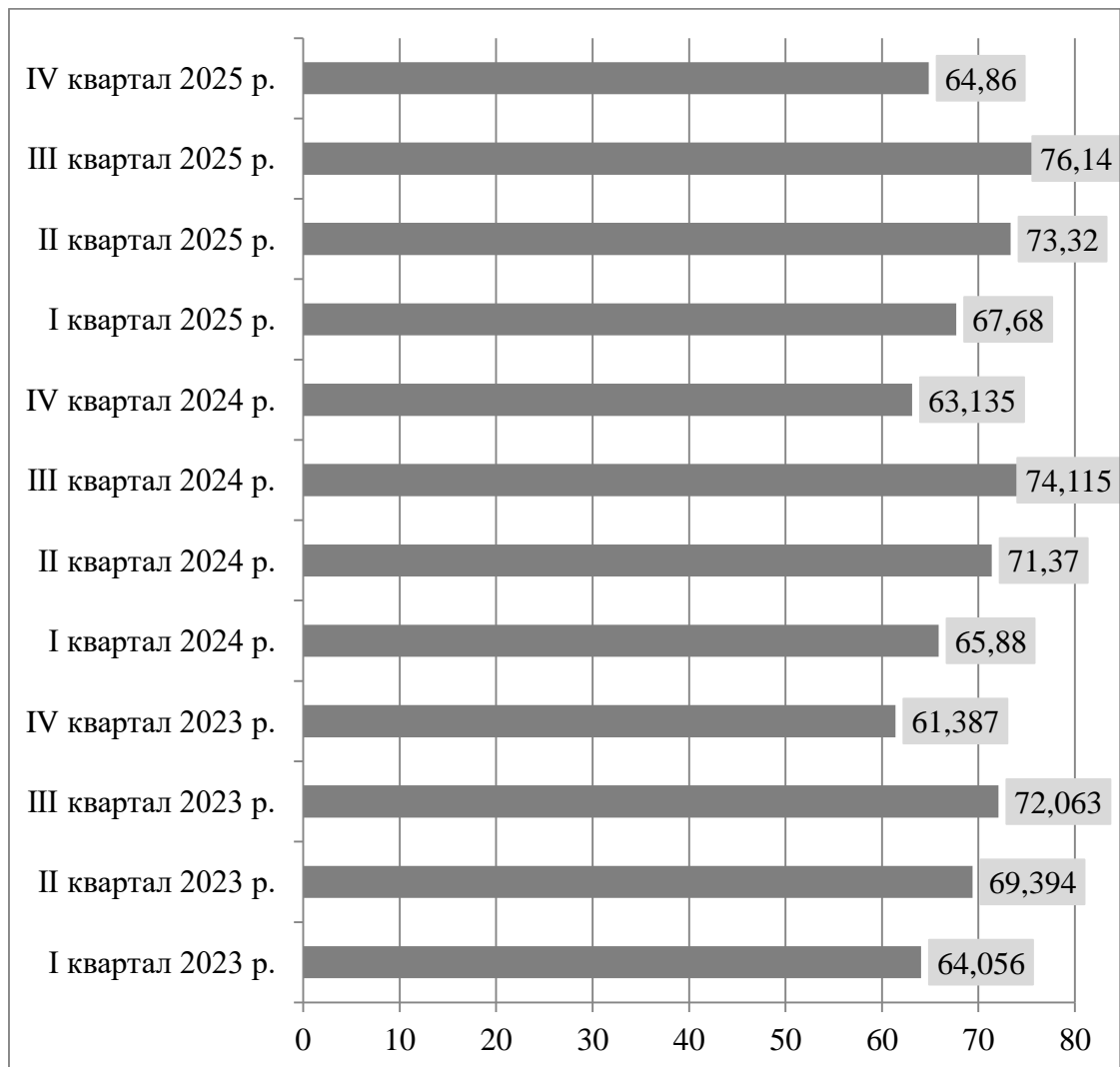

Рис. 3.7. Прогнозування доходів продовольчого сектору на основі багатофакторні регресії (млрд. грн)

Джерело: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Так, на основі багатофакторні регресії прогнозуємо збільшення доходів продовольчого сектору України за 2022-2023 рр. на 3,624 млрд. грн за I квартал, на

3,926 млрд. грн за II квартал, на 4,077 млрд. грн за III квартал та на 3,473 млрд. грн за IV квартал.

Отже, продовольчий сектор є чи не єдиною галуззю економіки України, яка за результатами першого кварталу показала позитивну динаміку щодо детінізації. Зокрема, продовольчий сектор, тінізація лісового та рибного господарства становила 9%, що на 1% менше, ніж за аналогічний період минулого року. Натомість інші проаналізовані галузі навпаки показали зростання тіньової частки. Лідером «антирейтингу» стала сфера фінансової та страхової діяльності, тінізація якої зросла на 9% – до 62%.

На даний момент у структурі рослинництва переважають посіви низькомаржинальних культур (89 відсотків за площею посівів), що призводить до отримання меншого прибутку порівняно з можливим отриманим від збуту високомаржинальних культур. Для порівняння, розвинуті країни в основному вирощують високомаржинальні культури (80 відсотків у структурі рослинництва в Іспанії, Італії та Нідерландах).

Україна займає високі позиції у виробництві зернових і технічних культур, у той самий час вагома частка зернових культур спрямовується на експорт: 85 відсотків кукурудзи, 72 відсотки пшениці, 57 відсотків ячменю. Для пшениці, наприклад, непродовольча частка становить 35 відсотків, тобто значний обсяг продовольчої продукції експортується у вигляді сировини першої стадії. Валовий збір врожаю зернових та олійних культур щороку підвищується, проте сукупні потужності сертифікованих зернохосовищ у 42 млн. тонн не дають змоги справлятися із зростаючими обсягами зерна.

Важливим чинником, що впливає на якість продукції, є нерегульований тіньовий ринок обігу продукції рослинництва (в середньому від 25 до 40 відсотків). Відсутність ефективної системи контролю обсягів виробництва та обігу продукції, низька вмотивованість сплачувати податки та реєструвати власну діяльність є причинами тінізації ринку.

Структура тваринництва слабо диверсифікована з переважанням птахівництва. Тваринництво займає 21 відсоток у структурі агропромислового

сектору. Протягом останніх п'яти років спостерігається спадаюча тенденція – зменшується поголів'я великої рогатої худоби та свиней, а поголів'я птиці збільшується.

Для України характерним є збут сировинної продукції рослинництва та тваринництва на світовий ринок, в той самий час ланка переробки займає найнижчу частку в агропромисловому секторі. Така частка необробленої продукції, що йде на експорт, є найбільшою у структурі загальної пропозиції: ячмінь – 46 відсотків, кукурудза – 84 відсотки, пшениця – 54 відсотки.

Варто зазначити, що ціни реалізації сировини набагато нижчі, ніж ціни реалізації перероблених продуктів. Зважаючи на те, що перероблена продукція має вищу додану вартість під час дотримання стандартів якості, український сектор переробки має значний потенціал для розвитку, оскільки з переходом на кожний наступний етап переробки додана вартість збільшується.

Продуктивність агропромислового комплексу України є значно нижчою за країни-конкуренти через нижчі потужності та нижчий ступінь технологічності переробленої продукції. Частка продукції, що йде на подальшу переробку, є низькою: ячмінь – 13 відсотків, кукурудза – 3 відсотки, пшениця – 19 відсотків.

Продовження ланцюга створення доданої вартості за рахунок створення кінцевого продукту як і з низькомаржинальних культур (пшениця, кукурудза, ячмінь), так з високмаржинальних культур (ягоди, овочі та баштанні) є суттєвим мультиплікатором не тільки для вартості продукції, а і для розвитку сектору загалом. Зважаючи на значний потенціал у кооперації великих майданчиків як споживачів продукції та малих і середніх виробників як постачальників, є найперспективнішою. Прикладом успішного продовження ланцюга доданої вартості є збільшення Україною частки переробки насіння соняшнику. Зміна умов експортування соняшнику як сировини сприяло збільшенню переробки та дало змогу країні стати одним із лідерів з експорту соняшникової олії. В той самий час для інших олійних культур (зокрема, сої) за останні 30 років характерним було падіння обсягів переробки.

3.4. Забезпечення Україні сприятливих умов і захисту торгівлі продовольством

Вплив пандемії відчувається у всіх сферах не тільки всередині конкретної країни, а і на рівні міжнародних взаємовідносин. Керівники країн з високим рівнем захворюваності на COVID-19 вводять суворі карантинні заходи щодо можливості її відвідування з боку представників інших країн. Тобто, на жаль, виникають значні обмеження, у тому числі, у напрямку міжнародних економічних і торговельних зав'язків. Зважаючи на це, потрібно пам'ятати, що не усі країни здатні забезпечити за рахунок власного виробництва внутрішні потреби на усі без винятку товари та послуги, тому певні їх види багато країн імпортує.

Дуже вагомим видом товарів є сільськогосподарська продукція, яка відіграє дуже важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Згідно з «Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених Міністерством економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277 «продовольча безпека – це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства» [58].

Зауважимо, що в нашій країні існує можливість забезпечити продовольством населення за рахунок внутрішніх товаровиробників. Первинною ланкою виробництва сільськогосподарської продукції, яка у подальшому переробляється, є підприємства агропромислового комплексу, тобто сільгоспвиробники. В період пандемії існує необхідність в сприянні розвитку насамперед підприємств цієї галузі.

Зазначимо, що саме державою здійснюється політика в сфері продовольчої безпеки. Тому потрібно відмітити, що з боку керівництва країною були здійснені кроки в бік підтримки підприємств сільськогосподарської галузі. Так, відповідно до розробленого Кабінетом Міністрів України плану стимулювання економіки на 2020-2022 роки, для подолання наслідків коронавірусу [59] та на початок вересня 2020 року

було надано коло 2800 кредитів, загальна сума яких склала 6,5 млрд грн., 57% з них було направлено саме на галузь сільського господарства.

Згідно доповіді заступника Міністра розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Т. Висоцького «особливо чутливими до пандемії виявилися малі виробники, які реалізують свою продукцію, перш за все, овочі, фрукти, ягоди – на ринках. Якщо ми говоримо про виробництво продукції тваринництва та переробку, то всі виробники швидко адаптувалися, забезпечили необхідні протиепідемічні заходи і суттєвих збоїв, пов'язаних з пандемією, не було. Також не було жодних обмежень з точки зору експорту української с/г продукції» [3].

На жаль, на рівень врожаю вирощування сільськогосподарських культур впливають багато факторів, у томі числі і кліматичні. У 2021 році на результат діяльності агропромислового комплексу негативно вплинули, крім пандемічних факторів, ще і несприятливі погодні умови, через що обсяг продукції виявився менше, ніж було заплановано. Але, незважаючи на негативні явища, що вплинули на обсяги отриманої сільськогосподарської продукції, необхідно зазначити, що згідно Глобального індексу продовольчої безпеки, який у 2021 року дорівнює 63 бали, що на 1,7 більше попереднього року, рейтинг України складає 54 місце, що на 11 пунктів вище за попередній рік. Глобальний індекс продовольчої безпеки являє собою оцінку продовольчого індексу, який розроблений організацією Economist Intelligence Unit, за підтримки сільськогосподарської компанії Corteva Agriscience [4].

Потрібно зауважити, що рівень глобального індексу продовольчої безпеки України є найменшим серед показників європейських країн. Але дослідження індикаторів, що впливають на рівень категорій, показують, що негативно позначаються саме ті, що означають не безпосередньо аграрні фактори, а які пов'язані з економічною ситуацією, наприклад, економічна нестабільність, рівень корупції. Позитивний вплив виявляють індикатори, які пов'язані з безпекою харчових продуктів, низької частки населення за межею бідності, низьким рівнем втрат продовольства.

Глобальний індекс продовольчої безпеки складається із чотирьох компонентів, які при розрахунку індексу мають певну вагу (рис. 3.8).

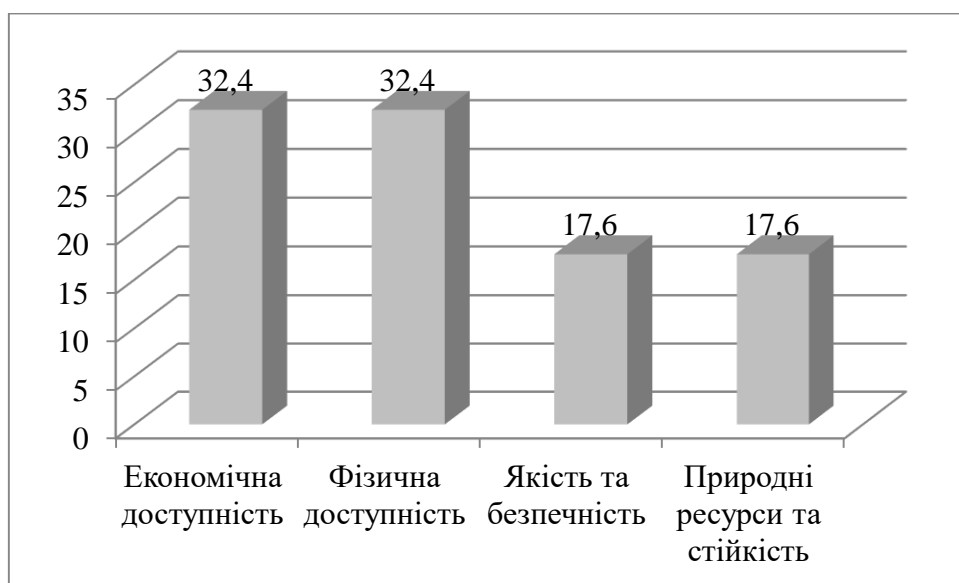

Рис. 3.8. Компоненти глобального індексу продовольчої безпеки

Джерело: Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAOSTAT. Ukraine. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#country/230>

Кожен компонент в свою чергу складається із певних індикаторів, що характеризують кожну категорію. Зауважимо, що четверта категорія «природні ресурси та стійкість» була додана в 2021 році, тому порівнювати рівень Глобального індексу продовольчої безпеки за попередні роки, на наш погляд, є недоцільним.

Отже, дослідження показали, що незважаючи на негативний вплив пандемії COVID-19 на рівень вирощування сільськогосподарської продукції, за рахунок якою, у тому числі, забезпечується продовольча безпека країни, розмір рівня Глобального індексу продовольчої безпеки України в міжнародному рейтингу збільшився на 1,7 у 2021 році і складає 63 бали. Це вказує на те, рівень продовольчої безпеки в Україні залишається стабільним, а негативний вплив відчувається більш з боку загальних економічних та політичних факторів.

Вторгнення Росії в Україну наприкінці лютого різко погіршило прогноз і без того завищених світових цін на продукти харчування. Зупинка українського експорту після спалаху конфлікту підштовхнула індекс цін на продовольство Продовольчої та

сільськогосподарської організації (FAO), який відстежує міжнародні ціни на продовольчі товари, що найбільше продаються у світі, до найвищої позначки в березні з початку обліку в 1990 році. Вторгнення Росії України, крок, який Росія називає «спеціальною операцією» з демілітаризації свого сусіда, є останньою подією в умовах зростаючої глобальної продовольчої кризи. У той час як глобальний попит після пандемії, екстремальна погода, скорочення продовольчих запасів, високі ціни на енергоносії, вузькі місця в ланцюзі постачання, експортні обмеження та податки напружували продовольчий ринок протягом двох років, недавнє зближення всіх цих факторів після вторгнення Росії є безпрецедентним і призвело до стрімкого зростання інфляції продовольчих товарів у всьому світі. У Європі індекс споживчих цін на продукти харчування різко зріс у всіх найбільших економіках континенту, тоді як у Сполучених Штатах ІСЦ піднявся більш ніж на 14 процентних пунктів із січня 2020 року.

У країнах, що розвиваються, і країнах, що розвиваються, зміна індексу є ще більш драматичною, в результаті чого споживачі стикаються зі значно вищими цінами на основні продукти харчування. У найекстремальніших прикладах інфляція продовольства зросла на сотні пунктів. Ліван, країна, яка сильно залежить від імпорту продовольства, включно з більшою частиною пшениці з України, спостерігав зростання індексу цін більш ніж на 3000 процентних пунктів з 2020 року.

У багатьох країнах, що розвиваються, продукти харчування є найбільшою категорією в загальному індексі споживчих цін – вибірці товарів, яку економісти використовують для розрахунку загальної вартості життя людей. За даними Міжнародного валютного фонду, на його частку припадає в середньому близько 40%, а в Індії та Пакистані він зростає до половини загальної вартості життя споживачів.

Зростання цін на основні продукти харчування вже викликало протести в країнах по всьому світу, включаючи Аргентину, Індонезію та Грецію. В Ірані протестувальники вийшли на вулиці після того, як ціни на борошно зросли на 300%.

Війна порушила світовий експорт сільськогосподарської продукції з Росії та України, двох найбільших експортерів зерна, на які припадало 24% світового

експорту пшениці за торговою вартістю, 57% експорту соняшникової олії та 14% кукурудзи з 2016 по 2020 рік, згідно з даними з Комтрейд ООН.

Згідно з даними Всесвітньої продовольчої програми ООН (ВПП), за 8 місяців до вторгнення через сім чорноморських портів України пройшов 51 мільйон метричних тонн зерна.

Після вторгнення значна частина нинішнього експортного запасу зерна України застрягла в охопленій війною країні через пошкодження залізничної інфраструктури, закриті порти та російські блокади в Чорному морі. За даними ВПП, ці блокування також означають, що після збору врожаю 2022 року буде недостатньо доступних сховищ. Дефіцит може мати руйнівні наслідки для багатьох країн, які покладалися на Україну та Росію для майже половини свого імпорту пшениці з 2016 по 2020 рік, включаючи Єгипет, який нещодавно уклав угоду з Індією, щоб допомогти замінити частину з 80% своєї пшениці імпортом з Росії та України. В Європі війна в Україні порушила основні судноплавні лінії через Балтійське та Чорне моря, і кілька ключових європейських країн також заборонили судам під російським прапором доступ до своїх портів, заблокувавши деякі російські зерна. Гострі наслідки конфлікту лише додали глобальних транспортних проблем. Дослідження аналітиків Королівського банку Канади (RBC), проведене на початку травня, показало, що одна п'ята світового флоту контейнеровозів зараз застрягла в заторах у різних великих портах. Глобальні проблеми з ланцюгом поставок, схоже, погіршаться, оскільки карантинні заходи Китаю через COVID-19, вторгнення Росії в Україну та інші штани спричиняють ще триваліші затримки в портах і збільшують витрати на доставку.

Висновки до розділу 3

Отже, за результатами проведеного дослідження варто зробити наступні висновки:

Україна має суттєві стратегічні переваги завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу, що загалом може стати основою для стрімкого економічного зростання держави. Натомість ряд перепон

стоять на заваді реалізації власного потенціалу. Україна повинна посилити свої позиції на світовій та регіональній арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення – головній меті державної політики. Сучасна продовольча політика пов'язана з розробкою та реалізацією економічної стратегії та тактики ефективного розвитку всього продовольства відповідно до вимог об'єктивних економічних законів. Основними цілями державної продовольчої політики у сучасних умовах є: підвищення конкурентоспроможності та якості вітчизняної продовольчої продукції; забезпечення сталого розвитку сільських територій, зайнятості сільського населення, підвищення його життя; збереження та відтворення використовуваних у продовольчій діяльності природних ресурсів; розвиток інфраструктури ринку продовольчої продукції, сировини та продовольства; підтримання паритету цін на продовольчу продукцію та цін на промислову продукцію та ін.

Україна займає високі позиції у виробництві зернових і технічних культур, у той самий час вагома частка зернових культур спрямовується на експорт: 85 відсотків кукурудзи, 72 відсотки пшениці, 57 відсотків ячменю. Для пшениці, наприклад, непродовольча частка становить 35 відсотків, тобто значний обсяг продовольчої продукції експортується у вигляді сировини першої стадії. Валовий збір врожаю зернових та олійних культур щороку підвищується, проте сукупні потужності сертифікованих зернохосовищ у 42 млн. тонн не дають змоги справлятися із зростаючими обсягами зерна. Варто зазначити, що ціни реалізації сировини набагато нижчі, ніж ціни реалізації перероблених продуктів. Зважаючи на те, що перероблена продукція має вищу додану вартість під час дотримання стандартів якості, український сектор переробки має значний потенціал для розвитку, оскільки з переходом на кожний наступний етап переробки додана вартість збільшується.

Вторгнення Росії в Україну наприкінці лютого різко погіршило прогноз і без того завищених світових цін на продукти харчування. Зупинка українського експорту після спалаху конфлікту підштовхнула індекс цін на продовольство Продовольчої та сільськогосподарської організації (FAO), який відстежує міжнародні ціни на продовольчі товари, що найбільше продаються у світі, до найвищої позначки в березні з початку обліку в 1990 році. Вторгнення Росії України, крок, який Росія

називає «спеціальною операцією» з демілітаризації свого сусіда, є останньою подією в умовах зростаючої глобальної продовольчої кризи. У той час як глобальний попит після пандемії, екстремальна погода, скорочення продовольчих запасів, високі ціни на енергоносії, вузькі місця в ланцюзі постачання, експортні обмеження та податки напружували продовольчий ринок протягом двох років, недавнє зближення всіх цих факторів після вторгнення Росії є безпрецедентним і призвело до стрімкого зростання інфляції продовольчих товарів у всьому світі.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження варто зробити відповідні висновки:

Масштабне розширення продовольчих систем за останні кілька десятиліть справило значний екологічний вплив на природні ресурси Землі. За даними Світового банку наразі 71% глобального водокористування використовується для продовольчої діяльності. Сільське господарство генерує від чверті до третини глобальних викидів парникових газів, здебільшого внаслідок розчищення земель для продовольчого обробітку, використання добрив і фермерського тваринництва, а також через утворення відходів. Крім того, майже чверть угідь постраждали від деградації, що дорівнює 1% втрат у глобальній земельній площі щорічно – території, яка може виробляти 20 мільйонів тон зерна на рік.

Ще однією причиною загострення продовольчої проблеми в контексті сучасного світового економічного розвитку. Пандемія COVID-19 загрожує цілою низкою серйозних наслідків для виробництва продовольства та попиту на нього, що може негативно вплинути на ситуацію з наявністю продовольства в деяких країнах. Якщо говорити про пропозицію, то спалах COVID-19 та заходи щодо стримування його поширення, такі як фізичне дистанціювання, призвели до збоїв у виробництві, переробці та збуті продовольчих товарів і, відповідно, до підвищення волатильності цін на продовольство та скорочення запасів деяких продовольчих товарів. Збої у функціонуванні продовольчих систем можуть призвести до втрати 451 млн (тобто 30%) робочих місць у продовольчих системах усього світу.

Особливості вирішення проблеми продовольчої безпеки в країнах світу полягають у розробці та реалізації гуманітарних програм у постраждалих від конфліктів та війн регіонах; зміцненні несприйнятливості найбільш уразливих верств населення до впливу негативних економічних зовнішніх факторів; підвищенні стійкості до зміни клімату на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства; заходи по зниженню вартості харчових продуктів на усіх етапах ланцюга створення вартості продовольства; зміні споживчої поведінки та харчового раціону на такий, що

є корисним для здоров'я людини та позитивно впливає на стан навколишнього середовища; вирішенні проблем структурної нерівності через здійснення інклюзивних заходів з урахуванням інтересів бідних верств населення. Причиною вимушеної міграції молоді є економічний застій та відсутність можливостей зайнятості у сільських районах. Тому в контексті роботи плану щодо збільшення інвестицій необхідно здійснювати конкретні заходи, спрямовані на розширення доступу молоді до продуктивних ресурсів, ринків, формування та підтримання зв'язків, а також на забезпечення участі молоді у прийнятті рішень. Також необхідно вирішувати питання, що стосуються соціальних норм, які можуть перешкоджати використанню нових можливостей сільською молоддю, особливо тих, що належать до вразливих груп.

Головним фактором прискорення сталого розвитку національної соціально-економічної системи у довгостроковій перспективі є вибір траєкторії руху до соціально орієнтованої економіки шляхом активної підтримки з боку держави вітчизняного агропродовольчого сектору. При цьому важливим є забезпечення відповідності економічного відродження тваринництва й рослинництва (базису продовольчої системи) Цілям сталого розвитку. Головним фактором ефективності ліберальної та соціально орієнтованої моделей розвитку є більш справедлива система розподілу національного багатства, що сприяє формуванню широкого прошарку середнього класу і забезпечує його платоспроможний попит і можливості зміцнення здоров'я та благополуччя. Враховуючи те, що економічне зростання країни базується на економічному базисі регіонів як підсистеми національної економіки, важливим є дослідження особливостей стратегічного управління розвитком продовольчих систем регіону як процесу зміни соціально-економічної системи, спрямованого на підвищення добробуту населення, що забезпечує стійкість системи у сучасному та майбутньому, а також сприяє посиленню конкурентоспроможності всієї країни.

Війна в Україні загострила існуючу напругу на ринку сільськогосподарської продукції. З кінця 2021 року ціни на такі товари, як зерно та рослинні олії, досягли рекордних значень, перевищивши навіть рівні світової кризи цін на продовольство більше десяти років тому. Через вторгнення російських військ в Україну ціни на

продовольчу продукцію зросли. Це, перш за все, вплинуло на країни, які залежні від імпорту продовольчої продукції (країни Близького Сходу та Північної Африки (MENA), а також на південь від Сахари, які значною мірою залежать від російської та української пшениці. Збої в експорті з Чорноморського регіону та високі ціни ще більше дестабілюють продовольчу безпеку в цих регіонах. Проте очікується, що глобальний попит на пшеницю буде задоволено в 2023 році, оскільки такі країни, як Австралія, Бразилія та США, збільшать експорт, щоб заповнити дефіцит, залишений Росією та Україною. Важко передбачити, що станеться після 2022 року, оскільки це визначатиметься розвитком поточного конфлікту на додаток до сільськогосподарських основ у ключових регіонах попиту та пропозиції. Глобальні продовольчі системи та конкурентоспроможні структури міжнародної торгівлі, зокрема, є ключовими для боротьби з кризами та пом'якшення ризиків дефіциту продовольства. Таким чином, збої в одних регіонах-експортерах можна компенсувати експортом з інших. Однак це вимагає більшої співпраці в міжнародній торгівлі.

У регіонах, що розвиваються, та, які є чистими імпортерами продовольства (NFIDCs), багато з яких знаходяться в Африці (44 із 77 класифікованих країн), у 2021 році спостерігалось помітне зростання рахунків за вхідні ресурси. Енергоносії та добрива домінували в графіку імпорту, що призвело до більш ніж 50-відсоткового збільшення їхніх загальних витрат на імпорт з 2020 по 2022 рік. У відсотковому вираженні країни Африки на південь від Сахари (SSA) спостерігали ще більш різке зростання витрат на вхідні ресурси, при цьому зростання перевищувало 60 відсотків між 2020 і 2022 роками. Це являє собою подвійний тягар для цих країн, з вищими витратами як на продукти харчування, так і на сільськогосподарські ресурси.

Україна має суттєві стратегічні переваги завдяки природним ресурсам, географічному положенню та якості людського капіталу, що загалом може стати основою для стрімкого економічного зростання держави. Натомість ряд перепон стоять на заваді реалізації власного потенціалу. Україна повинна посилити свої позиції на світовій та регіональній арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення – головній меті державної політики. Сучасна продовольча політика пов'язана з розробкою та реалізацією економічної стратегії та тактики ефективного

розвитку всього продовольства відповідно до вимог об'єктивних економічних законів. Основними цілями державної продовольчої політики у сучасних умовах є: підвищення конкурентоспроможності та якості вітчизняної продовольчої продукції; забезпечення сталого розвитку сільських територій, зайнятості сільського населення, підвищення його життя; збереження та відтворення використовуваних у продовольчій діяльності природних ресурсів; розвиток інфраструктури ринку продовольчої продукції, сировини та продовольства; підтримання паритету цін на продовольчу продукцію та цін на промислову продукцію та ін.

Україна займає високі позиції у виробництві зернових і технічних культур, у той самий час вагома частка зернових культур спрямовується на експорт: 85 відсотків кукурудзи, 72 відсотки пшениці, 57 відсотків ячменю. Для пшениці, наприклад, непродовольча частка становить 35 відсотків, тобто значний обсяг продовольчої продукції експортується у вигляді сировини першої стадії. Валовий збір врожаю зернових та олійних культур щороку підвищується, проте сукупні потужності сертифікованих зернохосовищ у 42 млн. тонн не дають змоги справлятися із зростаючими обсягами зерна. Варто зазначити, що ціни реалізації сировини набагато нижчі, ніж ціни реалізації перероблених продуктів. Зважаючи на те, що перероблена продукція має вищу додану вартість під час дотримання стандартів якості, український сектор переробки має значний потенціал для розвитку, оскільки з переходом на кожний наступний етап переробки додана вартість збільшується.

Вторгнення Росії в Україну наприкінці лютого різко погіршило прогноз і без того завищених світових цін на продукти харчування. Зупинка українського експорту після спалаху конфлікту підштовхнула індекс цін на продовольство Продовольчої та сільськогосподарської організації (FAO), який відстежує міжнародні ціни на продовольчі товари, що найбільше продаються у світі, до найвищої позначки в березні з початку обліку в 1990 році. Вторгнення Росії України, крок, який Росія називає «спеціальною операцією» з демілітаризації свого сусіда, є останньою подією в умовах зростаючої глобальної продовольчої кризи. У той час як глобальний попит після пандемії, екстремальна погода, скорочення продовольчих запасів, високі ціни на енергоносії, вузькі місця в ланцюзі постачання, експортні обмеження та податки

напружували продовольчий ринок протягом двох років, недавнє зближення всіх цих факторів після вторгнення Росії є безпрецедентним і призвело до стрімкого зростання інфляції продовольчих товарів у всьому світі.

В даний час перехід продовольчої економіки до багатуукладності і ринкових взаємовідносин зумовлює виникнення проблемних ситуацій, диспропорцій і порушення міжгосподарських зв'язків і загальної рівноваги в даній галузі. Будь-яке виробництво передбачає витрати енергії і отримання економічного ефекту. Однак при однаковій кількості витрачених ресурсів продовольчі підприємства отримують неоднакові за величиною результати, тобто функціонують з різною ефективністю. Отже, раціональне використання продуктивних сил (ресурсів) є важливою умовою збільшення виробництва продовольчої продукції, а також обґрунтування можливостей для більш повного використання наявного виробничого потенціалу продовольчих підприємств в умовах ринкових відносин.

Біоенергоконверсія органічної сировини з виробництвом біопалива дозволяє забезпечити часткову енергетичну автономність продовольчого виробництва із збереженням родючості ґрунтів. У той же час виробництво і поширення використання біологічних енергоресурсів є складним процесом і потребує вдосконалення технічного і технологічного його забезпечення шляхом вирішення наукових і технічних проблем.

Сільське господарство в сучасних умовах розвитку як ніколи являє собою підвищений інтерес, тому що, крім безпосереднього виробництва різних видів продовольчих продуктів і кормів, воно відкриває нові принципові можливості для прогресуючого розвитку і становлення біопаливного виробництва, яке характеризується фундаментальним внеском у боротьбу з глобальними змінами клімату і забрудненням навколишнього середовища.

Зростає роль державних, галузевих виробництв і асоціацій, об'єднань підприємств. Саме держава, як єдиний власник і суб'єкт, має створювати певну систему господарювання, виконувати базові і надбудовні функції. Саме ці дві функції складають систему економічного механізму і органів державного управління суспільним господарством. Варто відзначити, що існуючий рівень цін на практично

всі види продовольчої продукції не покриває всіх витрат, пов'язаних з їх виробництвом. Тому, вдосконалення механізму детінізації доходів продовольчого потенціалу України неможливо без підвищення обґрунтування цін на будь-які види продукції продовольства. Саме відсутність наукового обґрунтування цін на продовольчу продукцію призвело до серйозної фінансової кризи в продовольчій сфері.

У зв'язку з вищевикладеним, потрібна підвищена увага до вивчення ринку як системи соціально-економічних відносин в Україні та особливо в продовольчому секторі, де умови виробництва і трудового процесу в значній мірі відрізняються від всіх інших секторів економіки. Варто відзначити, що ефективність функціонування продовольства в основному визначається рівнем розвитку найважливішої його частини – сільського господарства.

Стабілізація і підвищення ефективності продовольства сприятиме розвитку комплексу конкретних організаційно-економічних заходів, що реалізуються як на рівні самих товаровиробників, так і на макроекономічному рівні. Йдеться про заходи щодо фінансового оздоровлення, цінової та кредитної політики, інвестування будівництва нових виробничих об'єктів, оптимізації витрат на продовольчу продукцію з метою зниження її собівартості.

Отже, запропоновані заходи сприятимуть створенню сприятливого середовища для розвитку підприємництва, підвищенню інвестиційної привабливості бізнесу продовольчої сфери, розвитку державно-приватного партнерства продовольства. Наразі існує головна проблема у розвитку продовольчого ринку України – необхідність фінансового оздоровлення продовольчих організацій, багато з яких знаходяться в критичному фінансовому стані. З цією метою доцільно реалізувати такі заходи щодо формування продовольчого ринку та ринкових відносин в Україні: фінансове оздоровлення, що включає досудову санацію і застосування процедури антикризового управління; використання різних моделей приватизації та продовольчої інтеграції (продаж, безоплатна передача, оренда); оптимізація чисельності та складу органів державного управління продовольства; створення і розвиток великих продуктових компаній (холдингів), які об'єднують економічні

інтереси учасників декількох галузей; розвиток агрокомбінату, які функціонують безпосередньо в сільській місцевості і мають повний цикл виробництва, переробки та фірмової торгівлі.

СПИСОК БІБЛІОГРІФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України. Документ 2145-IX, чинний, поточна редакція – Прийняття від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

2. Про прийняття за основу проекту Закону України про продовольчу безпеку України: Постанова ВРУ. Документ 3498-VI, поточна редакція – Прийняття від 14.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3498-17#Text>

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>

4. Про продовольчу безпеку України: Постанова Верховної Ради України Про прийняття за основу проекту Закону України від 28.04.2011 р. № 8370-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01A>

5. Арич М. І., Корнієнко М. В., Кріпак Я. В., Діденко Т. С. Інфляція та страхування як фактори впливу на безпеку продовольчого ринку: двофакторний регресійний аналіз. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2020. Т. 26, № 6. С. 68-81.

6. Бабич М. М., Загребаленко Ю. Ю. Продуктивність праці в сільському господарстві як фактор забезпечення продовольчої безпеки. Агросвіт. 2016. № 13-14. С. 24-29.

7. Біла С. О. Пріоритети сталого розвитку у модернізації економіки України в умовах євроінтеграції. Scientific letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2016. 4 (1). С. 17-20.

8. Біла С. О. Детінізація національної економіки як складова соціально-економічних реформ: світовий досвід та виклики для України. Економічний вісник університету. – Збірник наукових праць учених та аспірантів. Вип.29/2. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2016. С. 347-354.

9. Біла С. О. Пріоритети сталого розвитку у модернізації економіки України в умовах євроінтеграції. SCIENTIFIC LETTERS of Academic Society of Michal Baludansky. 2016. № 4 (1). С. 17- 20.
10. Бокій О. В. Стійкість функціонування продовольчої системи. Продовольчі ресурси. 2018. № 11. С. 21-32.
11. Бойко Л. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в умовах конкурентного ринку. Таврійський науковий вісник. Серія «Економіка». 2020. № 2. С. 78–85.
12. Бойко Л. О. Пріоритети розвитку підприємництва зі створенням інноваційних продуктів. Агросвіт. 2020. № 15. С. 41–47.
13. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>
14. Бородіна О. М. Убезпечення сільського розвитку життя: європейська політика, орієнтири для України. Економіка АПК. 2020. № 2. С. 20-33.
15. Вплив пандемії COVID-19 на міжнародну торгівлю країн: досвід США; Ю. Є. Туменко, В. Ю. Стрілець. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті : тези доповідей XLV Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2021 рік (м. Полтава, 13–14 квітня 2022 р.). Полтава : ПУЕТ, 2022. Ч. 1. С. 265–267.
16. Гасанова К., Бойко Л. О. Податковий due diligence як ефективний спосіб усунення або зменшення податкових донарахувань та спорів з податковою службою. Ефективна економіка. 2021. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9587>
17. Геєць В. М. Феномен нестабільності – виклик економічному розвитку: монографія. Київ: Академперіодика, 2020. 456 с.
18. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2020. № 5. С. 6-21.
19. Жосан Г. В., Піскун Л. О. Інноваційні підходи до вирішення проблем загрози продовольчої кризи в умовах глобальних викликів. Тенденції та перспективи

розвитку менеджменту в умовах глобальних ТЗ викликів: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (31 травня 2022 р., м. Херсон, м. Кропивницький); за ред. Н. В. Кириченко, Г. В. Жосан та ін. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2022. С. 21-23.

20. Заходим М.В. Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави. Інноваційна економіка. 2022. № 1(90). С. 31-37.

21. Зубков Р. С., Завгородній А. В., Долинська О. О. Основні фактори впливу на продовольчу безпеку економіки регіону. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2020. № 3. С. 304-316.

22. Карпенко О., Боняр С., Карпенко І. Оцінювання конкурентоспроможності країни за міжнародними рейтингами. Economic Synergy. 2022. № 1; 2. С. 32–59.

23. Коваленко В. В. Ризики в системі економічної безпеки підприємства та засоби їх нейтралізації. Вчені записки Університету «КРОК». 2019. Вип. 3(51). С. 175–180.

24. Коткова Н. С. Індикатори розвитку продовольчої системи України в умовах економічних викликів. Продовольчі ресурси. 2019. № 12. С. 229-247.

25. Криницька О. О., Ткачук Т. І. Капіталізація ринку землі як фактор продовольчої політики України. Економіка харчової промисловості. 2018. Т. 10, Вип. 2. С. 3-8.

26. Кулаковська Т. А. Методологія оцінки рівня продовольчої безпеки країни. Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса. 15-16 жовтня 2020р. С. 140-142.

27. Кучечук Л. В. Глобальна продовольча проблема: причини виникнення та загострення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Випуск 5. С. 40-44.

28. Куць О. І. Акомодация економічної політики та механізмів регулювання розвитку продовольчих систем до умов надзвичайної ситуації. Продовольчі ресурси. 2020. № 14. С. 250-261.

29. Куць О. І., Куць Т. В. Забезпечення конкурентоспроможності продовольчої системи України на основі податкових механізмів. *Продовольчі ресурси*. 2016. № 6. С. 70-78.
30. Мостова А. Д. Стратегічне забезпечення продовольчої безпеки України. Харків: Вид-во «Точка». 2019. 311 с.
31. Мостова А. Д. Сучасний стан продовольчої безпеки України та методичні підходи до його оцінки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 59-68.
32. Набок І. І. Світовий ринок продовольства: стан розвитку та чинники продовольчої безпеки. *Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал*, 2019. Вип. 5. С. 3-9.
33. Набок І. І. Сутність глобалізації у світлі світової продовольчої проблеми. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Факультет міжнародних відносин Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина. Київ: НАУ, 2020. Том. 5. С. 517-521.
34. Ніконенко О. А. Теоретичні засади формування продовольчої безпеки країни. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 121-125.
35. Пахуча Е. В., Бабика В. О. Державна підтримка конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Економіка та держава*. 2022. № 3. С. 53–58.
36. Побоченко Л. М. Структура та динаміка світового ринку продовольства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С.103-112.
37. Погорелова О. В. Визначальні детермінанти сучасних тенденцій формування продовольчого потенціалу. *Агросвіт*. 2022. № 7-8. С. 36-46.
38. Погорелова О. В. Модернізація продовольчих систем з метою забезпечення продовольчої безпеки та якісного харчування. *Економіка та держава*. 2022. № 4. С. 53-61.
39. Прунцева Г. О. Нанотехнології як фактор підвищення рівня виробництва продовольчої продукції у контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Регіональна економіка*. 2018. № 3. С. 88-96.

40. Родінова Н., Дергач А., Гудзь Г. Світова продовольча криза як наслідок російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25>
41. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. Економіка АПК. 2016. № 2. С. 10-17.
42. Сидоренко К. В. Сучасні антикризові стратегії розвинених країн світу. Економічний простір. 2020. № 159. С. 24-27.
43. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. К.: Інститут продовольчих ресурсів НААН. 2019. 500 с.
44. Сичевський М. П., Коваленко О. В., Куць О. І. Механізми забезпечення реалізації стратегічного потенціалу продовольчих систем. Продовольчі ресурси. 2020. № 14. С. 7-19.
45. Сичевський М. П., Дейнеко Л. В., Кушніренко О. М., Вознесенська Н. С. Сучасні моделі соціально-економічного прогресу і сталий розвиток продовольчої безпеки. Продовольчі ресурси. 2022. Т. 10. № 18. С. 193-206.
46. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 7. 2017. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=154>
47. Стариченко Є. М. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. Агросвіт. 2018. № 13. С. 42–48.
48. Татаренко Н. О. Інституційні зміни в національній економіці як виклик економічній дипломатії. Віхи зовнішньої політики суверенної України: Зб. наук. праць. К.: ДАУ, 2017. С.44-51.
49. Татаренко Н. О. Економічний вимір глобальних трендів міжнародних відносин. Глобальні тренди міжнародних відносин: Монографія. К.:Вадекс, 2020. 524с.
50. Татаренко Н. О. Економічна дипломатія: сучасні виклики і тренди. Публічна дипломатія: навчальний посібник. За заг. ред. І. Матяш. Київ–Острог: Фонд Ганса Зайделя, 2021. 224 с. С.125-145.

51. Черевко О. В., Яковенко О. В. Основні фактори впливу на продовольчу безпеку регіону як основу національної безпеки. Економіка та держава. 2016. № 12. С. 68-71.

52. Шевченко О. Екологічна та продовольча безпека як складові забезпечення економічної безпеки України у стратегічному форматі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. № 68. С. 110–117.

53. Юрченко Ю. Ю., Антошкін В. К. Соціально-економічна оцінка деструктивних факторів продовольчого самозабезпечення. Економіка та держава. 2019. № 10. С. 4-13.

54. Global food security index 2021. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index>

55. Ease of Doing Business rankings. The World Bank Group. 2021. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>. 7. FAO. Global Food Security Index. 2021. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Ukraine>

56. Europe and Central Asia – Regional Overview of Food Security and Nutrition 2021. Statistics and trends. FAO. Budapest, 2021. 138 pp.

57. FAO Food Prices Index. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/ru>

58. Food and Agriculture Organization of the United Nations. FAOSTAT. Ukraine. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#country/230>

59. Gini index. World Bank estimate. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GIN>

60. Kotykova O., Babych M. Economic Impact of Food Loss and Waste. AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics. 2019. Vol. 11, №. 3, pp. 57–71. DOI: 10.7160/aol.2019.110306

61. Kotykova O., Babych M., Pohorielova O. Food loss and waste along the value chain of food products in Ukraine. Agricultural and Resource Economics. 2020. vol. 6, no. 3. pp. 191-220.

62. Kotykova O., Babych M. and Oliinyk T. Measures to reduce food loss and waste in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. Vol. 6, No. 4, pp. 144-167.

63. Kotykova O., Babych M., Nadvynychnyy S., Cherven I., Shevchuk S. Assessing the Level of Household Food Security Based on Their Income Level. *Intellectual Economics*. 2021. No. 15 (2), pp. 175-204.

64. Publication Regional Overview of Food Security Europe and Central Asia. Focus on healthy and balanced nutrition. FAO. Budapest, 2016. 23 pp.

65. Rusnak A., Boiko V. Logistics as a competitive advantage in the development of the agricultural sector in Ukraine. «Evropský časopis ekonomiky a management». 2018. Svazek 4. Vydani 4. P. 55–61.

66. Skydan O., Hrynyshyn V. Risks and threats to ensuring food security of Ukraine: methodological foundations and practical evaluation. *Economics & Education*. 2020. Vol. 5. № 2. P. 96–101.

67. The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2021. 209 pp.

68. The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2021. 240 pp.

69. The State of Food Security and Nutrition in the World 2018. Building climate resilience for food security and nutrition / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2018. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. 199 pp.

70. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. Safeguarding against economic slowdowns and downturns / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2019. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO. 181 pp.

71. The State of Food Security and Nutrition in the World 2017. Building resilience for peace and food security / FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. Rome, 2017. 132 pp.

72. World Bank Commodity Price Data (Pink Sheet), 3 May 2022. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5d903e848db1d1b83e0ec8f744e55570-0350012021/related/CMO-Pink-Sheet-May-2022.pdf>

73. World Bank Open Data. 2021. URL: <https://data.worldbank.org/>

74. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

75. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/data/database>

76. Офіційний сайт ФАО. URL: <https://www.fao.org/home/ru>

77. Офіційний сайт The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/brief/food-security-update>

78. Офіційний сайт ВООЗ. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/food-safety/who-global-strategy-food-safety-2022-2030.pdf?sfvrsn=66cdef40_18&download=true

ДОДАТКИ

Теоретичні підходи до сутності «продовольча безпека»

Складові продовольчої безпеки	Автори	Теоретичні підходи науковців щодо сутності «продовольча безпека»
Економічна	Алтухов А. І., Гордєєв А. В., Вермель Д. П.	Стан продовольчої незалежності або здатність агропромислового комплексу самостійно забезпечувати виробництво, зберігання, переробку і забезпечення громадян основними видами продовольства в кількості і асортименті, які необхідні для активного життя.
	Одінцов М.М, Одінцов О. М.	Стан економіки, за якого, незалежно від кон'юнктури світових ринків, населенню гарантується стабільне забезпечення продовольством у кількості, що відповідає науково обґрунтованим нормам.
Соціальна	Шлемко В. Т., Бінько І. Ф.	Такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток.
	Коней Г., Барбера Е.	Постійне гарантування доступу населення до необхідної кількості продукції для підтримки активного та здорового життя.
	Лукінов І. І., Саблук П. Т.	Створення умов для доступу кожного громадянина до продовольства, у тому числі і на довготривалу перспективу.
Екологічна	Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України»	Продовольча безпека - соціально-економічне та екологічне становище, за якого всі соціальні і демографічні групи населення стабільно та гарантовано забезпечені безпечним і якісним продовольством у необхідній кількості та асортименті, необхідних і достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення України.
	Тернавська І. Б.	Безперешкодний процес забезпечення всіх верств населення високоякісними продуктами харчування згідно з медичними науково обґрунтованими нормами з врахуванням сформованого платоспроможного попиту й доступних цін, що характеризує рівень та якість життя населення і є умовою створення атмосфери стабільності й підвищення суспільного добробуту.

Примітка: В. А. Шойко. Сутнісна характеристика державного регулювання продовольчої безпеки. Ефективна економіка № 11, 2017

Класифікація моделей соціально-економічних систем за різними ознаками

Ознака класифікації	Типи моделей	Коротка характеристика	Країни
Ступінь втручання держави у процеси виробництва та перерозподілу національного багатства	Ринкова	Координаційним механізмом діяльності суб'єктів господарювання є ринок	США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ірландія.
	Соціал-демократична	Роль координаційного механізму покладається на неринкові інституції (систему державного регулювання, асоціації, профспілки)	Австрія, Бельгія, Німеччина, Данія, Ісландія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія, Фінляндія, Японія
	Континентал-європейська	Високий рівень державної підтримки провідних компаній та банків, що значною мірою пов'язане із спрямованістю політики країни на створення «національних чемпіонів» та збереження національного контролю над ними	Франція, Німеччина, Австрія
	Середземноморська	Значна частка продовольчого сектора в системі національного господарства, а також високий рівень державного регулювання, яке спрямоване, найперше на сферу фінансів підприємств, але водночас має ліберальний характер стосовно робочої сили	Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Туреччина
	Азійська	Високий рівень втручання держави в економіку, чітка промислова політика, на основі селективної підтримки пріоритетних галузей і секторів промисловості, експортна орієнтація економіки, висока частка дрібного бізнесу. Специфічні особливості: своєрідні традиції взаємодії держави та ділового середовища, значення групових норм поведінки, традиційна культура ведення бізнесу, етнічна одноманітність, рівень освіти та інші	Китай, Японія, Південна Корея
Мікроекономічні аспекти системи національного господарства	Скандинавська (Швецька)	Виокремлення в економічній політиці соціального пріоритету: повна зайнятість і вирівнювання доходів. Для їх вирішення держави проводять активну політику на ринку праці та формують значний за чисельністю зайнятих (але не за розмірами власності) державний сектор для надання соціальних послуг і перерозподілу доходів	Данія, Фінляндія, Німеччина, Швеція, Швейцарія
	Модель «ліберальної ринкової економіки»	Модель ліберального ринку, що базується на максимізації поточного прибутку суб'єктів господарювання	США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ірландія
	Моделі країн Центральної та Східної Європи	Поєднання інститутів ліберальної економіки, інститутів соціально-ринкового господарства (як у багатьох країн континентальної Європи) і збережених у вивізаній формі інститутів соціалістичного періоду	Україна, Білорусь, Казахстан, Грузія та інші

Примітка: Погорелова О. В. Визначальні детермінанти сучасних тенденцій формування продовольчого потенціалу. Агросвіт. 2022. № 7-8. С. 36-46.

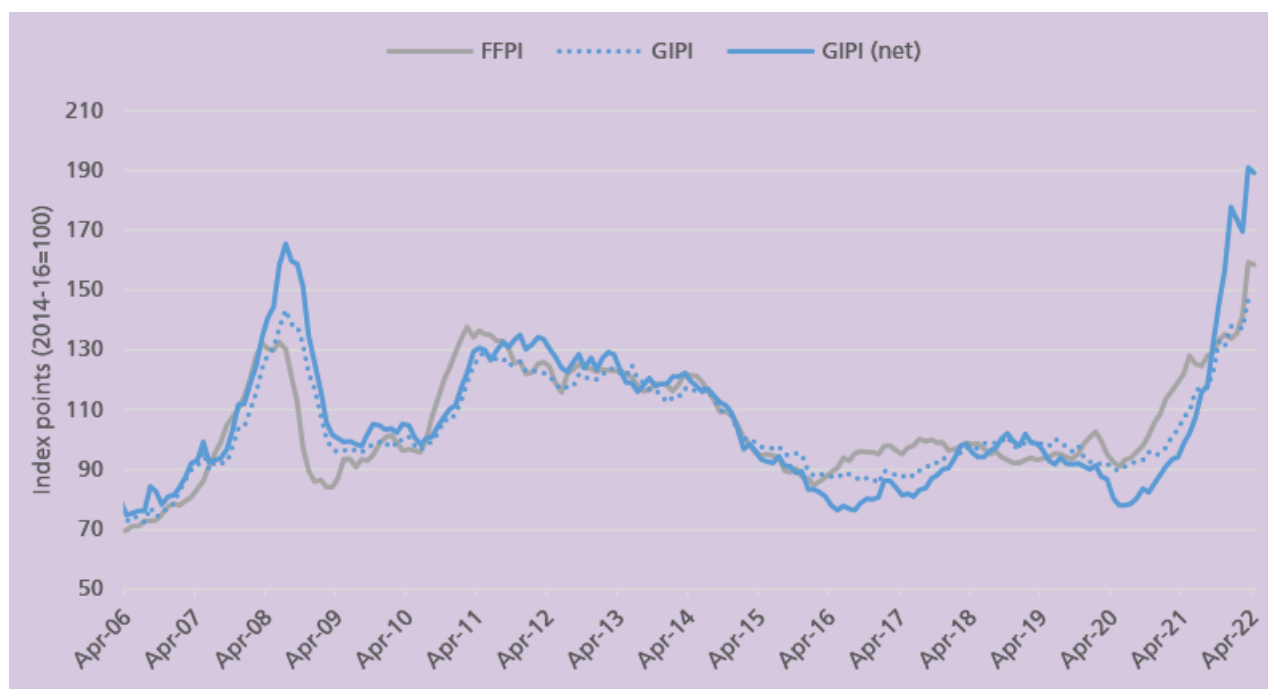

Рис. В.1. Порівняння тенденцій у FFPI, GIPI та GIPI (нетто), 2014-2016 = 100

Примітка: FAO (EST) and Trade Data Monitor (TDM)

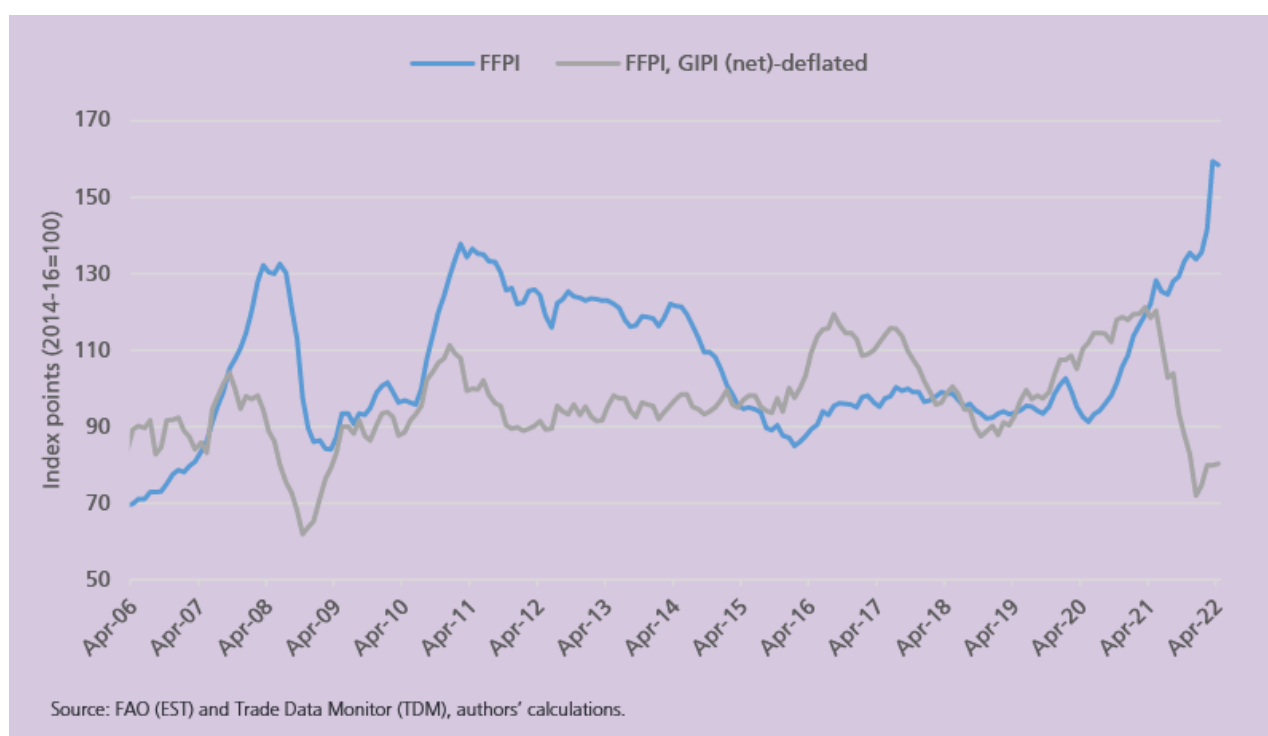

Рис. В.2. «Реальні» вихідні ціни на продукти харчування

Примітка: FAO (EST) and Trade Data Monitor (TDM)

Input category	World				Developed				Developing			
	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*
EnergyAg	113.4	77.5	125.2	145.8	17.8	11.2	18.8	25.2	95.6	66.3	106.4	120.7
Fertilizers	77.2	70.1	107.4	145.7	30.3	27.1	42.0	56.8	46.9	43.0	65.4	88.9
Pesticides	38.8	44.2	45.7	47.5	19.0	23.0	22.4	23.2	19.8	21.2	23.3	24.4
Seeds	7.1	7.5	8.5	9.1	4.0	4.2	4.2	4.9	3.1	3.3	4.2	4.2
Total	236.4	199.3	286.8	348.1	71.1	65.4	87.4	110.0	165.3	133.9	199.4	238.1
	LDCs				NFDCs				SSA			
	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*
EnergyAg	5.4	4.0	6.1	6.6	14.8	10.2	16.8	18.3	11.6	6.6	11.6	13.3
Fertilizers	3.4	3.6	4.3	5.0	6.8	6.5	8.6	8.2	3.8	3.7	5.4	5.4
Pesticides	1.2	1.2	1.5	1.5	3.1	3.4	3.5	3.7	2.3	2.6	2.8	2.9
Seeds	0.1	0.1	0.2	0.1	1.2	1.3	2.0	2.1	0.2	0.4	0.2	0.2
Total	10.1	8.9	12.1	13.3	25.8	21.4	30.9	32.4	17.9	13.3	20.0	21.8

Рис. Д.1. Імпортні рахунки для загальної кількості вхідних ресурсів і типів вхідних ресурсів за регіонами (поточний мільярд доларів США)

Примітка: FAO (EST) and Trade Data Monitor (TDM). Прогноз на основі даних початку 2022 року.